

ΜΜΕ και ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ / ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Επιμέλεια:
ΠΑΥΛΟΣ ΧΑΡΑΜΗΣ

Αθήνα, 2004

Κέντρο Μελετών
και Τεκμηρίωσης
(ΚΕΜΕΤΕ) της ΟΛΜΕ
Κορνάρου 2, 105 63 Αθήνα
Τηλ. (210) 3252189, 3244930
Fax: (210) 3244930, 3227382

Αθήνα, 2004

Επιμέλεια της έκδοσης: Παύλος Χαραμής
Στοιχειοθεσία - Εκτύπωση: ACCESS
Σολωμού 46, 106 82 Αθήνα
Τηλ. (210) 3804460

ISBN: 960-86081-7-1

Το έργο εντάσσεται στο Πρόγραμμα
της Κοινωνικής Πρωτοβουλίας EQUAL, Άξονας 1: Απασχολησιμότητα,
Μέτρο 1.2: Καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας
σε σχέση με την αγορά εργασίας, και συγχρηματοδοτείται
από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
και το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

Εξώφυλλο:
Φωτογραφία των μαθητών και μαθητριών του 6ου Λυκείου Νέας Ιωνίας Αττικής
Εμμ. Τσιουδάκη, Μαρ. Πάσχου, Δήμ. Ρόζκου, Ελ. Κιούση, Δημ. Καμζόλα
και Κ. Βρεττού, με τίτλο: «Αγανάκτηση».
Βραβείο Διαγωνισμού Ανтираτσιστικής Φωτογραφίας του ΚΕΜΕΤΕ, 2004.

*Στην αξέχαστη συνάδελφο
και συνεργάτριά μας
Ελένη Ρήγου - Συρίγου*

Πρόλογος

Φίλες, φίλοι μας,

Ένας από τους βασικούς σκοπούς του σημερινού σχολείου είναι να προετοιμάζει κατάλληλα τη νέα γενιά για μια πολυπολιτισμική κοινωνία. Έχει την ευθύνη να καλλιεργεί τις αξίες, να παρέχει τις γνώσεις και να αναπτύσσει τις δεξιότητες που είναι απαραίτητες για ένα τέτοιο σκοπό. Η αμοιβαία καχυποψία, η προκατάληψη, το μίσος, ο ρατσισμός και η βία πρέπει να περιοριστούν και να δώσουν τη θέση τους στον αμοιβαίο σεβασμό, στην ανεκτικότητα, στην αποδοχή, στη συνεργασία και στην αλληλεγγύη. Το όραμα ενός κόσμου ειρήνης και συνεργασίας, ενός κόσμου που θα βασίζεται στην ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη, αξίζει να το φέρουμε, με την καθημερινή μας δράση στο σχολείο, πιο κοντά στην πραγματικότητα.

Δίπλα στο παραδοσιακό σχολείο υπάρχει και το λεγόμενο 'παράλληλο σχολείο', που δεν είναι άλλο από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η επίδρασή τους, ιδιαίτερα στα παιδιά και τους νέους, σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να αγνοηθεί. Ωστόσο, ελάχιστα συνκετιμάται αυτή η πραγματικότητα στο επίσημο σχολικό πρόγραμμα. Η εκπαίδευση στα μέσα μαζικής επικοινωνίας (media education), που σε άλλες χώρες έχει αποδώσει αξιόλογους καρπούς, στην Ελλάδα είναι σχεδόν άγνωστη. Έτσι, τα παιδιά μας αφήνονται ανεπαρκώς προετομασμένα να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις και τους κινδύνους των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας.

Τι είδους επιδράσεις ασκούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας στα παιδιά και τους/τις εφήβους στα θέματα που αφορούν τη σύγχρονη, πολυπολιτισμική κοινωνία; Έχουν υπόσταση οι κατηγορίες που προσάπτονται στην τηλεόραση, ειδικότερα, ότι καλλιεργεί τον εθνικισμό, την προκατάληψη, τις διακρίσεις, πολλές φορές και το ρατσισμό; Υπάρχουν δυνατότητες να αξιοποιηθούν τα μέσα με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλουν σε μια αρμονική συμβίωση όλων των πολιτών χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς; Σε όλα αυτά τα ζητήματα, ποιος είναι τελικά ο ρόλος του σχολείου και κάτω από ποιες προϋποθέσεις μπορεί να πραγματωθεί;

Αυτά ήταν τα κεντρικά ερωτήματα που μας απασχολούσαν στο Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ, όταν αναλάβαμε να οργανώσουμε ένα *Δίκτυο Σχολείων κατά του Ρατσισμού*, που θα συντόνιζε μαθητικές δραστηριότητες γύρω από τη σχέση του ρατσισμού με τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Οι γνώσεις και οι εμπειρίες που αποκομίσαμε από αυτή τη δραστηριότητά μας, από ανάλογες δραστηριότητες άλλων φορέων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό καθώς και από τη σχετική βιβλιογραφία αποτέλεσαν τον πυρήνα ενός δίτομου διδακτικού συνόλου, που απαρτίζεται από το μαθητικό εγχειρίδιο και το βιβλίο για τον/την εκπαιδευτικό. Σκοπός του είναι να προσφέρει στις σχολικές κοινότητες που έχουν τους ίδιους προβληματισμούς και επιθυμούν να οργανώσουν αντίστοιχες δραστηριότητες ένα χρήσιμο βοήθημα.

Επιδίωξή μας είναι ένα σχολείο χωρίς σύνορα και διακρίσεις, σε μια κοινωνία που θα διασφαλίζει ανθρώπινα δικαιώματα και αξιοπρεπή ζωή σε κάθε πολίτη. Μια κοινωνία διαφορετικών, αλλά ισότιμων πολιτών. Ευχή μας είναι σε αυτό να συμβάλει, έστω και στο ελάχιστο, η παρούσα έκδοση.

Περιεχόμενα

Πάυλος Χαραμής ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
----------------------------------	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

David Buckingham / UNESCO Εκπαίδευση στα ΜΜΕ (Media Education) Μια παγκόσμια στρατηγική για την ανάπτυξή της	17
Μαρία Μαλαπέτσα και Άννα Χαρογιάννη ΜΜΕ και Εκπαίδευση στον κόσμο της πληροφορίας	39

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Κώστας Μάγος «Θρανιά που αλλάζουν»: Από την αφομοίωση των εθνοπολιτισμικών διαφορών στη διαπολιτισμική εκπαίδευση	47
Γενική Συνδιάσκεψη της UNESCO Η σημασία της ανεκτικότητας (απόσπασμα)	60

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Θεόδωρος Παπαδόπουλος Ρατσισμός, ξеноφοβία και ΜΜΕ	63
Κυριακή Βλησίδου, Αλεξάνδρα Γαρμπή και Αγγελική Πέτσικα Νεοελληνική λογοτεχνία και αντιρατσιστική αγωγή. Ο ρόλος των ΜΜΕ.	69
Άννα Τριανταφύλλου Ξένες γλώσσες, ρατσισμός και ΜΜΕ: Ο δασκαλος ως πολιτισμικός διαμεσολαβητής	80

Νίκη Ρουμπάνη

Η επίδραση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη διαμόρφωση των στερεοτύπων και ο ρόλος των εκπαιδευτικών.

Η περίπτωση του μαθήματος των Καλλιτεχνικών 84

Φώτης Κλώπας

Διαπολιτισμική εκπαίδευση και ο ρόλος των ΜΜΕ.

Η περίπτωση της Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης 97

Γιάννης Τσιλαφάκης και Αλεξάνδρα Βέλτσου

Μαθητές σκηνοθετούν ... διαπολιτισμικά.

Μια σχολική παρέμβαση 100

Αγγελική Κορκοβέλου

Ο ρατσισμός στον κινηματογράφο

Κατάλογος ταινιών για προβληματισμό στην τάξη 112

Η φωτογραφία 123

Τύπος (σύγκριση εφημερίδων) 125

Κίνδυνοι στη χρήση του Internet: Το «EDUCAUNET» 128

Βιβλιογραφία 129

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κατάλογος προτεινόμενων θεμάτων γύρω από τη σχέση ρατσισμού και ΜΜΕ 135

Μαθητικός Διαγωνισμός αντιρατσιστικού «διαφημιστικού» μηνύματος και φωτογραφίας με θέμα: Σχολείο χωρίς Σύνορα», που οργάνωσε το ΚΕΜΕΤΕ. 137

Κατάλληλες διευθύνσεις στο Διαδίκτυο 141

Εισαγωγή

Οι επιδράσεις των μέσων μαζικής επικοινωνίας (ή μέσων) στα παιδιά και τους νέους είναι ένα από τα πιο προσφιλή θέματα συζήτησης τόσο ανάμεσα στους ειδικούς όσο και στο ευρύτερο κοινό. Ο ενισχυμένος ρόλος των μέσων στη σύγχρονη κοινωνία σε συνδυασμό με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της παιδικής και εφηβικής ηλικίας προβληματίζουν ιδιαίτερα όσους ασχολούνται με την εκπαίδευση και την αγωγή της νέας γενιάς. Δεν είναι σπάνιο φαινόμενο να συσχετίζεται η έντονη κοινωνική παθογένεια, που χαρακτηρίζει τις τεχνολογικά προηγμένες κοινωνίες –κυρίως, αλλά όχι μόνο–, με την επίδραση που ασκούν τα μέσα, ιδίως η τηλεόραση, στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου. Στόχος των ειδικών που ασχολούνται με αυτό τον τομέα είναι να εξασφαλιστούν τρόποι που μεγιστοποιούν τις θετικές επιπτώσεις των μέσων μαζικής επικοινωνίας και ελαχιστοποιούν τις αρνητικές, κυρίως ανάμεσα στα παιδιά και τους νέους.

Καθώς ενισχύεται ο ρόλος των μέσων μαζικής επικοινωνίας στις σύγχρονες κοινωνίες, γίνεται πιο αισθητή παράλληλα και η πολυπολιτισμική τους φυσιογνωμία. Κυρίως οι μεγάλες οικονομικές εξελίξεις και ανακατατάξεις σε παγκόσμια κλίμακα, με κινητήρια δύναμη την ασυμμετρία στην οικονομική ανάπτυξη και τις έντονες ανισότητες, είναι αυτές που ωθούν μεγάλες ομάδες ανθρώπων να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να αναζητήσουν αλλού μια καλύτερη ζωή. Αυτές οι μαζικές μετακινήσεις, μόνιμες ή προσωρινές, έχουν καθοριστικές συνέπειες και για τους δύο πόλους της μετακίνησης των μεταναστών.

Και η πατρίδα μας από τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα έχει μεταβληθεί σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Οι εντυπώσεις που προκαλεί η αυξημένη παρουσία τους είναι ισχυρές, αν αναλογιστεί κανείς ότι μέχρι τη δεκαετία του '70 η Ελλάδα ήταν ουσιαστικά η αφετηρία ισχυρών μεταναστευτικών ρευμάτων, τόσο προς χώρες της Ευρώπης όσο και προς άλλες ηπείρους. Αυτή η αλλαγή έχει σημαντικές επιπτώσεις σε πολλούς τομείς της ελληνικής κοινωνίας. Έχει, φυσικά, επιπτώσεις και στο εκπαιδευτικό σύστημα, ένα σύστημα έντονα εθνοκεντρικό, συγκεντρωτικό και δύσκαμπτο, κατευθυνόμενο κατά βάση από μονοπολιτισμικές αντιλήψεις και πρακτικές.

Αξίζει να εξετάσουμε ιδιαίτερα το θέμα του ρατσισμού. Μια σειρά από δεδομένα δείχνουν ότι στην ελληνική κοινωνία η ισχυρή παρουσία των μεταναστών συνδέθηκε με επίταση φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας. Εκθέσεις διεθνών οργανισμών και οργάνων που λειτουργούν στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) επισημαίνουν ανάλογα φαινόμενα σε όλα τα κράτη μέλη της και ζητούν να οργανωθούν στρατηγικές για την αντιμετώπισή του.

Πολλοί έχουν συσχετίσει την ενίσχυση των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας με τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Από τη μία πλευρά, η ίδια η πραγματικότητα, όπως

εξελιίσεται μέσα από τις κοινωνικές αντιφάσεις και συγκρούσεις, μπορεί να τροφοδοτήσει θετικές ή αρνητικές στάσεις απέναντι σε άτομα ή ομάδες που χαρακτηρίζονται ως διαφορετικά. Από την άλλη πλευρά, η διαμεσολαβημένη από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας εκδοχή της πραγματικότητας μπορεί επίσης να συμβάλει είτε σε ενίσχυση των αρνητικών στάσεων και στερεοτύπων ή στην άμβλυνσή τους. Τόσο ο τρόπος με τον οποίο ασκούνται τέτοιες επιδράσεις στους αποδέκτες των μηνυμάτων των μέσων όσο και η έκταση, η ένταση και η κατεύθυνση αυτών των επιδράσεων είναι από τα ζητήματα που απασχολούν συστηματικά τους ειδικούς στον τομέα των μέσων.

Είναι απαραίτητο, επίσης, για τους σκοπούς της εργασίας αυτής, να προσεγγίσουμε τα θέματα που εκτέθηκαν προηγουμένως και υπό το πρίσμα των εκπαιδευτικών θεσμών. Ασφαλώς, είναι σημαντικός ο χρόνος που αφιερώνουν τα παιδιά και οι νέοι καθημερινά στην τηλεόραση και σε άλλα μέσα μαζικής επικοινωνίας, αλλά δεσμεύουν εξίσου σημαντικό χρόνο στη σχολική φοίτηση. Το σχολείο, που φιλοξενεί το σύνολο σχεδόν των παιδιών για μεγάλο διάστημα της ζωής τους, τουλάχιστον στις προηγμένες χώρες, και το «παράλληλο» σχολείο των μέσων μαζικής επικοινωνίας, όπως εύστοχα έχει χαρακτηριστεί, διαμορφώνουν ένα δυναμικό πλαίσιο αλληλεπίδρασης, που αξίζει να μας απασχολήσει συστηματικά.

Το σχολείο, από τη μια πλευρά, επηρεάζει τη διαμόρφωση της προσωπικότητας των νέων ανθρώπων σε μια ευαίσθητη φάση της ανάπτυξής τους. Αν επιδίωξη του είναι η διευκόλυνση της αποδοχής της ετερότητας και της αμοιβαίας κατανόησης ανάμεσα σε άτομα διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης, ο ρόλος που διαδραματίζει είναι θετικός. Επίσης, μπορεί να συμπεριλάβει στα μαθήματα και τις δραστηριότητές του τα ίδια τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, με την επιδίωξη να προετοιμάσει κατάλληλα τους μελλοντικούς πολίτες στην αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, μέσα από δραστηριότητες της εκπαίδευσης στα μέσα (media education). Αλλά και το ίδιο το σχολικό περιβάλλον είναι ένα δυναμικό πεδίο, όπου εκδηλώνονται αντιθέσεις και συγκρούσεις ανάμεσα στα μέλη της σχολικής κοινότητας, καθώς αυτά μεταφέρουν στο εσωτερικό αυτού του θεσμού τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που διαμορφώνονται στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και κάτω από την επίδραση των μέσων μαζικής επικοινωνίας.

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, από την άλλη πλευρά, εμφανίζονται ως πολύ πιο χαλαροί θεσμοί, που είναι πολύ δύσκολο να ελεγχθούν ως προς το είδος και την ποιότητα των μηνυμάτων που παράγουν. Λειτουργούν σε ένα πλαίσιο αξιών και προτύπων πολύ πιο ρευστό, «ανοικτό» και αντιφατικό από το πλαίσιο του σχολείου, πράγμα που γίνεται ιδιαίτερα εμφανές, λόγω χάρη, στην περίπτωση της τηλεόρασης, του κινηματογράφου και της λογοτεχνικής παραγωγής. Αυτά τα χαρακτηριστικά της λειτουργίας των μέσων ώθησαν πολλούς ειδικούς και ομάδες πίεσης να αναζητήσουν μηχανισμούς ελέγχου ή αυτορύθμισης, ώστε να προστατεύονται τα παιδιά και οι νέοι/-ες από τις τυχόν αρνητικές επιδράσεις τους, όπως διάφορους κώδικες δεοντολογίας και όργανα επιφορτισμένα με τον έλεγχο της λειτουργίας τους.

Αν, λοιπόν, θεωρήσουμε ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ασκούν σημαντικές επιδράσεις στα παιδιά και τους/τις εφήβους στα θέματα που αφορούν τη σύγχρονη, πολυπολιτισμική κοινωνία, αν αποδεχτούμε ότι έχουν κάποια βάση, έστω, οι αιτιάσεις που αποδίδονται σε κάποιες εκπομπές της τηλεόρασης, σε κάποια δημοσιεύματα εφημερίδων κ.ο.κ. ότι καλλιεργούν τον εθνικισμό, την προκατάληψη, τις διαμαρτίσεις, πολλές φορές και το ρατσισμό,

τότε το σχολείο δεν πρέπει να μένει αδρανές. Αν, από την άλλη πλευρά, υπάρχουν δυνατότητες να αξιοποιηθεί σημαντικό μέρος του περιεχομένου που εκπέμπουν τα μέσα με τέτοιο τρόπο, ώστε να συμβάλει σε μια αρμονική συμβίωση όλων των πολιτών χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς, πάλι το σχολείο δεν πρέπει να συνεχίζει να αγνοεί αυτή τη δυνατότητα. Προκύπτει, συνεπώς, ένα ενδιαφέρον πεδίο προβληματισμού και δράσης, στο οποίο επιχειρήσαμε να κινηθούμε με το πρόγραμμα που σχεδιάσαμε, αναλαμβάνοντας να προσδιορίσουμε ποιος μπορεί να είναι ο ρόλος του σχολείου σε αυτό τον τομέα και κάτω από ποιες προϋποθέσεις μπορεί να πραγματοποιηθεί.

Στην ουσία, το εγχείρημά μας επικεντρώθηκε στο πώς θα μπορούσαμε να συγκεράσουμε θεωρητικές αντιλήψεις και πρακτικές της εκπαίδευσης στα μέσα, αφενός, και της διαπολιτισμικής και αντιρατσιστικής εκπαίδευσης, αφετέρου. Πρόκειται για ένα εγχείρημα επισφαλές και επίπονο, καθώς ελάχιστες σχετικές εργασίες έχουν πραγματοποιηθεί διεθνώς, στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία μόλις τα τελευταία χρόνια επιχειρούνται οι πρώτες προσεγγίσεις του θέματος, ενώ δεν έχει πραγματοποιηθεί, από όσο γνωρίζουμε, καμιά συστηματική εφαρμογή αυτού του συγκερασμού στη διδακτική πράξη. Η εκπαίδευση στα μέσα, αφενός, μπορεί να προσφέρει τα εργαλεία με τα οποία θα επιχειρηθεί η κατανόηση και ερμηνεία του τρόπου λειτουργίας και των ενδεχόμενων επιδράσεων των μέσων. Η διαπολιτισμική και αντιρατσιστική εκπαίδευση, αφετέρου, έχει συγκεντρώσει αξιόλογο υλικό σχετικά με τους τρόπους αντιμετώπισης των ζητημάτων που αφορούν τις σχέσεις των ανθρώπων που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς. Η παράλληλη αξιοποίηση αυτών των επιτευγμάτων στο επίπεδο της διδακτικής πράξης παραμένει ένα δυσχερές έργο, που επιφυλάσσει πολλές δυσκολίες και κινδύνους, αλλά και ξεχωριστές συγκινήσεις σε όσους καταπιαστούν με αυτό.

Στη βάση αυτού του προβληματισμού εκπονήθηκε από Ομάδα Εργασίας του Κέντρου Μελετών και Τεκμηρίωσης (ΚΕ.ΜΕ.ΤΕ.) της ΟΛΜΕ το παρόν δίτομο διδακτικό σύνολο. Είναι το τελικό προϊόν ενός προγράμματος που ανέλαβε να υλοποιήσει το ΚΕΜΕΤΕ στο διάστημα 2003-2004, στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL, από όπου και χρηματοδοτήθηκε, συμμετέχοντας στην Αναπτυξιακή Σύμπραξη *Forum για την Κοινωνική Συνοχή*.

Το μαθητικό εγχειρίδιο, που συνοδεύει το παρόν βιβλίο για τον/την εκπαιδευτικό, απαρίστησε κατά βάση από τις καλές πρακτικές ομάδων μαθητών και των υπεύθυνων καθηγητών τους που συμμετείχαν στο «Δίκτυο Σχολείων κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας», το οποίο λειτούργησε στο πλαίσιο του όλου προγράμματός μας. Τη φροντίδα για την εκπόνησή του ανέλαβε ο συνεργάτης μας Κώστας Μάγος, εκπαιδευτικός. Στο Δίκτυο εντάχθηκαν 15 Γυμνάσια των Δήμων Αθηναίων και Μενιδίου, στα οποία φοιτούν ένας σημαντικός αριθμός αλλόγλωσσων μαθητών. Σε καθένα από τα παραπάνω σχολεία δημιουργήθηκαν ομάδες μαθητών, οι οποίες διαπραγματεύτηκαν διάφορες επιμέρους πλευρές του θέματος Ρατσισμός και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Δύο εκπαιδευτικοί από κάθε σχολείο, αφού παρακολούθησαν σχετικό επιμορφωτικό σεμινάριο, ανέλαβαν να συντονίσουν τις ομάδες των μαθητών / μαθητριών σε αυτή τους τη δραστηριότητα.

Στα σχολεία που συμμετείχαν στο πρόγραμμα οι μαθητές και μαθήτριες με τη βοήθεια των υπεύθυνων εκπαιδευτικών εργάστηκαν με πρωτοτυπία και ευρηματικότητα. Ο κόσμος των μέσων είναι οικείος στα παιδιά και παρέχει ποικίλα ερεθίσματα για την ανάπτυξη

ανάλογων δραστηριοτήτων. Τα επιτεύγματά τους ήταν η καλύτερη ανταμοιβή τους και για μας η επιβεβαίωση ότι το σχολείο μπορεί να ασκήσει σημαντικό έργο στην προετοιμασία των νέων πολιτών για μια πιο υπεύθυνη στάση απέναντι στα ποικίλα μηνύματά των μέσων. Στο *Παράρτημα* της μαθητικής έκδοσης παρέχονται λεπτομερή στοιχεία σχετικά με τους πρωταγωνιστές αυτών των δραστηριοτήτων, μαθητές/μαθήτριες, εκπαιδευτικούς και συντονιστές.

Το βιβλίο για τον/την εκπαιδευτικό, τώρα, αποτελεί προϊόν συλλογικής εργασίας εκπαιδευτικών. Εκπονήθηκε κατά βάση από μάχιμους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι συμμετείχαν στο Πρόγραμμά μας ή σε ανάλογα προγράμματα, και επομένως διέθεταν σχετική εμπειρία. Απευθύνεται στους εκπαιδευτικούς που θέλουν να εφαρμόσουν σχετικά προγράμματα και παρέχει χρήσιμο ενημερωτικό υλικό για την προετοιμασία και την υλοποίησή τους. Είναι χρήσιμο να μελετηθεί συστηματικά ως βασικό συμπλήρωμα του αντίστοιχου μαθητικού εγχειριδίου, ώστε να καταστήσει πιο αποτελεσματική και εωφελή την αξιοποίησή του.

Το βιβλίο αποτελείται από τρία κύρια μέρη. Στο πρώτο μέρος εξετάζονται θέματα όπως τι είναι τα μέσα και ποιος είναι ο ρόλος και η επίδρασή τους στους πολίτες των σύγχρονων κοινωνιών, με έμφαση στα παιδιά και τους νέους. Γίνεται λόγος, επίσης, για τις πρακτικές που έχουν καθιερωθεί διεθνώς με τον όρο *εκπαίδευση στα μέσα* (media education). Στο μέρος αυτό συμπεριλαμβάνεται και μια αναλυτική παρουσίαση του προβληματισμού και των εξελίξεων της εκπαίδευσης στα μέσα σε παγκόσμια κλίμακα.

Στο δεύτερο μέρος θίγονται με συνοπτικό τρόπο θέματα που αναφέρονται στον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της κοινωνίας μας, στην εκδήλωση φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας και στο ρόλο του σχολείου στην αντιμετώπισή τους. Ιδιαίτερα αναλύονται οι θεωρητικές προσεγγίσεις που αφορούν την αντιμετώπιση των αλλοδαπών παιδιών στην ελληνική εκπαίδευση. Κάποια από αυτά τα θέματα αυτά μας έχουν απασχολήσει, εξάλλου, συστηματικά σε προηγούμενες δραστηριότητες του ΚΕΜΕΤΕ (βλ. την έκδοσή μας *Σχολείο χωρίς σύνορα* (δύο τόμοι) και τον *Οδηγό Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, που επιμελήθηκε ο καθηγητής του Α.Π.Θ. Γιώργος Τσιάκαλος).

Στο τρίτο μέρος το ενδιαφέρον μετατίθεται στην εξέταση των επιδράσεων που ασκούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας στην εμφάνιση ή ενίσχυση ρατσιστικών αντιλήψεων και συμπεριφορών, και στο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το σχολείο, αξιοποιώντας την εκπαίδευση στα μέσα (media education) ή άλλους τρόπους, για την άμβλυνση των τυχόν αρνητικών επιδράσεων των μέσων σε αυτό τον τομέα. Στόχος είναι ένα κοινό πληρέστερα ενημερωμένο και προβληματισμένο σε ό,τι αφορά τη λειτουργία και τις επιδράσεις των μέσων, ιδίως σε σχέση με τα ζητήματα του ρατσισμού, και πιο ενεργό και αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση των σχετικών προβλημάτων. Στο μέρος αυτό περιλαμβάνονται δειγματικά πιο πρακτικές προτάσεις, προσανατολισμένες είτε σε συγκεκριμένα μέσα μαζικής επικοινωνίας ή σε συγκεκριμένα μαθήματα του σχολικού προγράμματος, που παρέχουν ταυτόχρονα και στοιχεία εφαρμογής.

Οι συγγραφείς του παρόντος έργου χειρίστηκαν τα θέματά τους με ευελιξία και αυτονομία. Είναι αυτονόητο ότι οι απόψεις που εκθέτουν στις εργασίες τους δεν αποτελούν υποχρεωτικά και θέσεις του ΚΕΜΕΤΕ.

Στο τέλος της μελέτης παραθέτουμε αναλυτική ελληνόγλωσση και αγγλόγλωσση βιβλιογραφία, που μπορεί να αξιοποιηθεί για περαιτέρω μελέτη από όσους επιθυμούν να εμβαθύνουν σε αυτά τα θέματα, καθώς και *Παράρτημα* με χρήσιμα συμπληρωματικά στοιχεία.

Θεωρούμε αυτονόητη υποχρέωσή μας να ευχαριστήσουμε θερμά όσους / όσες συνέβαλαν με οποιοδήποτε τρόπο στην πραγμάτωση αυτού του προγράμματος και στην έκδοση του παρόντος συλλογικού έργου. Ήταν οι συνάδελφοι, μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής του προγράμματος Κυριακή Βλησίδου-Δρόσου, φιλόλογος, Αλεξάνδρα Γαρμπή, φιλόλογος, Ντίνα Κούκου, φιλόλογος, Ξένια Κωνσταντοπούλου, φιλόλογος, Κώστας Μάγος, δάσκαλος, Μαρία Μαλαπέτσα, ψυχολόγος, Ειρήνη Μοσχονά, φιλόλογος, Αγγελική Πέτσικα, φιλόλογος, Γιάννης Ρουσσάκης, δάσκαλος, Σοφία Σταματίου, φιλόλογος και Άννα Τριανταφύλλου, γαλλικής φιλολογίας. Με συγκίνηση και οδύνη φέρνουμε στη θύμησή μας και την Ελένη Συρίγου-Ρήγου, μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής, που τόσο απρόσμενα χάσαμε πριν ολοκληρωθεί αυτό το πρόγραμμα. Στη μνήμη της αφιερώνουμε την παρούσα έκδοση.

Ευχαριστούμε, επίσης, τον Άλκη Ρήγο, καθηγητή και την Αλεξάνδρα Κορωναίου, καθηγήτρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, και τον Κώστα Χρυσοφίδη, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, για την αφιλοκερδή συμμετοχή τους στο επιμορφωτικό σεμινάριο που διοργανώσαμε και την πολλαπλή στήριξή τους.

Θερμές ευχαριστίες και σε όσες / όσους συνέβαλαν στη συγγραφή του παρόντος έργου ή στη μετάφραση άρθρων που συμπεριλαμβάνονται σε αυτό.

Ευχαριστούμε, επίσης, την επιστημονική επιτροπή του ΚΕΜΕΤΕ που είχε την ευθύνη της διεξαγωγής του προγράμματος: πρόκειται για τους Γιώργο Καββαδία, Αντώνη Καλόβουλο, Φώτη Κλώπα, Στέλιο Μαρίνη και Γιάννη Ψαχούλα, μέλη της Επιτροπής, Βασιλή Λουζιώτη, υπεύθυνο του προγράμματος, και Παύλο Χαραμή, επιστημονικό υπεύθυνο.

Ευχαριστούμε, ακόμη, το σκηνοθέτη Σπύρο Βασιλείου, τους εκπαιδευτικούς Κλήμη Καλαϊτζόγλου και Γιώργο Σταυρόπουλο και την ομάδα μαθητών και μαθητριών του Διαπολιτισμικού Λυκείου Ελληνικού (Ζαγιούγι Μουσταφά, Σονέγιε Νίκο, Μπάμπιτς Γιοβάνα και Σουμείκο Αντόν) για τη συμβολή τους στο σχεδιασμό και την πραγμάτωση του *Διαγωνισμού Αντιρατσιστικού «Διαφημιστικού» Μηνύματος (Σποτ) και Φωτογραφίας*, που οργάνωσε το ΚΕΜΕΤΕ, με θέμα «Σχολείο Χωρίς Σύνορα».

Θα ήταν παράλειψή μας αν δεν ευχαριστούσαμε, επίσης, για την ποικιλόμορφη αρωγή τους τους εκπαιδευτικούς Στέλλα Τσουκάτου και Φίλιππο Πρόδρομο και τις συνεργάτριες της ΟΛΜΕ Μαρία Βουτσινά, Γεωργία Κυργιαζέλλη και Γιάννα Μπαλωμένου-Βουλοάγκα.

Θερμές οι ευχαριστίες και στους συνεργάτες μας στο πλαίσιο της Αναπτυξιακής Σύμπραξης *Forum για την Κοινωνική Συνοχή*, όπως και στους υπεύθυνους της *Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL* που συντόνισαν τη δραστηριότητά μας.

Τέλος, ευχαριστούμε τους συνεργάτες των εκδόσεων ACCESS που ανέλαβαν την ευθύνη της παρούσας έκδοσης και τη διεκπεραίωσαν με επιτυχία.

Παύλος Χαραμής

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

*Εκπαίδευση και Μέσα Μαζικής
Ενημέρωσης*

Εκπαίδευση στα MME (Media Education): Μια παγκόσμια στρατηγική για την ανάπτυξή της*

**DAVID BUCKINGHAM
UNESCO**

Μετάφραση:

Ξένια Κωνσταντοπούλου*
Κυριακή Βλησίδου*
Νικόλαος Δρόσος*

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην εκπαίδευση στα MME (Media Education) που απευθύνεται σε παιδιά και νέους σχολικής ηλικίας. Παρουσιάζει τη γενική συλλογιστική που διέπει την εκπαίδευση σχετικά με τα MME (μέσα), μια σύντομη ανασκόπηση της εξέλιξής της σε όλο τον κόσμο και έναν περιληπτικό ορισμό του πεδίου της. Στη συνέχεια παρουσιάζει μια στρατηγική για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στα MME διεθνώς, εντοπίζοντας αρκετούς από τους τομείς που την απαρτίζουν. Τέλος, προτείνει τρόπους με τους οποίους η UNESCO θα μπορούσε να υποστηρίξει τις πρωτοβουλίες αυτές σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Ως εκ τούτου, η εργασία αυτή επιχειρεί να παρουσιάσει κάποιες γενικές παραμέτρους για μελλοντικές δράσεις στο χώρο αυτό. Κατά την ανάπτυξη αυτών των δράσεων, τονίζει την ανάγκη να μελετηθούν οι διάφορες προσεγγίσεις της εκπαίδευσης στα MME που προέρχονται από διαφορετικές περιοχές και πολιτισμικά / γλωσσικά περιβάλλοντα, και να ενθαρρυνθεί η παγκόσμια επικοινωνία μεταξύ όσων συμμετέχουν σε αυτή.

1. Τι προσφέρει η εκπαίδευση στα MME;

Πριν από είκοσι περίπου χρόνια, έπειτα από μια διεθνή συνάντηση ειδικών, που πραγματοποιήθηκε στο Grunwald της Γερμανίας, η UNESCO δημοσίευσε μια Δήλωση όπου προασπιζόταν την ανάγκη ύπαρξης της εκπαίδευσης στα MME. Η Δήλωση του

---

* Η εργασία αυτή συντάχθηκε για τον Τομέα Επικοινωνίας και Πληροφόρησης της UNESCO από τον καθηγητή στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου του Λονδίνου David Buckingham το Μάρτιο του 2001. Η Ξένια Κωνσταντοπούλου μετέφρασε τα τέσσερα πρώτα κεφάλαια της εργασίας και η Κυριακή Βλησίδου και ο Νικόλαος Δρόσος τα υπόλοιπα.

Grunwald (η οποία συμπεριλαμβάνεται στο τέλος της παρούσας εργασίας) παρέχει μια συνοπτική και ισχυρή συλλογιστική πορεία, που δεν παύει ακόμα και σήμερα να παραμένει επίκαιρη. Σύμφωνα με αυτή, τα ΜΜΕ αποτελούν για τις σύγχρονες κοινωνίες μια δύναμη αυξανόμενης σημασίας και ισχύος και, ως εκ τούτου, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ, χαρακτηριζόμενη από συνοχή και συστηματικότητα, πρέπει να θεωρείται βασικό συστατικό -αν όχι προϋπόθεση- της ιδιότητας του σημερινού πολίτη.

Βάσει του ορισμού της για την εκπαίδευση σχετικά με τα ΜΜΕ, η Δήλωση του Grunwald αντανακλά βασικές έννοιες που η πλειονότητα των εκπαιδευτικών εξακολουθεί να ασπάζεται ακόμα και σήμερα.

- Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ ασχολείται με όλα τα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της κινούμενης εικόνας (ταινίες, τηλεόραση, βίντεο), του ραδιοφώνου και της ηχογραφημένης μουσικής, των εντύπων (όπου περιλαμβάνονται κυρίως εφημερίδες και περιοδικά) και των νέων ψηφιακών τεχνολογιών επικοινωνίας. Επιχειρεί να αναπτύξει έναν ευρείας βάσης «αλφαριθμητισμό» (υπό την έννοια της «παιδείας»), όχι μόνο σε σχέση με το έντυπο μέσο αλλά και με τα συμβολικά συστήματα εικόνων και ήχων.
- Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ ασχολείται με τη διδασκαλία και την εκμάθηση σχετικά με τα μέσα και δεν θα πρέπει να συγχέεται με τη διδασκαλία με τη χρήση των μέσων – π.χ. τη χρήση της τηλεόρασης ή των ηλεκτρονικών υπολογιστών για τη διδασκαλία μιας επιστήμης ή της ιστορίας. Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ δεν αφορά τη χρήση των μέσων ως εργαλείων ή «βοηθημάτων διδασκαλίας» και δεν πρέπει να συγχέεται με την τεχνολογία που χρησιμοποιείται στην εκπαίδευση ή με τα εκπαιδευτικά μέσα.
- Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ επιχειρεί να αναπτύξει την κριτική κατανόηση και την ενεργό συμμετοχή. Δίνει τη δυνατότητα στα άτομα νεαρής ηλικίας να ερμηνεύουν και να είναι ενημερωμένα στις κρίσεις τους ως καταναλωτές των μέσων, παρέχοντάς τους ταυτόχρονα τη δυνατότητα να γίνουν τα ίδια παραγωγοί μέσων και κατά συνέπεια ισχυρότεροι συμμετέχοντες στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Σκοπός της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ είναι να βοηθήσει τους νέους να αναπτύξουν την κριτική και δημιουργική τους ικανότητα.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων είκοσι ετών σημειώθηκαν αρκετές σχετικές αλλαγές –μερικές από τις οποίες είχαν προβλεφθεί στην ίδια τη Δήλωση του Grunwald–, που καθιστούν την ανάγκη ύπαρξης της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ (μέσα) ακόμα πιο επιτακτική. Τα μέσα διεισδύουν ολοένα και περισσότερο σε όλες τις πτυχές του κοινωνικού βίου· είναι πλέον αδύνατο να κατανοήσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο πολιτικός χώρος ή η οικονομία, είναι αδύνατο να απαντήσει σε ερωτήματα που αφορούν την πολιτισμική και προσωπική ταυτότητα –ή ακόμα και την ίδια την εκπαίδευση– χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τα μέσα. Ανάμεσα στις πλέον σημαντικές αλλαγές περιλαμβάνονται οι εξής:

- *Τεχνολογικές εξελίξεις*: με την εμφάνιση των πολλαπλών καναλιών στην τηλεόραση, του οικιακού βίντεο, των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του Ίντερνετ –καθώς επίσης και άλλων τεχνολογιών– σημειώθηκε μια μαζική εξάπλωση των ηλεκτρονικών μέσων. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός ευρύτερου φάσματος επιλογών για τον καταναλωτή (χωρίς αυτό να συνεπάγεται αναγκαστικά και

μεγαλύτερη ποικιλία παγκοσμίως) και οδήγησε στην αυξανόμενη προσβασιμότητα των ευκαιριών για παραγωγή, καθώς το κόστος της τεχνολογίας μειώθηκε.

- *Οικονομικές εξελίξεις:* Τα μέσα υπόκεινται στην ευρύτερη εμπορευματοποίηση του σύγχρονου πολιτισμού και ταυτόχρονα αποτελούν ένα σημαντικό παράγοντα αυτής. Σε πολλές χώρες, τα δημόσια ΜΜΕ έχουν χάσει έδαφος έναντι των ιδιωτικών ανταγωνιστών τους, ενώ οι διάφοροι τρόποι διαφήμισης, προώθησης και χορηγίας διεισδύουν σταθερά στη δημόσια σφαίρα του κοινωνικού και πολιτικού διαλόγου. Το γεγονός αυτό ισχύει ακόμα και σε χώρες όπου στο παρελθόν τα ΜΜΕ υπέκειντο σε λογοκρισία και ισχυρό κρατικό έλεγχο.
- *Κοινωνικές εξελίξεις:* Οι περισσότεροι κοινωνιολόγοι συμφωνούν ότι ο σύγχρονος κόσμος χαρακτηρίζεται από μια αυξανόμενη αίσθηση κατακερματισμού και εξατομίκευσης. Οι καθιερωμένες παραδόσεις και οι καθιερωμένοι τρόποι ζωής έχουν διαβρωθεί, ενώ οι γνωστές ιεραρχίες έχουν πια ανατραπεί. Μέσω των ΜΜΕ δημιουργούνται και προωθούνται καινούριες, πιο εξατομικευμένες μορφές ταυτότητας και τρόπου ζωής. Τα άτομα χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ποικιλία –και ως ένα βαθμό από μεγαλύτερη αυτονομία– στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν και ερμηνεύουν τα πολιτισμικά αγαθά.
- *Παγκοσμιοποίηση:* Η ισορροπία μεταξύ παγκόσμιου και τοπικού αλλάζει κατά τρόπους περίπλοκους και ανομοιογενείς, τόσο από πολιτισμική όσο και από οικονομική άποψη. Οι παγκόσμιες εταιρείες μέσω των –που εδρεύουν στα πλουσιότερα κράτη του κόσμου– κυριαρχούν στην αγορά, ενώ οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν πιο αποκεντρωμένες, τοπικές επικοινωνίες και οδηγούν στη δημιουργία «κοινοτήτων» που υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα. Στο μεταξύ, το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών –τόσο στο εσωτερικό κάθε κράτους όσο και στις μεταξύ τους σχέσεις– μοιάζει να μεγαλώνει, γεγονός το οποίο καταδεικνύεται στην πρόσβαση στην πληροφόρηση και στις τεχνολογίες των μέσων.

Όπως και αν τις ερμηνεύσουμε, οι εξελίξεις αυτές έχουν διπλή όψη. Δημιουργούν νέες ανισότητες ακόμα κι όταν καταργούν τις παλαιές. Δείχνουν να παρέχουν στα άτομα νέες επιλογές ακόμα κι όταν παραγκωνίζουν ή αρνούνται κάποιες άλλες. Όπως κι αν έχει το πράγμα, καθιστούν τη φύση της ιδιότητας του σημερινού πολίτη –θέμα που αποτελεί και την κεντρική ιδέα της Δήλωσης του Grunwald– αρκετά πιο περίπλοκη και συγκεχυμένη.

Τα σύγχρονα μέσα εμπλέκονται κεντρικά σε όλες αυτές τις διαδικασίες, γεγονός με ιδιαίτερες επιπτώσεις για τα παιδιά και τους νέους. Για τις παγκόσμιες βιομηχανίες των μέσων, οι νέοι θεωρούνται καταναλωτές-κλειδιά, ενώ το γούστο και οι προτιμήσεις τους πιστεύεται συχνά ότι ορίζουν τις τάσεις του συνόλου των καταναλωτών. Η δημιουργία και η ανάπτυξη της «κουλτούρας των νέων» –και, πιο πρόσφατα, μιας παγκόσμιας «παιδικής κουλτούρας»– είναι αδύνατο να διαχωριστεί από τις εμπορικές επιχειρήσεις των σύγχρονων μέσων. Τόσο στον τομέα της έρευνας όσο και στο δημόσιο διάλογο, τα παιδιά θεωρούνται συχνά ως το πλέον ευάλωτο τμήμα του πληθυσμού ως προς την επιρροή που ασκείται από τα ΜΜΕ· ωστόσο, θεωρείται επίσης ότι στις σχέσεις τους με τα ΜΜΕ διαθέτουν μια σιγουριά και εμπειρογνωμοσύνη που μοιάζει να λείπει από την πλειονότητα των ενηλίκων. Χαρακτηρίζονται ως άτομα αθώα που χρήζουν προστασίας και συνάμα ως μια ικανή γενιά, «με γνώση των ΜΜΕ». Ωστόσο, όποια από τις παραπάνω απόψεις κι αν υιοθετήσουμε, η

αλήθεια είναι ότι οι ενήλικοι αδυνατούν ολοένα και περισσότερο να ελέγξουν την πρόσβαση των παιδιών στα ΜΜΕ. Είτε καταφύγουμε σε συσκευές της τεχνολογίας είτε σε αλλαγές των κανονιστικών πλαισίων, οι τρόποι ελέγχου αποβαίνουν όλο και πιο αναποτελεσματικοί. Η εξάπλωση της τεχνολογίας των μέσων, σε συνδυασμό με τις αλλαγές του κοινωνικού status των παιδιών, σημαίνει ότι τα παιδιά δεν μπορούν πλέον να περιορίζονται στο «μυστικό κήπο» της παιδικής ηλικίας – εάν βέβαια συνέβαινε ποτέ κάτι τέτοιο.

Έτσι, οι τεχνολογικές και δομικές αλλαγές στο σύγχρονο περιβάλλον των μέσων –και η ξαφνική εμφάνιση της «τρίτης εποχής των μέσων», όπως την αποκάλεσαν μερικοί– παρουσιάζουν σημαντικούς καινούριους κινδύνους και ευκαιρίες για τους νέους. Τα ψηφιακά μέσα –και ιδίως το Ίντερνετ– αυξάνουν σημαντικά τη δυνατότητα για ενεργό συμμετοχή. Παράλληλα, όμως, δημιουργούν ένα περιβάλλον με απίστευτες επιλογές, που δεν είναι όλες τόσο ακίνδυνες! Σε αυτή τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται σήμερα, η ανάγκη για καλά ενημερωμένες και υποστηριγμένες εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες καθίσταται επιτακτική. Πρέπει να επιτρέψουμε στα παιδιά να ανταποκρίνονται στις προκλήσεις που τους τίθενται από αυτό το νέο περιβάλλον των μέσων και πρέπει να χτίσουμε και να επεκτείνουμε αυτές τις νέες μορφές πολιτισμικής έκφρασης που τους παρέχουν τα σύγχρονα μέσα. Μόνον έτσι θα μπορέσουν τα παιδιά του σήμερα να πάρουν τη θέση τους ως ενεργοί πολίτες στις περίπλοκες, εμπορικά προσανατολισμένες παγκόσμιες κοινωνίες που αναδύονται στις μέρες μας.

Τέλος, είναι σαφές ότι η εκπαίδευση στα ΜΜΕ οφείλει να αναγνωριστεί ως θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου. Το γεγονός αυτό διαφαίνεται και στη *Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Το Άρθρο 13, π.χ., αναφέρεται στο δικαίωμα των παιδιών στην ελευθερία της έκφρασης. Το Άρθρο 17 προασπίζει τα δικαιώματά τους για πρόσβαση σε ένα εύρος μέσων και πηγών πληροφοριών, ενώ το Άρθρο 31 εντοπίζει τα ευρύτερα δικαιώματα στον ελεύθερο χρόνο και στη συμμετοχή στον πολιτιστικό βίο. Εάν θέλουμε τα παιδιά να απολαμβάνουν τα δικαιώματα που αναφέρονται στην εν λόγω Σύμβαση –και, κατά συνέπεια, στην ενημερωμένη συμμετοχή στις διαδικασίες που ορίζουν τη ζωή τους– η εκπαίδευση στα ΜΜΕ πρέπει να θεωρείται θεμελιώδες δικαίωμα όλων.

2. Η εξέλιξη της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ

Στις δύο δεκαετίες που ακολούθησαν μετά τη Δήλωση του Grunwald, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ αποτέλεσε το επίκεντρο αυξανόμενου ενδιαφέροντος και δραστηριοτήτων σε πολλές χώρες. Αρκετές κυβερνήσεις δημοσίευσαν δηλώσεις πολιτικής και έγγραφα σχετικά με το σχολικό πρόγραμμα στο συγκεκριμένο τομέα, ενώ παράλληλα διοργανώθηκαν αρκετά διεθνή συνέδρια, στα οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι από ολοένα και περισσότερες χώρες. Η ίδια η UNESCO έχει υποστηρίξει αρκετές από αυτές τις πρωτοβουλίες, συμπεριλαμβανομένου του συνεδρίου του 1990 για τις «Νέες Κατευθύνσεις στην Εκπαίδευση στα ΜΜΕ» (Τουλούζη, Γαλλία) και την πρόσφατη συνάντηση των ειδικών επιστημόνων στη Βιέννη της Αυστρίας (την Άνοιξη του 2000). Επίσης, έχει υποστηρίξει την ανάπτυξη ενός δικτύου ερευνητών που ασχολούνται με τα παιδιά και τα ΜΜΕ, με συνέδρια στο Παρίσι (1997) και το Σίδνεϊ (2000), καθώς επίσης και το έργο του *Διεθνούς Γραφείου για τα Παιδιά και τη Βία στην Οθόνη*, που θεωρεί την εκπαίδευση στα ΜΜΕ ως βασικό μέλημά του. Στο πλαίσιο αυτό έχουν αναληφθεί σημαντικές πρωτοβουλίες με στόχο την ανάπτυξη του

διαλόγου μεταξύ Βορρά και Νότου και την ενθάρρυνση της συμμετοχής ατόμων από τις λιγότερο πλούσιες χώρες.

Παρ' όλα αυτά, η γενική εικόνα της ανάπτυξης παρουσιάζει ανομοιομορφίες, αν όχι ασυνέχεια. Υπάρχει μεγάλη ποικιλία όσον αφορά τους σκοπούς και τις μεθόδους της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ, τους συμμετέχοντες που ασχολούνται με το θέμα και το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα η εκπαίδευση στα ΜΜΕ. Η επέκταση του διεθνούς διαλόγου στο συγκεκριμένο τομέα υπήρξε δίχως άλλο εξαιρετικά χρήσιμη· ωστόσο, δεν είναι πάντοτε σαφές εάν μιλούν όλοι για το ίδιο πράγμα.

Συνεπώς, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ μπορεί να λάβει χώρα σε μια πληθώρα θεσμικών χώρων, τόσο «επίσημων» όσο και «ανεπίσημων», και να παρέχεται από φορείς τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα (ή από συνδυασμούς των δύο). Παρά το γεγονός ότι το πρωταρχικό μέλημα αυτής της μελέτης είναι η εκπαίδευση για τα παιδιά και τους νέους σχολικής ηλικίας, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι δεν μπορεί πάντοτε (και ίσως ούτε και θα έπρεπε) να διαχωρίζεται από τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που απευθύνονται στους ενηλίκους. Έτσι, ανάμεσα στους φορείς και τους θεσμούς που εμπλέκονται στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ θα πρέπει να συγκαταλέγονται τουλάχιστον οι εξής:

- Εκπαιδευτικοί σε σχολεία και άλλα επίσημα εκπαιδευτικά ιδρύματα
- Εκπαιδευτικοί σε «ανεπίσημα» περιβάλλοντα, όπως εργασία για νέους και εργασία στο πλαίσιο της κοινότητας
- Ακαδημαϊκοί και ερευνητές
- Ομάδες ακτιβιστών, με ποικίλες πολιτικές και ηθικές πεποιθήσεις
- Ομάδες και οργανισμοί των οποίων ηγούνται νέοι, με συνήθη έδρα στις τοπικές κοινότητες
- Ομάδες γονέων
- Εκκλησία κι άλλες θρησκευτικές ομάδες
- Παραγωγοί ΜΜΕ και εταιρείες, εμπορικού και μη-κερδοσκοπικού χαρακτήρα
- Κανονιστικά όργανα ΜΜΕ

Οι προαναφερθείσες ομάδες πιθανόν να έχουν διαφορετικά κίνητρα, που ποικίλλουν από την εμπορική προώθηση έως την «αντι-προπαγάνδα». Κάποιοι ενδέχεται να θεωρήσουν την εκπαίδευση στα ΜΜΕ κυρίως ως προστασία – ως έναν τρόπο να απογαλακτιστούν τα παιδιά από κάτι που πιστεύεται ότι είναι πραγματικά βλαβερό για εκείνα–, ενώ άλλοι να την αντιμετωπίζουν ως προετοιμασία – ως ένα τρόπο να επιτρέψουν στα παιδιά να γίνουν πιο ενεργοί χρήστες των ΜΜΕ.

Το ποιος από τους συμμετέχοντες αυτούς κατόρθωσε να διακριθεί στον τομέα εξαρτάται καθαρά από το εθνικό και τοπικό πλαίσιο στο οποίο εργάζεται. Ανάμεσα στις μεταβλητές-κλειδιά συμπεριλαμβάνονται και οι ακόλουθες:

- *Η δομή των εκπαιδευτικών συστημάτων*: Σε μερικές χώρες το εκπαιδευτικό σύστημα είναι πιο συγκεντρωτικό σε σύγκριση με κάποιες άλλες. Ο συγκεντρωτισμός μπορεί προφανώς να ενεργήσει ως ανασταλτικός παράγοντας για την αλλαγή. Αλλά –εάν

παρουσιαστούν ευκαιρίες– μπορεί να επιφέρει αλλαγές πολύ πιο γρήγορα από ό,τι θα συνέβαινε σε ένα αποκεντρωμένο σύστημα. Αντίστοιχα, ορισμένα συστήματα παρέχουν μεγαλύτερη αυτονομία στους εκπαιδευτικούς από ό,τι κάποια άλλα, μολονότι ακόμα και τότε παράγοντες όπως τα χρόνια διδασκαλίας και η δυνατότητα πρόσβασης σε περαιτέρω εκπαίδευση ή προγράμματα κατάρτισης επηρεάζουν σημαντικά τη δυνατότητα για αλλαγή. Επιπλέον, σε κάποιες χώρες ενδέχεται να υπάρχουν μεγαλύτερες ευκαιρίες για αλλαγή σε εξωσχολικά πλαίσια, όπως η εργασία που απευθύνεται στους νέους ή η εργασία στο πλαίσιο της κοινότητας, παρότι και πάλι υπάρχουν σημαντικές διαφορές όσον αφορά τα χαρακτηριστικά και τους σκοπούς των παροχών σε αυτό τον τομέα.

- *Τα χαρακτηριστικά των συστημάτων ΜΜΕ:* Θεωρείται ίσως ότι είναι ευκολότερο να βρει κανείς υποστήριξη όσον αφορά τις πρωτοβουλίες για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ σε χώρες με ισχυρά ΜΜΕ που ανήκουν στο δημόσιο τομέα και, αντίστοιχα, δυσκολότερο στις χώρες εκείνες που διέπονται από πιο εμπορικά-κυριαρχούμενα συστήματα. Από την άλλη μεριά, η ανάγκη για εκπαίδευση στα ΜΜΕ μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο επιτακτική σε χώρες με πιο εμπορικά συστήματα ή σε χώρες όπου τα ΜΜΕ της εγχώριας παραγωγής μειονεκτούν έναντι των εισαγόμενων μέσων (όπως τα τηλεοπτικά προγράμματα των ΗΠΑ). Παράλληλα, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι δημόσιοι οργανισμοί ΜΜΕ μπορεί στην ουσία να ανθίστανται περισσότερο στη συνεργασία με «εξωτερικούς παράγοντες» και να έχουν περισσότερους θεσμικούς και πολιτικούς περιορισμούς. Η φύση της συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτών και των βιομηχανιών των μέσων –καθώς επίσης και η «εξισορρόπηση της δύναμής τους»– μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την ποιότητα της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ.
- *Ευρύτερες πολιτικές ιδεολογίες:* Η εκπαίδευση αποτελεί ένα έντονα «πολιτικό» θέμα και οι αποφάσεις για την κατεύθυνση της εκπαιδευτικής πολιτικής αντικατοπτρίζουν συχνά τους ευρύτερους πολιτικούς στοχασμούς, ενώ παράλληλα αντανακλούν τις ανάγκες των μαθητών ή την αποτελεσματικότητα του παιδαγωγικού συστήματος. Παραδείγματος χάρι, σε πολλές χώρες, τα μεταρρυθμιστικά βήματα των τελευταίων ετών στην εκπαίδευση παρουσιάζονται με τη μορφή της «επιστροφής στα πιο βασικά» – περίπτωση κατά την οποία το ενδεχόμενο νέων επεμβάσεων στο σχολικό πρόγραμμα, όπως σχετικά με την εκπαίδευση στα ΜΜΕ, τείνει να δυσχεραίνεται ακόμα περισσότερο. Εν τω μεταξύ, η πολιτική κίνηση για παροχή της τεχνολογίας της πληροφορικής στα σχολεία μοιάζει συχνά να καθοδηγείται από στενά περιορισμένες ανησυχίες για την οικονομική αποτελεσματικότητα, με αποτέλεσμα να παραμελούνται ενδεχομένως κριτικά ερωτήματα που θα έπρεπε να τεθούν για τα νέα μέσα και τις δημιουργικές δυνατότητες που μπορούν να προσφέρουν στους μαθητές. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν κυβερνήσεις που δεσμεύονται σήμερα κεντρικά να εξισώσουν την πρόσβαση στις τεχνολογίες των νέων μέσων, τόσο μέσα από τα σχολεία όσο και μέσα από κοινοτικές παροχές, αν και στο σημείο αυτό εξακολουθούν να υφίστανται ανισότητες τόσο στο εσωτερικό κάθε κράτους όσο και στις μεταξύ τους σχέσεις.

Οι συνεχείς αλλαγές σε καθέναν από αυτούς τους τομείς καταλήγουν συχνά σε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που χαρακτηρίζονται από μια έντονη ανομοιομορφία. Έτσι, σε πολλές χώρες υπήρξαν σημαντικά σχέδια ανάπτυξης του σχολικού προγράμματος με θέμα την εκπαίδευση στα ΜΜΕ –συχνά μάλιστα με αξιολογες χρηματοδοτήσεις και πολιτική

υποστήριξη υψηλού επιπέδου– που τελικά δεν πραγματοποιήθηκαν. Οι πιο έμπειροι επαγγελματίες του χώρου παραπονούνται συχνά ότι οι πρωτοβουλίες αυτές επιχειρούν να «ανακαλύψουν εκ νέου τον τροχό», υπονοώντας ότι έχουμε αποκομίσει ελάχιστα από τις επιτυχίες και τις αποτυχίες του παρελθόντος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπως συμβαίνει κι αλλού, τα ίδια τα σχολεία μπορεί να προβάλλουν σθεναρή αντίσταση στην αλλαγή. Οι ιστορικοί της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης παρατηρούν συχνά ότι, τουλάχιστον στα πιο βιομηχανοποιημένα κράτη, οι θεμελιώδεις θεσμικοί «κανόνες» της δημόσιας εκπαίδευσης έχουν αλλάξει μάλλον ελάχιστα από τότε που αυτή ξεκίνησε, το δέκατο ένατο αιώνα. Η εισαγωγή της τεχνολογίας των νέων μέσων –πέραν από τα είδη «κριτικής σκέψης» και τις νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις που σχετίζονται με την εκπαίδευση στα ΜΜΕ– θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι θα συναντήσει σημαντική αδράνεια, εάν όχι εμφανή αντίσταση. Παράλληλα, οι εξελίξεις σε εξωσχολικά περιβάλλοντα αποδεικνύονται συχνά βραχυπρόθεσμες και ανολοκλήρωτες, αντανakλώντας τις αέναες αλλαγές στις πολιτικές προτεραιότητες που δείχνουν να διαποτίζουν τις πολιτικές χρηματοδότησης σε αυτό τον τομέα.

Οι φορείς που χαράσσουν την εκπαιδευτική πολιτική ισχυρίζονται (επί δεκαετίες ολόκληρες) ότι το σχολικό πρόγραμμα είναι «υπερ-φορτωμένο» και ότι η εκπαίδευση στα ΜΜΕ είναι λιγότερο αναγκαία από ό,τι άλλες καινούριες πρωτοβουλίες, όπως η καλλιέργεια της ιδιότητας του πολίτη και η τεχνολογία της πληροφορικής. Αντίθετα, οι υπέρμαχοι της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ υποστηρίζουν ότι πολλοί από αυτούς τους «καινούριους» τομείς συνδέονται άρρηκτα με την εκπαίδευση στα ΜΜΕ και ότι η εκπαίδευση αυτή πρέπει να θεωρείται βασική διάσταση για το σύνολο των μαθημάτων που περιλαμβάνονται στο σχολικό πρόγραμμα. Παρ' όλα αυτά, το γενικότερο επιχείρημα για τον επαναπροσδιορισμό του σχολικού προγράμματος –ακριβώς για το είδος της «ολοκληρωμένης προσέγγισης» που ζητείται μέσα από τη Δήλωση του Grunwald– δείχνει να απαιτεί, από την πλευρά όσων χαράσσουν πολιτική, επίδειξη φαντασίας που ελάχιστοι από αυτούς διαθέτουν αυτή τη στιγμή. Έτσι, η εφαρμογή προγραμμάτων της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ πιθανόν να χρειάζεται ευρείες συμμαχίες συμμετεχόντων, τόσο εντός όσο και εκτός της επίσημης εκπαίδευσης, σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο.

3. Από την προστασία στην προετοιμασία

Παρά τα ανομοιόμορφα και μερικές φορές όχι ικανοποιητικά αποτελέσματα της προόδου, μπορεί κανείς να εντοπίσει μια ευρεία ιστορική μεταστροφή στη βασική φιλοσοφία που διέπει την εκπαίδευση στα ΜΜΕ – ακόμα κι αν η μεταστροφή αυτή δεν αντανakλάται πάντοτε στην πράξη. Από ιστορική άποψη, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ ξεκινούσε συχνά ως αμυντικός μηχανισμός: σκοπός της ήταν να προστατέψει τα παιδιά από τους «κινδύνους» των ΜΜΕ. Στο σημείο αυτό στην Έκθεση δίνεται έμφαση στα λανθασμένα μηνύματα και αξίες που παρέχουν τα ΜΜΕ, ενθαρρύνοντας ως εκ τούτου τους μαθητές να τα απορρίπτουν ή να τα παραβλέπουν. Ωστόσο, έτσι όπως έχουν εξελιχθεί τα πράγματα, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ κινείται προς μια διαφορετική προσέγγιση, που παρέχει περισσότερα εφόδια και ισχύ. Σκοπός εδώ είναι να προετοιμάσει τα παιδιά, ώστε να μπορούν να κατανοήσουν και να συμμετάσχουν ενεργά στην κουλτούρα των ΜΜΕ που τα περιβάλλει. Δίνεται έμφαση

στην κριτική κατανόηση και ανάλυση, και (σταδιακά) στην παραγωγή των ΜΜΕ από τους ίδιους τους μαθητές.

Στην ουσία, η «προστατευτική» αυτή προσέγγιση επιθυμεί να δώσει στους μαθητές και μαθήτριες τα απαραίτητα εφόδια για να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους των ΜΜΕ. Συγκεκριμένα, αυτοί οι «κίνδυνοι» έχουν προσδιοριστεί με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και σε διαφορετικά συγκείμενα. Σε ορισμένες χώρες, η βασική ανησυχία των πρώτων εκπαιδευτών στα ΜΜΕ ήταν πολιτισμικής φύσης – σύμφωνα με αυτούς, τα ΜΜΕ αντιπροσωπεύουν μια μορφή «χαμηλής κουλτούρας», που θα εμπόδιζε τα παιδιά να εκτιμήσουν τις αξίες και τις αρετές της «υψηλής κουλτούρας». Σε άλλες χώρες, το πρωταρχικό μέλημα δείχνει να ήταν ηθικής φύσης – πίστευαν ότι τα ΜΜΕ θα διδάξουν στα παιδιά αξίες και συμπεριφορές (που σχετίζονται, π.χ. με το σεξ και τη βία) που θεωρούνται ανάρμοστες ή επιβλαβείς. Τέλος, –και ιδίως με τις μορφές εκπαίδευσης στα ΜΜΕ που αναπτύχθηκαν κατά τη δεκαετία του 1970– μπορεί να διακρίνει κανείς και μια ανησυχία πολιτικής φύσης: την άποψη ότι τα ΜΜΕ ευθύνονται για την προώθηση λανθασμένων πολιτικών πεποιθήσεων ή ιδεολογιών. Σε όλες τις περιπτώσεις, ωστόσο, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ θεωρείται ως ένα μέσο που αναστέλλει την εμφανή περιέργεια και την ευχαρίστηση που αντλούν τα παιδιά μέσα από τα ΜΜΕ – και άρα την πίστη τους στις αξίες που φαίνεται να προωθούν τα ΜΜΕ. Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ θα κάνει τα παιδιά, όπως πιστεύεται, να εκτιμήσουν την υψηλή κουλτούρα, να αποκτήσουν ηθικά υγιέστερες μορφές συμπεριφοράς ή πιο λογικές, πολιτικώς ορθές πεποιθήσεις.

Όπως στις έρευνες των ΜΜΕ, έτσι κι εδώ παρατηρείται ορισμένες φορές μια επανάληψη, καθώς τα νέα μέσα έρχονται στο προσκήνιο. Παραδείγματος χάρη, μαζί με το Ίντερνετ έκαναν την επανεμφάνισή τους πολλά από τα επιχειρήματα της θεώρησης του «προστατευτισμού» σχετικά με την εκπαίδευση στα ΜΜΕ – επιχειρήματα που έως ένα βαθμό είχαν παραγκωνιστεί σε σχέση με τα «παλαιότερα» μέσα, όπως η τηλεόραση. Ακόμα μια φορά, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ γίνεται αντιληπτή ως ένα είδος «εμβολιασμού» – ένας τρόπος αποφυγής της μόλυνσης, εάν όχι ένας τρόπος να κρατηθούν τα παιδιά μακριά από τα ΜΜΕ γενικότερα. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, τα ενδεχόμενα οφέλη και η ικανοποίηση που παρέχουν τα ΜΜΕ αμελούνται έναντι μιας αποκλειστικής –και σε ορισμένες περιπτώσεις, πολύ υπερβολικής– έμφασης στο «κακό» που φέρονται να προκαλούν.

Παρά το γεγονός ότι οι απόψεις περί προστατευτισμού όσον αφορά την εκπαίδευση στα ΜΜΕ κάθε άλλο παρά παραγκωνισμένες μπορούν να θεωρηθούν, σε πολλές χώρες παρατηρείται μια σταδιακή εξέλιξη προς μια λιγότερο προστατευτική προσέγγιση. Σε γενικές γραμμές, τα κράτη με «ωριμότερες» πρακτικές στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ –που έχουν, δηλαδή, τη μεγαλύτερη ιστορία και το πιο συνεπές μοντέλο εξέλιξης– έχουν υπερβεί τον προστατευτισμό. Από αυτή την άποψη, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ δεν προσδιορίζεται πλέον ως ένα θέμα αυτόματης εναντίωσης στις εμπειρίες που αποκομίζουν οι μαθητές μέσα από τα ΜΜΕ. Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ δεν νοείται εδώ ως ένα είδος προστασίας, αλλά ως είδος προετοιμασίας. Σκοπός της δεν είναι να θωρακίσει τους νέους από την επιρροή των μέσων ενημέρωσης, και ως εκ τούτου να τους οδηγήσει σε «κάτι καλύτερο». Αντίθετα, προσπαθεί να τους δώσει τη δυνατότητα να είναι καλά ενημερωμένοι προκειμένου να λαμβάνουν μόνοι τους αποφάσεις. Με λίγα λόγια, έχει ως σκοπό της να αναπτύξει την ικανότητα των νέων για κατανόηση και συμμετοχή στην κουλτούρα των ΜΜΕ που τους

περιβάλλει. Στη διαδικασία αυτή, θέτει αναπόφευκτα πολιτισμικά, ηθικά και πολιτικά ερωτήματα, κατά τρόπο, ωστόσο, που ενθαρρύνει την ενεργό, κριτική συμμετοχή από την πλευρά των μαθητών αντί της υποταγής τους σε προκαθορισμένες θέσεις.

Από αυτή την άποψη, η παραγωγή ΜΜΕ από τους μαθητές αποκτά αυτονομία μεγαλύτερη βαρύτητα. Τουλάχιστον όσον αφορά τα παιδιά και τους νέους σχολικής ηλικίας –που αποτελούν και το επίκεντρο της παρούσας εργασίας– η εκπαίδευση στα ΜΜΕ δεν είναι κατά κύριο λόγο επαγγελματική επιχείρηση. Δεν έχει ως σκοπό της να εκπαιδεύσει τους τηλεοπτικούς παραγωγούς και τους δημοσιογράφους του μέλλοντος: το έργο αυτό εναπόκειται στην ανώτατη εκπαίδευση και στις ίδιες τις βιομηχανίες των ΜΜΕ. Παρ' όλα αυτά, η αυξανόμενη οικονομική σημασία των ΜΜΕ και των βιομηχανιών που δραστηριοποιούνται στο χώρο της επικοινωνίας σημαίνει ότι τα ΜΜΕ αποτελούν έναν αναπτυσσόμενο χώρο απασχόλησης. Τονίζοντας την ανάπτυξη της δημιουργικότητας των νέων και τη συμμετοχή τους στην παραγωγή ΜΜΕ, οι εκπαιδευτές στα ΜΜΕ μπορούν να προβάλλουν τις απόψεις τους και, μακροπρόθεσμα, να θέσουν τη βάση για πιο δημοκρατικές και περιεκτικές μορφές παραγωγής ΜΜΕ στο μέλλον.

Οι λόγοι της μετατόπισης που παρατηρείται στην έμφαση –από την «προστασία» στην «προετοιμασία»– είναι πολλαπλοί. Μεταξύ άλλων, συγκαταλέγονται και οι εξής:

- *Αλλαγές στις απόψεις περί κανονιστικού πλαισίου:* Μέχρι ενός βαθμού, η μεταστροφή αυτή εντάσσεται σε μια ευρύτερη εξέλιξη των απόψεων για τη φύση των κανονιστικών πλαισίων που διέπουν τα ΜΜΕ. Παρά το γεγονός ότι ο προστατευτισμός οφείλεται συχνά σε καλοπροαίρετα, θετικά κίνητρα, μπορεί να οδηγήσει σε περιορισμούς στην ενεργό συμμετοχή των παιδιών στα μέσα ενημέρωσης. Κατά συνέπεια, μπορεί να έρχεται σε αντίθεση με την έμφαση που δίνεται στα δικαιώματα των παιδιών για ενημέρωση και συμμετοχή (π.χ. στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών). Επιπρόσθετα, η εξάπλωση και η τεχνολογική ανάπτυξη των μέσων ενημέρωσης κατά τα τελευταία χρόνια έχουν οδηγήσει σε μία κατάσταση όπου η πρόσβαση των παιδιών στα ΜΜΕ δεν μπορεί πλέον να ελεγχθεί τόσο εύκολα: το γεγονός αυτό ισχύει κυρίως για το Διαδίκτυο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ελέγχονται πλήρως, π.χ., το βίντεο και η δορυφορική τηλεόραση. Στην περίπτωση αυτή, η προσπάθεια να περιοριστεί η πρόσβαση των παιδιών στα μέσα θεωρείται ολοένα και περισσότερο αδύνατη. Μεταξύ των φορέων κανονιστικών πλαισίων για τα ΜΜΕ, η αποδιδόμενη έμφαση απομακρύνεται αποφασιστικά από τη λογοκρισία και κινείται προς το χώρο των «συμβουλών προς τους καταναλωτές» – όπου μεταξύ άλλων εντάσσεται συχνά και η εκπαίδευση στα ΜΜΕ.
- *Αλλαγές στις απόψεις περί ΜΜΕ:* Η ιδέα των μέσων ως φορέων ενός μοναδικού συνόλου αξιών και πεποιθήσεων –ή ως ενός συνόλου που βλέπει ή που στερείται πολιτιστικών αξιών– δεν συναντά πλέον ευρεία αποδοχή. Παρ' ότι υπάρχουν προφανώς σημαντικά όρια ως προς την ποικιλία των απόψεων που εκπροσωπούνται στα μέσα, η εξάπλωση και η παγκοσμιοποίηση των σύγχρονων μορφών επικοινωνίας έχουν οδηγήσει σε ένα πιο ετερογενές, ακόμα και κατακερματισμένο περιβάλλον. Ακόμα κι αν ο οικονομικός έλεγχος των ΜΜΕ περιορίζεται πλέον κατά πολύ σε ένα μικρό αριθμό παγκόσμιων εταιρειών, η αυξανόμενη σημασία των «εξειδικευμένων αγορών» (niche markets) απαιτεί από τους παραγωγούς να απευθύνονται σε ένα

διαρκώς διευρυνόμενο φάσμα κοινωνικών ομάδων. Το συμμετοχικό δυναμικό των νέων τεχνολογιών –και ιδίως του Ίντερνετ– έχει συνεισφέρει, επίσης, ούτως ώστε να εκλείψει η θεώρηση των μέσων ως μιας μονολιθικής, κεντρικά ελεγχόμενης μηχανής. Το γεγονός αυτό διευκόλυνε ιδιαίτερα τους νέους να εμπλακούν στη δημιουργική παραγωγή μέσων, και τους εκπαιδευτικούς να συνεργαστούν στον τομέα αυτό με τους μαθητές τους. Συνεπώς, σε αυτό το πλαίσιο, υπάρχει μεγαλύτερη αναγνώριση των ωφελειών και των ευκαιριών που παρέχονται από τα ΜΜΕ, αντί απλώς να γίνεται λόγος για το «κακό» που φέρονται να προκαλούν.

- *Αλλαγές στις απόψεις περί νέων:* Με βάση τα παραπάνω, η άποψη ότι τα ΜΜΕ είναι μια παντοδύναμη «βιομηχανία συνειδήσεως» –ότι μπορούν άνετα να επιβάλουν ψευδείς αξίες σε ένα παθητικό κοινό– έχει επίσης τεθεί υπό αμφισβήτηση. Στην περίπτωση των παιδιών, η ιδέα ότι αποτελούν απλώς αθώα θύματα των επιπτώσεων των ΜΜΕ αμφισβητήθηκε πολλές φορές και θεωρείται ξεπερασμένη. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει εν μέρει τις αλλαγές στις απόψεις των ακαδημαϊκών και των ερευνητών: σε μερικούς κλάδους της ψυχολογίας, και κυρίως στις Πολιτισμικές Σπουδές, οι ερευνητές έχουν αναπτύξει μια πολύ πιο περίπλοκη θεώρηση των τρόπων με τους οποίους τα παιδιά κρίνουν τα ΜΜΕ και τα χρησιμοποιούν για να διαμορφώσουν την προσωπική και κοινωνική τους ταυτότητα. Η γενική αυτή τάση υποστηρίζεται από ένα διευρυνόμενο υλικό εργασίας στην κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας, που κινεί το ενδιαφέρον για τα δικαιώματα των παιδιών. Η έρευνα αυτή δεν επικυρώνει τη μονοδιάστατη αποδοχή της περιπλοκότητας των παιδιών που έχει γίνει πλέον συνηθισμένη στις βιομηχανίες των μέσων, αλλά αντιθέτως πιστεύει ότι τα παιδιά είναι πολύ πιο αυτόνομα ως κοινό και διαθέτουν κριτική σκέψη αντίθετα με το τι πιστεύεται – από την πλευρά τουλάχιστον πολλών εκπαιδευτών.
- *Αλλαγές στις απόψεις περί διδασκαλίας και μάθησης:* Τέλος –και ίσως το πιο σημαντικό που θα έπρεπε να αναφερθεί– οι εκπαιδευτές στα ΜΜΕ σήμερα αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο ότι στην ουσία η προστατευτική προσέγγιση δεν ισχύει στην πράξη. Η προσέγγιση αυτή δείχνει συχνά να βασίζεται στην ιδέα ότι οι διδάσκοντες θα αποκαλύψουν απλώς την «αλήθεια» για τις αδυναμίες των ΜΜΕ και ότι οι μαθητές, μόλις το αντιληφθούν, θα συμφωνήσουν πάραυτα. Η έρευνα και η εμπειρία σε αυτό τον τομέα δείχνουν ότι αυτή η «ευαγγελική» προσέγγιση αντιπροσωπεύει μια σοβαρή υπεραπλούστευση των σύνθετων και πολύπλοκων πραγματικοτήτων της εκπαιδευτικής πρακτικής. Ιδίως όταν έχει να κάνει με τομείς που σχετίζονται καιρίαι με την εκπαίδευση στα ΜΜΕ –με αυτό που οι μαθητές θεωρούν δική τους κουλτούρα και δική τους ευχαρίστηση– οι μαθητές έχουν έντονα την τάση να αντιστέκονται ή να απορρίπτουν όσα τους λένε οι δάσκαλοί τους. Το γεγονός αυτό επιτείνεται, εάν η διδασκαλία βασίζεται στην άγνοια για τη δημοφιλή αυτή κουλτούρα ή εάν η μελέτη των ΜΜΕ χρησιμοποιείται έμμεσα για να κερδίσουν την έγκριση των μαθητών για θέσεις που θεωρούνται ηθικά απολυταρχικές ή «πολιτικώς ορθές». Η αναγνώριση των δυσκολιών αυτών οδήγησε στην εμφάνιση μιας προσέγγισης που επικεντρώνεται περισσότερο στους μαθητές, ξεκινώντας από την υπάρχουσα γνώση και εμπειρία των νέων σχετικά με τα ΜΜΕ και όχι από τις διδακτικού χαρακτήρα επιταγές του εκπαιδευτικού.

Όλες οι θεωρήσεις του είδους διατρέχουν τον κίνδυνο της υπεραπλούστευσης. Αλλαγές στην εμφανή φιλοσοφία ή ρητορική της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι περνούν στην εκπαιδευτική πρακτική· οι λόγοι γι' αυτές τις αλλαγές είναι συχνά θέμα συγκυριών –ή αποτέλεσμα των ευρύτερων αλλαγών στο κοινωνικό ή πολιτικό στερέωμα– και «εσωτερικής» ανάπτυξης της πρακτικής. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια της παρούσας εργασίας, υπάρχει μια επείγουσα ανάγκη για συλλογή πληροφοριών σε αυτό τον τομέα και για μια πιο συστηματική συγκριτική ανάλυση των διεθνών εξελίξεων. Ίσως, πάνω από όλα, να υπάρχει η ανάγκη να αξιολογηθούν οι ρητορικοί ισχυρισμοί των εκπαιδευτών ΜΜΕ στο φως των απτών πραγματικοτήτων της πράξης. Τέλος, μία από τις μόνιμες αδυναμίες της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ –κάτι που ισχύει ακόμα και για όσους επεχείρησαν να πείσουν τους κύκλους λήψης αποφάσεων για τη σημασία της– είναι η έλλειψη συστηματικών, λεπτομερών στοιχείων για την αποτελεσματικότητά της.

4. Ορισμός της Εκπαίδευσης στα ΜΜΕ

Σε έναν αναπτυσσόμενο χώρο, όπως η εκπαίδευση στα ΜΜΕ, η ποικιλομορφία θεωρείται αναμενόμενη και ένας παγκόσμιος οργανισμός όπως η UNESCO οφείλει να σεβαστεί αυτή την ποικιλομορφία και να προσπαθήσει να τη διατηρήσει. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η εκπαίδευση στα ΜΜΕ οφείλει να έχει ως σημείο αφετηρίας τις προοπτικές και τις εμπειρίες των ίδιων των νέων και, ως εκ τούτου, να λαμβάνει υπόψη της τις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των κοινοτήτων τους και της κουλτούρας τους. Η ποικιλία αυτή δεν μπορεί να ενταχθεί εύκολα σε ένα και μοναδικό πρότυπο. Παρ' όλα αυτά, χρειάζεται επίσης σαφήνεια και συνοχή, εάν η εκπαίδευση στα ΜΜΕ θέλει να ξεπεράσει τα όρια του ενθουσιασμού της πρωτοπορίας. Χρειαζόμαστε επιτακτικούς ορισμούς των στόχων και των μεθόδων της, έστω και ως σημείο έναρξης του διαλόγου που θα ακολουθήσει. Εάν θέλουμε να πειστούν οι φορείς που χαράσσουν πολιτική, καθώς επίσης και άλλοι, για την ανάγκη ύπαρξης της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ, πρέπει αυτοί να είναι σίγουροι ως προς το τι περιλαμβάνει.

Για την ακρίβεια, τέτοιου είδους ορισμοί υπάρχουν ήδη. Το πρότυπο της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ που αναφέρεται στις «Δηλώσεις του Προγράμματος» του Βρετανικού Ινστιτούτου Κινηματογράφου (British Film Institute), το οποίο δημοσιεύτηκε το 1989 και το 1991, προέκυψε από μια εικοσαετή ιστορία της ανάπτυξης του προγράμματος στο Ηνωμένο Βασίλειο και είχε διεθνώς σημαντικό αντίκτυπο. Παραλλαγές αυτού του μοντέλου αναπτύχθηκαν σε πολλές χώρες και το ίδιο το Ινστιτούτο επιχείρησε στη συνέχεια να το επανεξετάσει και να το απλοποιήσει. Ωστόσο, παρατηρείται ένας εντυπωσιακός βαθμός ομοφωνίας όσον αφορά τις βασικές παραμέτρους. Το πρότυπο αυτό παρέχει το πλαίσιο για το σχολικό πρόγραμμα, το οποίο δεν δομείται από άποψη αντικειμένων μελέτης ή δεξιοτήτων ή αρμοδιοτήτων, αλλά από άποψη εννοιολογικής κατανόησης. Η κατανόηση αυτή απεικονίζεται συχνά ως ένα σύνολο «βασικών εννοιών» ή «πτηχών». Μια απλοποιημένη μορφή αυτού του προτύπου περιγράφεται στον Πίνακα 1, που ακολουθεί.

Η εννοιολογική προσέγγιση παρουσιάζει αρκετά πλεονεκτήματα. Δεν συγκεκριμενοποιεί ένα δεδομένο σύνολο γεγονότων προς μάθηση ούτε και εντοπίζει συγκεκριμένα αντικείμενα μελέτης (έναν κανόνα προτεινόμενων κειμένων, π.χ.). Από αυτή την άποψη, επιτρέπει στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ να παραμείνει σύγχρονη και να ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα

και τις εμπειρίες των μαθητών, που διαρκώς αλλάζουν, χωρίς να προβαίνει σε αυθαίρετες επιλογές της ύλης.

Ο κύριος σκοπός εδώ είναι να δώσει ένα θεωρητικό πλαίσιο που μπορεί να εφαρμόζεται σε όλα τα σύγχρονα Μ.Μ.Ε και κυρίως στα «αρχαιότερα», όπως η λογοτεχνία. Τουλάχιστον σε επίπεδο αρχών αυτό θα μπορούσε να βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν τις σχέσεις μεταξύ τους και να μεταφέρουν ιδέες από μια περιοχή σε άλλη.

Εντούτοις, τα κύρια μέρη δεν προσδιορίζονται ως ένα προσχέδιο αναλυτικού προγράμματος για την εκπαίδευση στα Μ.Μ.Ε ή ως ένας κατάλογος περιεχομένων που θα μπορούσε να «παραδοθεί» στους μαθητές. Δεν είναι οργανωμένα ιεραρχικά ούτε πρόκειται να ασχοληθεί κανείς χωριστά με το καθένα- όπως, π.χ., να μπορούσε κανείς να αφιερώσει ένα εξάμηνο για να διδάξει τις υπηρεσίες των ΜΜΕ, ένα δεύτερο για τους τρόπους παρουσίασης των θεμάτων από τα ΜΜΕ κ.ο.κ.. Αντίθετα, θεωρούνται αλληλεξαρτώμενα: κάθε έννοια είναι ένα πιθανό σημείο εισόδου σε μια δεδομένη περιοχή της εκπαίδευσης στα Μ.Μ.Ε, η οποία αναγκαστικά ανακαλεί όλες τις άλλες. Έτσι, παρουσιάζουν ένα τρόπο για οργάνωση της σκέψης για οποιαδήποτε δραστηριότητα ή ενότητα εργασίας που θα μπορούσε να αναληφθεί στο πλαίσιο της εκπαίδευσης στα Μ.Μ.Ε.- και θα έπρεπε να τονιστεί ότι μπορούν να εφαρμοστούν τόσο για δημιουργικές δραστηριότητες (όπως είναι η φωτογράφιση) όσο και για αναλυτικές (όπως η μελέτη της διαφήμισης ή των ειδήσεων).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Έννοιες-κλειδιά στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ

Υπηρεσίες για τα Μ.Μ.Ε

Ποιος μεταδίδει τι και γιατί;

Ποιος παράγει ένα κείμενο, ρόλοι κατά τη διαδικασία παραγωγής, θεσμοί για τα Μ.Μ.Ε, οικονομία και ιδεολογία, προθέσεις και αποτελέσματα.

Κατηγορίες των Μ.Μ.Ε

Τι τύπος κειμένου είναι αυτό;

Διαφορετικά Μ.Μ.Ε (τηλεόραση, ραδιόφωνο, κινηματογράφος κ.ά.). Μορφές (αποδεικτικό, διαφημιστικό κ.ά.). Είδη (επιστημονικής φαντασίας, σαπουνόπερα κ.ά.). Άλλοι τρόποι κατηγοριοποίησης κειμένων. Με ποιους τρόπους η κατηγοριοποίηση σχετίζεται με την κατανόηση.

Τεχνολογίες των Μ.Μ.Ε

Πώς παράγεται;

Τι είδη τεχνολογίας διατίθενται και σε ποιον. Τρόπος χρήσης της. Διαφορές που δημιουργούν στη διαδικασία παραγωγής καθώς και στο τελικό προϊόν.

Γλώσσες των Μ.Μ.Ε.

Πώς γνωρίζουμε τι εννοούν;

Πώς τα Μ.Μ.Ε. παράγουν έννοιες. Κώδικες και συμβάσεις. Αφηγηματικές δομές.

Ακροατήριο των Μ.Μ.Ε

Ποιος δέχεται το μήνυμα και τι νόημα παράγει;

Πώς αναγνωρίζονται τα ακροατήρια, πώς δομούνται, πώς απευθύνονται τα μέσα σε αυτά και πώς τα πλησιάζουν. Πώς τα ακροατήρια βρίσκουν, επιλέγουν, καταναλώνουν και ανταποκρίνονται στα κείμενα.

Παρουσιάσεις των Μ.Μ.Ε.

Πώς παρουσιάζουν τα θέματά τους;

Σχέση μεταξύ κειμένων των Μ.Μ.Ε και πραγματικών τοποθεσιών, ανθρώπων, γεγονότων, ιδεών. Στερεότυπα και οι συνέπειές τους

Αυτό το εννοιολογικό πρότυπο και άλλα σαν αυτό έχουν βοηθήσει στην ανάπτυξη του αναλυτικού προγράμματος σε πολλές χώρες στον κόσμο και αυτό ισχύει ιδιαίτερα για χώρες που έχουν τη μεγαλύτερη ιστορία πρακτικής στο πεδίο αυτό. Εντούτοις, είναι αναγκαίο να αναλάβουν μια συστηματική σύγκριση ανάμεσα σε τέτοια πρότυπα και πλαίσια και να απευθύνουν μερικές γενικότερες ερωτήσεις που διατυπώνονται. Οι παρακάτω είναι ανάμεσα στις ερωτήσεις που έχουν αρχίσει να διατυπώνονται σε δημόσιες συζητήσεις ανάμεσα σε επαγγελματίες καθώς και στην εκπαιδευτική έρευνα τα τελευταία δέκα χρόνια:

- Σε ποια έκταση είναι αυτό το πρότυπο επαρκώς περιεκτικό- ή όντως περίπλοκο χωρίς λόγο; Θα μπορούσε να μην επεκταθεί (π.χ. στα θέματα της τεχνολογικής αλλαγής) ή θα μπορεί να απλοποιηθεί πιο πολύ;
- Σε ποια έκταση αυτό το πρότυπο αγνοεί ερωτήσεις σχετικές με πολιτισμικές και αισθητικές αξίες; Πώς θα μπορούσε η εκπαίδευση στα Μ.Μ.Ε να απευθύνει τέτοιες ερωτήσεις;
- Θα μπορούσε ένα πρότυπο σαν αυτό να προσδιορίσει και τις δεξιότητες και ικανότητες που οι μαθητές αναμένεται να αναπτύξουν; Με ποιους όρους θα μπορούσε αυτό να επιτευχθεί;
- Σε ποια βάση θα μπορούσαμε να εκτιμήσουμε ή να αξιολογήσουμε την κατανόηση, από μέρους των μαθητών, αυτών των κεντρικής σημασίας εννοιών; Πώς θα μπορούσαμε να διακρίνουμε στοιχεία προόδου στη μάθηση των μαθητών;
- Ποιες είναι οι συγκεκριμένες δυσκολίες στην αξιολόγηση της δημιουργικής παραγωγής εργασίας των μαθητών σχετικά με αυτό; Πώς η «θεωρία» (ή ανάλυση των Μ.Μ.Ε) σχετίζεται με την «πρακτική» (παραγωγή Μ.Μ.Ε);
- Πώς αποκτούν οι μαθητές αυτή την εννοιολογική κατανόηση για τα Μ.Μ.Ε; Πώς τη συνδέουν με την υπάρχουσα γνώση και κατανόηση;
- Σε ποια έκταση είναι αυτό το εννοιολογικό μοντέλο υπερβολικά εξορθολογισμένο; Πόσο και με ποιο τρόπο θα έπρεπε η εκπαίδευση στα Μ.Μ.Ε να λάβει, επίσης, υπόψη της τις συναισθηματικές σχέσεις των μαθητών με τα Μ.Μ.Ε;

- Τι θα μπορούσε να μάθει κανείς σχετικά με αυτό παρατηρώντας ανεξάρτητες ομάδες νέων ανθρώπων να διδάσκουν και να μαθαίνουν η μία από την άλλη;
- Και, πιθανόν πάνω από όλα, πώς γνωρίζουμε αν η εκπαίδευση στα Μ.Μ.Ε επιφέρει πραγματικά κάποια διαφορά;

Τελικά, παρά τα όριά τους, τα πρότυπο και οι ορισμοί αυτού του είδους παρέχουν μια σημαντική βάση για την «εσωτερική» ανάπτυξη του πεδίου.

Επίσης, παρέχουν πόρους για διάλογο με «εξωτερικές» ομάδες, όπως είναι οι εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων, οι σχεδιαστές εκπαιδευτικής πολιτικής, οι θεσμοί που ασχολούνται με τα Μ.Μ.Ε και οι οργανώσεις γονέων. Εδώ, επίσης, υπάρχει μια ιδιαίτερη ανάγκη για συστηματική διερεύνηση, ενημέρωση για καλές πρακτικές και διεθνή διάλογο μετά από πληροφόρηση.

5. Στοιχεία στρατηγικής

Παρά την αυξανόμενη σημασία των Μ.Μ.Ε. και την επιτακτική ανάγκη για εκπαίδευση γύρω από τα Μ.Μ.Ε., η πρόοδος σ' αυτό τον τομέα έχει γενικά καθυστερήσει ή αναπτυχθεί άμεσα. Μια εκπαιδευτική καινοτομία αυτού του είδους είναι μια πολύπλοκη διαδικασία και απαιτεί μια σειρά από στρατηγικές και τακτικές. Δεν μπορεί να επιβληθεί και δεν θα επιτευχθεί απλώς διαμέσου της δύναμης ή της λογικής του επιχειρήματος.

Η εμπειρία σε αρκετές χώρες υποδεικνύει ότι η προώθηση και η ανάπτυξη της εκπαίδευσης στα Μ.Μ.Ε. βασίζεται στη διασφάλιση κάποιων εσωτερικών στοιχείων και σε συνεργασίες ανάμεσα σε κάποιες ενδιαφερόμενες πλευρές. Κάποια από αυτά θα λειτουργήσουν σε διεθνές επίπεδο, κάποια σε εθνικό και άλλα σε τοπικό επίπεδο. Κάθε παρέμβαση πρέπει απαραίτητα να υπολογίσει τους συγκεκριμένους παράγοντες σε κάθε επίπεδο και τις ρευστές σχέσεις μεταξύ τους. Αυτά τα στοιχεία θα πρέπει να περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- *Παρεμβάσεις πολιτικής*

Υπάρχει μια συνεχής ανάγκη για σαφή και συνεκτικά επίσημα κείμενα που καθορίζουν την εκπαίδευση στα ΜΜΕ και παρέχουν μια λογική για την εκπλήρωσή της. Η Διακήρυξη του Grunwald είναι ένα παράδειγμα ενός τέτοιου διεθνούς κειμένου, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά σε εθνικό επίπεδο από όσους επιζητούν να επηρεάσουν την εκπαιδευτική πολιτική. Τέτοια κείμενα προφανώς χρειάζεται να έχουν γενική συγκατάθεση, να είναι περιεκτικά και ισχυρώς αιτιολογημένα, και να δημοσιοποιούνται και να διανέμονται σε ευρεία κλίμακα. Ένα νέο κείμενο αυτού του τύπου, που θα αντανακλά πρόσφατες αλλαγές και πιθανές μελλοντικές εξελίξεις στα ΜΜΕ, είναι πλέον επιτακτικά αναγκαίο. Για να είναι αποτελεσματικό κάθε διεθνές κείμενο ή έκθεση πολιτικής αυτού του είδους, πρέπει, επίσης, να συνοδεύεται από μια συνεχή διαδικασία παρακολούθησης σε εθνικό επίπεδο.

- *Σχέδια για προγράμματα σπουδών*

Επιπλέον, πέρα από τις εκθέσεις που αναφέρονται μόνο στους σκοπούς, υπάρχει ανάγκη για δημιουργία πιο συγκεκριμένων κειμένων, που θα περιλαμβάνουν ολοκληρωμένα σχέδια

για ανάπτυξη προγραμμάτων σπουδών και πρακτική δραστηριότητα. Το πρότυπο που περιγράφηκε στο προηγούμενο μέρος αυτής της εργασίας προσφέρει ένα τέτοιο σχέδιο, το οποίο ακολούθως έχει προσαρμοστεί και αναπτυχθεί κατά ποικίλους τρόπους σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Στο παρόν κλίμα, της δημιουργίας εκπαιδευτικής πολιτικής σε πολλές χώρες, ένα κείμενο αυτού του είδους θα έπρεπε να περιλαμβάνει: ένα σαφές πρότυπο της μαθησιακής προόδου κατάλληλο για συγκεκριμένα προγράμματα σπουδών, λεπτομερή, συγκεκριμένα μαθησιακά αποτελέσματα σε συνάφεια με το αντίστοιχο πλαίσιο αρμοδιοτήτων, κριτηρίων και τρόπων αποτίμησης και αξιολόγησης και, σε μερικές περιπτώσεις, συγκεκριμένους στόχους επίτευξης για συγκεκριμένα εκπαιδευτικά επίπεδα. Στην ιδανική κατάσταση, κάθε τέτοιο κείμενο πρέπει να παρέχει σημαντικές δυνατότητες ελαστικότητας και διδακτικής αυτονομίας, ενώ παράλληλα, θα εξασφαλίζει ανταγωνιστικότητα και κοινώς αποδεκτά κριτήρια. Κείμενα αυτού του είδους σίγουρα υπάρχουν, παρόλο που ακόμη δεν έχουν συλλεχθεί, αποτιμηθεί και συγκεραστεί.

- *Ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και άλλων επαγγελματιών*

Καλοπροαίρετα κείμενα και σχέδια είναι άχρηστα χωρίς το ειδικευμένο προσωπικό που θα τα πραγματώσει. Στοιχεία επιμόρφωσης σχετικά με την εκπαίδευση στα ΜΜΕ θα πρέπει να περιλαμβάνονται σε αρχικά και σε ενδοϋπηρεσιακά προγράμματα επιμόρφωσης, και να είναι διαθέσιμα ως τμήμα της συνεχούς επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αμείβονται για την παρακολούθηση της επιμόρφωσης τόσο με επιπρόσθετες αποδοχές όσο και με κατάλληλη πιστοποίηση. Έχοντας ως δεδομένο την πολυπλοκότητα του τομέα, κάθε τέτοια επιμόρφωση πρέπει να είναι εκτεταμένη και να υποστηρίζεται: συνέδρια και βραχύχρονα προγράμματα είναι προφανώς σημαντικά για εκείνους που είναι νέοι στον τομέα αυτόν, αλλά πρέπει να προβλέπονται ευέλικτες δυνατότητες, ώστε να οδηγηθούν σε πιο εξειδικευμένη επιμόρφωση, για παράδειγμα σε επίπεδο Master. Παράλληλα με τις πιο κατάλληλες πρακτικές επαγγελματικής ανάπτυξης, μια τέτοια εκπαίδευση πρέπει να παρέχει δυνατότητες ανάληψης ερευνών βασισμένων στην πράξη και να φροντίζει για την εμπέδωση της προηγούμενης μάθησης. Η μάθηση από απόσταση μπορεί να είναι κατάλληλη σε πολλές περιπτώσεις, αλλά πρέπει να συμπληρώνεται από υποστηριζόμενες δυνατότητες για πρόσωπο με πρόσωπο διδασκαλία (ας σημειώσουμε εδώ ότι ο όρος «εκπαιδευτικός» στην περίπτωση αυτή περιλαμβάνει και εκείνους που εργάζονται με νέους ανθρώπους σε πιο άτυπα περιβάλλοντα, όπως είναι οι πρωτοβουλίες της νεολαίας και της κοινότητας· ενώ οι περιστάσεις ποικίλουν, τέτοιοι ανεπίσημοι φορείς έχουν συχνά ακόμη μεγαλύτερες δυσκολίες στην πρόσβασή τους σε ευκαιρίες για επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη).

- *Συμμετοχή των επιχειρήσεων που παράγουν ΜΜΕ*

Οι φορείς που ελέγχουν τα ΜΜΕ είναι, από πολλές απόψεις, το πιο εμφανές σχήμα για τη εκπαίδευση γύρω από τα ΜΜΕ: από μερικές απόψεις, έχουν την υποχρέωση να διδάσκουν τα ταλέντα και τις ικανότητες που απαιτούνται για την εκπλήρωση του έργου τους. Οποδήποτε, οι παραγωγοί των ΜΜΕ συχνά πρέπει να πειστούν για την ευθύνη που έχουν να παρέχουν εκπαίδευση στα ΜΜΕ, τόσο «ανεπίσημα», μέσα από την ίδια τη δραστηριότητά τους, όσο και μέσω συνεργασιών με εκπαιδευτικούς και άλλους φορείς εκπαίδευσης. Η

συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών και παραγωγών ΜΜΕ έχει εμφανή προτερήματα, για παράδειγμα, διευκολύνει την πρόσβαση σε κατάλληλες για διδασκαλία πηγές, την ενημέρωση εκπαιδευτικών και μαθητών για τις σύγχρονες εξελίξεις σχετικά με τις επιχειρήσεις που παράγουν ΜΜΕ, και την προετοιμασία των επαγγελματικών φιλοδοξιών των μαθητών. Κάτι τέτοιο μπορεί να πάρει τη μορφή συνεργατικών σχεδίων, επισκέψεων, παρουσιάσης και προβολής της εργασίας, παραγωγής διδακτικών υλικών κ.τ.λ. [...]

- *Συμμετοχή των γονέων*

Αν η εκπαίδευση στα ΜΜΕ αποδειχτεί σχετική και εφαρμόσιμη πέρα από τη σχολική αίθουσα, οι γονείς και οι κηδεμόνες σαφώς έχουν ένα ζωτικό ρόλο να παίξουν. Πολλοί γονείς εκφράζουν ανησυχία για τα ΜΜΕ στα οποία τα παιδιά τους είναι εκτεθειμένα και νιώθουν αδύναμοι να παρέμβουν. Επειδή οι ίδιοι είχαν περιορισμένη εκπαίδευση στα ΜΜΕ, πιστεύουν ότι και τα κατανοούν σε μικρό βαθμό. Αν πρόκειται να συμμετάσχουν οι γονείς, τότε πρέπει και αυτοί να κινητοποιηθούν και να ενδυναμωθούν ως ενεργοί συμμετοχοί, και όχι απλώς να τους πει κάποιος τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνουν, και σε κάθε εκπαιδευτική πρωτοβουλία που απευθύνεται στους γονείς πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τόσο οι πολιτισμικές διαφορές όσο και οι, μερικές φορές, δύσκολες πραγματικότητες της ανατροφής των παιδιών. Ενώ υπάρχουν παραδείγματα καλής πρακτικής σ' αυτό τον τομέα, που μπορεί να καταστούν επωφελή, αν κοινοποιηθούν και διαδοθούν ευρύτερα, πρόκειται γενικά για μια περιοχή της οποίας οι δυνατότητες έχουν ελάχιστα διερευνηθεί.

- *Συμμετοχή ομάδων νεολαίας*

Η φροντίδα για παροχή διευκολύνσεων, επιμόρφωση και υποστήριξη σε λίγο-πολύ ανεξάρτητες ομάδες νέων ανθρώπων είναι μια επιπλέον διάσταση-κλειδί για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ. Τέτοιες ομάδες μπορεί να συγκροτηθούν σε επίσημα σχολικά περιβάλλοντα, αλλά είναι πιθανόν να λειτουργήσουν πιο αποτελεσματικά σε λιγότερο επίσημες καταστάσεις, και (όπως προαναφέραμε) οι εκπαιδευτές στα ΜΜΕ μπορεί να έχουν πολλά να μάθουν από τα είδη της «εκπαίδευσης μέσω της παρατήρησης/ενασχόλησης» που αναπτύσσονται σε τέτοια περιβάλλοντα. Υπάρχουν πολλές δυνατότητες για νέους επαγγελματίες των ΜΜΕ να αναμειχθούν σε τέτοιες δραστηριότητες, ιδίως με μειονεκτούσες ομάδες που σε διαφορετική περίπτωση μπορεί να μην έβρισκαν πρόσβαση στα ΜΜΕ. Ενώ υπάρχει ένα μεγάλης διάρκειας ιστορικό πρακτικής σ' αυτό τον τομέα, υπάρχουν σχετικά λίγα κείμενα ή διάλογος ανάμεσα στους επαγγελματίες, και οι δυνατότητες επιμόρφωσης είναι άνισες και συχνά αρκετά ανεπαρκείς. Τέτοιες ομάδες μπορούν προφανώς να ωφεληθούν από την εργασία στο δίκτυο με συνομηλίκους σε παρόμοιες καταστάσεις και υπάρχει επιτακτική ανάγκη για τη δημιουργία διαύλων, μέσω των οποίων η δουλειά των νέων ανθρώπων σε μια σειρά ΜΜΕ μπορεί να διαδοθεί και να εκτεθεί (όπως και, επίσης, διά μέσου των κυρίαρχων ΜΜΕ).

- *Διδακτικά υλικά και πηγές*

Παρά την εξελισσόμενη και μερικές φορές εφήμερη φύση του περιεχομένου της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ, τα διδακτικά υλικά μπορεί να έχουν μακροζωία, αν έχουν δημιουργηθεί με επιμέλεια και επαγγελματισμό. Μπορούν, ακόμη, να χρησιμοποιηθούν

ως μια μορφή επιμόρφωσης με αντικείμενο αυτά τα ίδια τα υλικά, ιδίως όπου υποστηρίζονται από κατάλληλα κείμενα, και μπορεί να υπάρξουν σημαντικά οφέλη από την παροχή επιπρόσθετης επιμόρφωσης που στοχεύει στο να υποστηρίξει τη χρήση τους. Τέτοια υλικά πρέπει να είναι υψηλής ποιότητας, όχι απαραίτητα όσον αφορά τις αξίες της εντυπωσιακής εκτύπωσης, αλλά περισσότερο όσον αφορά την έρευνα και την αξιολόγηση που σχετίζεται με την παραγωγή τους. Συγκεκριμένα, είναι σημαντικό να αποσαφηνίσουμε το είδος των πηγών που απαιτούνται για μια αποτελεσματική πρακτική. Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ δεν πρέπει, με κανένα τρόπο, να είναι μια εταιρεία υψηλής τεχνολογίας, αλλά να αντανακλά τουλάχιστον το επίπεδο πρόσβασης στην τεχνολογία των ΜΜΕ που διαθέτουν οι μαθητές έξω από το σχολικό περιβάλλον.

- *Αυτοοργάνωση των επαγγελματιών*

Όλοι όσοι συμμετέχουν στην κοινή δράση για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ -εκπαιδευτικοί, παραγωγοί των ΜΜΕ, γονείς και νέοι- πρέπει να έχουν σε συνεχή βάση τις δυνατότητες να μοιραστούν εμπειρίες και μαρτυρίες από την πρακτική, να ανταλλάξουν πηγές και να συνεργαστούν στην παραγωγή νέων σχεδίων για προγράμματα σπουδών και εργασιών. Στην περίπτωση των εκπαιδευτικών, τέτοιες ανεπίσημες δυνατότητες μπορεί να προσφερθούν μέσω ενός τοπικού κλάδου ενός υφιστάμενου σωματείου, και αν τέτοια σωματεία είναι οργανωμένα δημοκρατικά και συνεχίζουν να ανταποκρίνονται στις προοπτικές της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, τότε μπορούν να έχουν μία ισχυρή φωνή στις συζητήσεις σε εθνική κλίμακα για την εκπαιδευτική πολιτική. Τέτοιοι οργανισμοί μπορεί, επίσης, να διανέμουν εκδόσεις γραμμένες από και για εκπαιδευτικούς, να διοργανώνουν ενδοϋπηρεσιακές επιμορφωτικές εκδηλώσεις και συνέδρια, και να προάγουν σύγχρονες δικτυακές μορφές επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτικών και σχολείων. Οποσδήποτε, υπάρχει ακόμη η ανάγκη για σωματεία που επιζητούν ακριβώς να συνενώσουν τους διαφόρους συμμετέχοντες εταίρους και να προωθήσουν το διάλογο μεταξύ τους.

- *Έρευνα και αποτίμηση*

Η πρακτική στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ θα έπρεπε προφανώς να αντανακλά πρόσφατες θεωρητικές προσεγγίσεις τόσο σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τις σχέσεις των νέων ανθρώπων με τα ΜΜΕ όσο και την παιδαγωγική δραστηριότητα. Σε ό,τι αφορά την πρώτη περίπτωση, υπάρχει τώρα αρκετά καλή δημοσιευμένη δουλειά στο δίκτυο των ερευνητών των ΜΜΕ που αναφέρεται σε τέτοια θέματα, παρόλο που χρειάζεται να υπάρξει μεγαλύτερος διάλογος ανάμεσα σε αυτές τις ακαδημαϊκές ομάδες και τους εκπαιδευτές που εργάζονται απευθείας με νέους ανθρώπους. Στο δεύτερο θέμα, της παιδαγωγικής, τα προηγούμενα κεφάλαια αυτής της εργασίας έχουν προσδιορίσει έναν αριθμό θεμάτων που χρειάζονται πιο συστηματική και υποστηριζόμενη έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν τη φύση της μάθησης όσον διδάσκονται τα ΜΜΕ, τη σχέση ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη. Ιδιαίτερα υπάρχει ανάγκη να εκτιμηθεί η σχέση μεταξύ των μαθητικών εμπειριών στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ στα σχολεία, και της χρήσης και του τρόπου κατανόησης των ΜΜΕ εκτός σχολείου. Τέτοια έρευνα μπορεί εύκολα να ξεκινήσει στο πλαίσιο μαθημάτων επαγγελματικής ανάπτυξης ή σε τοπικά ή εθνικά σωματεία εκπαιδευτικών. Πρέπει να περιλαμβάνει ακαδημαϊκούς που θα δουλεύουν σε συνεργασία με τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς.

- *Διεθνείς ανταλλαγές και διάλογος*

Ενώ αρκετές από τις δραστηριότητες που προαναφέρθηκαν είναι πιο κατάλληλα οργανωμένες για εθνικό ή τοπικό επίπεδο, αρκετές από αυτές μπορεί να κερδίσουν σημαντικά οφέλη από το διεθνή διάλογο. Εργασίες μέσω των δικτύων (όπως του Παγκόσμιου Συμβουλίου στην Εκπαίδευση στα ΜΜΕ) έχουν ξεκινήσει να αναπτύσσονται σε αυτό τον τομέα, παρόλο που η συμμετοχή τους είναι άνισα κατανομημένη. Ένα μεγάλο μέρος της διεθνούς συζήτησης κυριαρχείται από αυτούς που προέρχονται από αγγλόφωνες χώρες, αν και είναι πολλά όσα θα μπορούσαν να μάθουν οι φορείς της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ σε αυτές τις χώρες από τις αρκετά διαφορετικές παραδόσεις των αναπτυσσόμενων χωρών του νότου. Επιπλέον, υπάρχει ανάγκη να υποστηριχθούν τέτοιοι διάλογοι και ανταλλαγές περισσότερο παρά οι συζητήσεις με τη μορφή αυτοτελών συνεδριών που γίνονται κάθε λίγα χρόνια. Η διεθνής ανταλλαγή θα είναι πολύ λιγότερο επιβόλαιη, εάν οι επαγγελματίες έχουν πιο υποστηριζόμενες δυνατότητες να επισκεφθούν ο ένας τη χώρα του άλλου, για παράδειγμα μέσα από ένα σύστημα πιο μακροπρόθεσμων εσωτερικών συνεργασιών.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι όλα αυτά είναι αλληλοσυνδεδεμένα στοιχεία μιας ευρύτερης στρατηγικής. Εάν οποιοδήποτε από αυτά λείπει ή είναι αδύναμο, θέτει συνολικά τον τομέα σε κίνδυνο. Για παράδειγμα, η δημιουργία επίσημων κειμένων πολιτικής ή τα σχέδια προγραμματίων σπουδών, η στιγμή που δεν υπάρχει επαγγελματική ανάπτυξη, μπορεί να μείνουν απλώς ένα ζήτημα στείρας πολιτικής. Η επαγγελματική ανάπτυξη και η αυτοοργάνωση των εκπαιδευτικών πάλι είναι χωρίς νόημα, αν δεν υπάρχουν σαφή σχέδια προγραμματίων σπουδών με τα οποία θα μπορούσαν να εργαστούν. Πολιτική, διδασκαλία και έρευνα πρέπει να συνδέονται εσωτερικά: η ανάπτυξη στον ένα τομέα πρέπει να υποστηρίζει την ανάπτυξη και στους άλλους τομείς.

6. Προτάσεις πολιτικής για την UNESCO

Ως παγκόσμιος οργανισμός, η UNESCO είναι σε μία μοναδική θέση να υποστηρίξει μερικές από αυτές τις πρωτοβουλίες, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα. Αυτό το τελευταίο κεφάλαιο θα συγκεντρώσει και θα αναπτύξει μερικές από τις προτάσεις πολιτικής που περιέχονται σε αυτή την εργασία. Σε ένα τέτοιο, σχετικά πρόωρο στάδιο, αυτό κατ' ανάγκη συνιστά μία έκθεση με υποχρεωτικό χαρακτήρα. Περαιτέρω συσκέψεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη είναι απαραίτητες και, φυσικά, κάθε πρωτοβουλία που η UNESCO αποφασίσει να επιδιώξει θα εξαρτάται από τις συσκέψεις και τη συνεργασία με τους άλλους εμπλεκόμενους φορείς.

Σε βραχυπρόθεσμο πλαίσιο (έξι μηνών) δύο πρωτοβουλίες θα γίνει προσπάθεια να πραγματοποιηθούν ως συμπλήρωση του συμβολαίου του παρόντος συγγραφέα, οι εξής:

- Σχεδιασμός μιας έκδοσης που απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς. Αυτή σχεδιάζεται έτσι, ώστε να παρέχει έναν εισαγωγικό οδηγό για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ, καλύπτοντας τις ακόλουθες ερωτήσεις- κλειδιά: *γιατί* (λογικές αιτίες για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ), *τι* (διευκρινίσεις για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ), *πού* (σε εκπαιδευτικούς χώρους και σε ιδρύματα) και *πώς* (θέματα παιδαγωγικής και πρακτικής).
- Σχεδιασμός μίας σύντομης έκδοσης που θα απευθύνεται σε μαθητές/νέους ανθρώπους στις ηλικιακές ομάδες 10-14 ετών. Στόχος της είναι να θέτει ερωτήσεις που θα

καθορίζονται από τα θέματα-κλειδιά που επισημαίνονται στο κεφάλαιο 4 αυτής της εργασίας, για παράδειγμα: υπηρεσίες (σε ποιον ανήκουν τα ΜΜΕ και πώς λειτουργούν;), τρόπος παρουσίασης (πώς τα ΜΜΕ παρουσιάζουν τον κόσμο και ιδίως διάφορες κοινωνικές ομάδες;), γλώσσα / γλώσσες (πώς τα ΜΜΕ δημιουργούν νοήματα;), κοινό (πώς οι άνθρωποι χρησιμοποιούν και ‘μεταφράζουν’ τα ΜΜΕ;). Περαιτέρω συναντήσεις εργασίας με το αναγνωστικό κοινό μπορεί να αποφασιστούν, για να επικεντρωθεί αυτή η έκδοση σε μία περιοχή-κλειδί των ΜΜΕ.

Σε μεσοπρόθεσμο πλαίσιο (18 μήνών) οι ακόλουθες πρωτοβουλίες μπορούν να τεθούν ως στόχοι:

- Η συγκρότηση μιας μικρής, υψηλού επιπέδου, διεθνούς συζήτησης ειδικών στον τομέα, που θα οδηγήσει σε συμφωνία πάνω σε μια διακήρυξη που θα επαναδιατυπώσει και επαναπροσδιορίσει το θέμα της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ σε σχέση με την «τρίτη ηλικία των ΜΜΕ», που θα κυκλοφορήσει στα εθνικά υπουργεία παιδείας και άλλους σχετικούς φορείς.
- Η συγκέντρωση παραδειγμάτων εθνικών και περιφερειακών σχεδίων προγραμματίων σπουδών και η σύνταξη μιας απολογιστικής έκθεσης, που θα προσδιορίζει ομοιότητες και διαφορές, και θα προσφέρει καθοδήγηση για όσους σχεδιάζουν τέτοια σχέδια στο μέλλον.
- Η ίδρυση μιας ιστοσελίδας που θα διευκολύνει την αξιοποίηση των πηγών ενημέρωσης μεταξύ των εκπαιδευτικών και τη διάχυση της εργασίας των μαθητών στο πλαίσιο των ΜΜΕ. Εδώ πρέπει να δοθεί υποστήριξη και για μετάφραση, αφού οι υπάρχουσες στο δίκτυο πηγές για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ είναι κυρίως αγγλόγλωσσες.
- Η ίδρυση μιας παράλληλης ιστοσελίδας για νέους ανθρώπους που παίρνουν μέρος στην παραγωγή των ΜΜΕ. Θα αποτελεί το κεντρικό σημείο των ιστοσελίδων που παράγονται από τους ίδιους τους νέους ανθρώπους και θα περιλαμβάνει δυνατότητες για νέους ανθρώπους να αναμιχθούν ευθέως στη συζήτηση και την ανταλλαγή, για παράδειγμα μέσω των «δωματίων συζήτησης» (chat rooms).
- Η ανάπτυξη των σύγχρονων μορφών ηλεκτρονικής διασύνδεσης μεταξύ των σχολείων που συνεργάζονται με την UNESCO πάνω σε θέματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση στα ΜΜΕ, γεγονός που θα διευκολύνει τις ανταλλαγές και το διάλογο ανάμεσα στους μαθητές.
- Αυτές οι μορφές διασύνδεσης θα μπορούσαν να συγκεκριμενοποιηθούν από ερευνητές σε κείμενα και να γραφούν και να δημοσιοποιηθούν, ώστε τα σχετικά υλικά να διαδοθούν ευρύτερα.
- Η παραγωγή περαιτέρω εκδόσεων σε συγκεκριμένους τομείς της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ που θα απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς, γονείς και μαθητές.

Σε μακροπρόθεσμο πλαίσιο (2 - 3 χρόνων), η UNESCO πρέπει να εξετάσει την ίδρυση ενός *Διεθνούς Ιδρύματος για την Εκπαίδευση στα ΜΜΕ*, παράλληλα με το *Διεθνές Ίδρυμα για τα Παιδιά και τη Βία της Οθόνης* (International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen). Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει το έναυσμα για μία σειρά συνεχιζόμενων πρωτοβουλιών, που θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν:

- Ένα ετήσιο διεθνές θερινό ινστιτούτο για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ που θα απευθύνεται σε ειδικούς στον τομέα σε εθνικό επίπεδο, με στόχο να παρακινήθούν να μεταδώσουν και σε άλλους τις πλούσιες γνώσεις τους μέσω της «επιμόρφωσης καταρράκτη» (cascade training). Ειδική υποστήριξη πρέπει να παρέχεται σε εκπροσώπους από λιγότερο πλούσιες χώρες.
- Ένα ετήσιο διεθνές εργαστήριο / φεστιβάλ για ομάδες νέων που εμπλέκονται στην παραγωγή των ΜΜΕ. Αυτό θα περιλαμβάνει εκθέσεις εργασίας και συζήτηση για σχετικά θέματα (επιμόρφωση, αξιολόγηση, παρουσίαση και διανομή).
- Ανάπτυξη μιας προσβάσιμης διεθνούς έκθεσης πηγών διδασκαλίας και μάθησης στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ και υποστήριξη εκείνων που ασχολούνται με τη μετάφραση ή την προσαρμογή των υπαρχουσών πηγών σε συγκεκριμένα εθνικά περιβάλλοντα.
- Σύσταση επιτροπής για μία μελέτη ειδικά επικεντρωμένη στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ με γονείς. Αυτή θα μπορούσε να αντιπαραβάλει και αποτιμήσει υπάρχουσες επιμορφωτικές πηγές και να επανεξετάσει την έρευνα σχετικά με το ρόλο των γονέων και των οικογενειών στην ανάπτυξη της γνώσης γύρω από τα ΜΜΕ.
- Δημοσίευση ενός τακτικού περιοδικού και/ή ενός ετήσιου βιβλίου που θα περιλαμβάνει κείμενα αποτελεσμάτων καλής πρακτικής και νέων εξελίξεων στον τομέα.

Επιπλέον, η UNESCO μπορεί να προσφέρει άμεση οικονομική υποστήριξη για τα ακόλουθα, ίσως σε συνεργασία με ένα διεθνή οργανισμό ή με φιλανθρωπική πίστωση.

- Ένα ευρύ σχέδιο για εθνικές ή τοπικές ομάδες εκπαιδευτικών που θα εργάζονται σε συγκεκριμένες έρευνες και σχέδια ανάπτυξης.
- Ανάπτυξη διεθνών συνεργασιών και ανταλλαγών ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς, ώστε να διευκολύνεται η διάδοση της ειδικής γνώσης σε ευρεία κλίμακα. Πάλι η έμφαση θα δινόταν στην υποστήριξη των αιτούντων που προέρχονται από πιο φτωχές χώρες.
- Εκπαιδευτική έρευνα που θα οδηγεί στην παραγωγή κειμένων και αξιολογημένων αποτελεσμάτων της πρακτικής και προτύπων μαθησιακής προόδου.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ UNESCO ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΑ ΜΜΕ*

Ζούμε σε ένα κόσμο όπου τα ΜΜΕ είναι πανταχού παρόντα: ένας αυξανόμενος αριθμός ανθρώπων περνούν μεγάλο μέρος του χρόνου παρακολουθώντας τηλεόραση, διαβάζοντας εφημερίδες και περιοδικά, ακούγοντας δίσκους και ραδιόφωνο. Σε μερικές χώρες, για παράδειγμα, τα παιδιά ήδη περνούν περισσότερο χρόνο παρακολουθώντας τηλεόραση από ό,τι παρακολουθώντας το σχολείο.

Είναι προτιμότερο από το να καταδικάσουμε ή να επιδοκιμάσουμε την αναμφισβήτητη δύναμη των ΜΜΕ, να δεχτούμε τις σημαντικές τους συνέπειες και τη διείδυση σε όλο τον κόσμο ως ένα εδραιωμένο γεγονός και, επίσης, να εκτιμήσουμε τη σημασία τους ως ενός στοιχείου του πολιτισμού στο σημερινό κόσμο. Ο ρόλος της επικοινωνίας και των ΜΜΕ στη διαδικασία της ανάπτυξης δεν θα πρέπει να υποτιμάται ούτε η λειτουργία των ΜΜΕ ως οργάνων για την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνία. Τα πολιτικά και εκπαιδευτικά συστήματα πρέπει να αναγνωρίσουν την υποχρέωσή τους για την προώθηση μιας κριτικής κατανόησης του φαινομένου της επικοινωνίας στους πολίτες. Δυστυχώς, τα περισσότερα επίσημα και ανεπίσημα εκπαιδευτικά συστήματα κάνουν ελάχιστα για την προώθηση της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ ή της εκπαίδευσης για την επικοινωνία. Πολύ συχνά το κενό ανάμεσα στις εκπαιδευτικές εμπειρίες που προσφέρουν και στον αληθινό κόσμο όπου ζουν οι άνθρωποι είναι υπερβολικά μεγάλο. Αλλά, αν τα επιχειρήματα για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ ως μία προετοιμασία για υπεύθυνους πολίτες είναι πολύ ισχυρά τώρα, στο πολύ κοντινό μέλλον, με την ανάπτυξη της επικοινωνιακής τεχνολογίας, όπως είναι η δορυφορική μετάδοση, τα καλωδιακά συστήματα διπλής κατεύθυνσης, τα πληροφοριακά συστήματα μέσω τηλεόρασης, οι βιντεοκασέτες και τα CD, και DVD πρέπει να είναι ακαταμάχητα, δεδομένου του αυξανόμενου βαθμού επιλογών στη χρήση των ΜΜΕ που προκύπτει από αυτές τις εξελίξεις. Οι υπεύθυνοι για την εκπαίδευση δεν θα αγνοήσουν αυτές τις εξελίξεις, αλλά θα εργαστούν μαζί με τους μαθητές για την κατανόησή τους και τη σημασιολόγησή τους με τέτοιου είδους συνέπειες, όπως είναι η γρήγορη ανάπτυξη της επικοινωνίας διπλής κατεύθυνσης και η επακόλουθη εξατομίκευση και πρόσβαση στην πληροφορία.

Αυτό δεν σημαίνει ότι υποτιμώνται τα αποτελέσματα που έχει στην πολιτιστική ταυτότητα των ανθρώπων η ροή των πληροφοριών και των ιδεών ανάμεσα στους πολιτισμούς από τα ΜΜΕ.

Το σχολείο και η οικογένεια μοιράζονται την ευθύνη της προετοιμασίας του νέου ανθρώπου για να ζήσει σε ένα κόσμο με πανίσχυρες εικόνες, λέξεις και ήχους. Τα παιδιά και οι ενήλικοι πρέπει να είναι γνώστες και των τριών αυτών συμβολικών συστημάτων, και αυτό απαιτεί κάποια επαναξιολόγηση των εκπαιδευτικών προτεραιοτήτων. Μία τέτοια επαναξιολόγηση μπορεί να καταλήξει σε μία ολοκληρωμένη προσέγγιση της διδασκαλίας της γλώσσας και της επικοινωνίας.

Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ θα είναι πιο αποτελεσματική, όταν οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί και το προσωπικό των ΜΜΕ καθώς και όσοι λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις συνειδητοποιήσουν όλοι ότι έχουν ένα ρόλο να διαδραματίσουν σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη μεγαλύτερης κριτικής ικανότητας στους ακροατές, στους θεατές και στους αναγνώστες. Η μεγαλύτερη ολοκλήρωση των εκπαιδευτικών και επικοινωνιακών συστημάτων θα ήταν αναμφισβήτητα ένα σημαντικό βήμα προς μία πιο αποτελεσματική εκπαίδευση.

Για αυτό εμείς καλούμε τις αρμόδιες αρχές:

- Να ξεκινήσουν την κατάρτιση κατανοητών προγραμμάτων για την εκπαίδευση στα ΜΜΕ- από την προσχολική ηλικία έως το πανεπιστημιακό επίπεδο και την εκπαίδευση ενηλίκων- ο σκοπός των οποίων θα είναι να αναπτυχθούν οι γνώσεις, οι ικανότητες και οι τρόποι συμπεριφοράς που θα βοηθήσουν στην καλλιέργεια μιας κριτικής ικανότητας και, συνεπώς, μιας μεγαλύτερης δυνατότητας στους χρήστες ηλεκτρονικών και έντυπων ΜΜΕ. Σε ιδανικό επίπεδο, τέτοια προγράμματα πρέπει να περιλαμβάνουν την ανάλυση των προϊόντων των ΜΜΕ, τη χρήση των ΜΜΕ ως μέσων δημιουργικής έκφρασης καθώς και αποτελεσματική χρήση και συμμετοχή στα ΜΜΕ.
- Να αναπτύξουν επιμορφωτικά προγράμματα για εκπαιδευτικούς διαμεσολαβητές τόσο για να αυξήσουν τις γνώσεις και την κατανόηση από μέρους τους των ΜΜΕ όσο και για να τους εκπαιδεύσουν σε κατάλληλες μεθόδους διδασκαλίας, οι οποίες θα λαμβάνουν υπόψη την ήδη σημαντική, αλλά αποσπασματική γνώριμία με τα ΜΜΕ που ήδη έχει γίνει από πολλούς μαθητές.
- Να δώσουν ώθηση στην προαγωγή της έρευνας και των δραστηριοτήτων ανάπτυξης, προς όφελος της εκπαίδευσης στα ΜΜΕ, από τομείς όπως η ψυχολογία, η κοινωνιολογία και οι επιστήμες της επικοινωνίας.
- Να υποστηρίξουν και να ενδυναμώσουν τις δραστηριότητες που έχει αναλάβει ή σχεδιάζει η UNESCO και οι οποίες έχουν στόχο την ενθάρρυνση της διεθνούς συνεργασίας στην εκπαίδευση στα ΜΜΕ.

MME και Εκπαίδευση στον κόσμο της πληροφορίας

ΜΑΡΙΑ ΜΑΛΑΠΕΤΣΑ*

ANNA ΧΑΡΟΓΙΑΝΝΗ*

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δημιουργούν μέσα από την αέναη εξέλιξή τους νέα δεδομένα για την κοινωνία και την εκπαίδευση, που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της πρώτης. Αυξάνονται σε αριθμό, σε πολυπλοκότητα και σε επιρροή στην καθημερινότητα του σύγχρονου ανθρώπου. Στα έντυπα μέσα προστίθενται η καλωδιακή και δορυφορική τηλεόραση και το Διαδίκτυο, που έρχονται να ενημερώσουν, να πληροφορήσουν, να ψυχαγωγήσουν, σε συνδυασμό με τον κινηματογράφο και όλες τις άλλες μορφές ψυχαγωγίας που εμφανίζονται ή αναδιαμορφώνονται στο σύγχρονο κόσμο των εξελιγμένων τεχνολογικών μέσων.

Οι νέες μορφές επικοινωνίας χαρακτηρίζονται από μια διευρυμένη εμβέλεια – πλέον οι ταινίες του κινηματογράφου και τα βιβλία απευθύνονται στην παγκόσμια κοινότητα και ειδησεογραφικά τηλεοπτικά κανάλια εκπέμπουν ταυτόχρονα σε όλα τα σημεία της υφής. Η παγκοσμιοποίηση κάνει τον πλανήτη ένα μικρό χωριό, που πληροφορείται και ψυχαγωγείται από τις ίδιες πηγές. Ταυτόχρονα τα μέσα μαζικής επικοινωνίας εξελίσσονται, παίρνουν νέες μορφές και καλύπτουν μεγαλύτερο μέρος του χρόνου του παγκόσμιου πολίτη. Αν κάποτε κάποιος διάβαζε μία τοπική εφημερίδα, τώρα χρησιμοποιεί ταυτόχρονα το Διαδίκτυο, διεθνή ειδησεογραφικά κανάλια και πληθώρα περιοδικών.

Τα MME εισέρχονται στο μικρόκοσμο των παιδιών σε μια ηλικία που αυτά δεν έχουν αναπτύξει επαρκώς τη δυνατότητα να κρίνουν, να αποτιμούν, να αποδέχονται ή να απορρίπτουν τα μηνύματα που λαμβάνουν. Πολύ δε περισσότερο που η πληθώρα των εκπομπών των καναλιών και η δυνατότητα αναζήτησης πληροφοριών σε διευθύνσεις στο Διαδίκτυο δεν μπορούν να ελεγχθούν από τους ενήλικους που βρίσκονται δίπλα στο παιδί.

Στο πλαίσιο που δημιουργούν τα νέα δεδομένα η επιρροή και η χρήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης είναι αδήριτη ανάγκη να αποτελέσουν ζητήματα που θα απασχολήσουν την εκπαίδευση. Ειδικότερα, πρέπει να εξετασθούν ο τρόπος με τον οποίο τα μέσα μπορούν να αξιοποιηθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία και οι δεξιότητες που θα βοηθήσουν το νέο άνθρωπο να εντοπίζει, να αξιολογεί και να χρησιμοποιεί το πληροφοριακό υλικό που αντλεί από τα μέσα. Το παρόν άρθρο θα ασχοληθεί με το δεύτερο ζήτημα. Η επιστημονική έρευνα, που τα τελευταία χρόνια εστιάζει στον παραλήπτη του μηνύματος των μέσων και στον τρόπο με τον οποίο αυτός αποκωδικοποιεί και αντιλαμβάνεται το μήνυμα σε σχέση με τα ιδιαίτερα

---

* Η Μαρία Μαλαπέτσα είναι ψυχολόγος και η Άννα Χαρογιάννη κοινωνιολόγος.

χαρακτηριστικά του, συμβάλλει στην ανάδειξη του ρόλου του ατόμου που λαμβάνει το μήνυμα και στις ανατρεπτικές του ικανότητες.

Όπως τονίζει ο Bennett, «το να λέμε ότι τα ΜΜΕ προτείνουν συγκεκριμένους ορισμούς της πραγματικότητας είναι ένα πράγμα, αλλά το να λέμε ότι έχουν επίσης συγκεκριμένη επίδραση σ' όλο το κοινό και ότι το νόημα γίνεται αντιληπτό με ένα και μοναδικό τρόπο είναι κάτι τελείως διαφορετικό».¹

Αρχικά, σε ό,τι αφορά τα ΜΜΕ, εξετάζοταν η σχέση του λόγου των ΜΜΕ με την πραγματικότητα. Η έρευνα γύρω από τα ΜΜΕ επικεντρώθηκε στο αν και ως ποιο βαθμό τα ΜΜΕ αντανακλούν την πραγματικότητα, την διαστρεβλώνουν την κατασκευάζουν ή αναπαράγουν την κυρίαρχη ιδεολογία, καθώς το κοινό υιοθετεί το σύστημα αξιών, τα πρότυπα και τα σύμβολα που προτείνουν τα ΜΜΕ μέσα από την περιγραφή της πραγματικότητας.

«Τα ΜΜΕ κατά γενική παραδοχή συνιστούν θεσμούς που διαμεσολαβούν μεταξύ της προσωπικής εμπειρίας της αντίληψης που έχουμε για τον κόσμο γύρω μας και της πραγματικότητας. Κατέχουν δηλαδή μια θέση μεταξύ των ατόμων και των γεγονότων της κοινωνικής πραγματικότητας.»² Αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο συχνά όπως μας τον περιγράφουν, μολονότι δεν έχουμε εικόνα του πραγματικού γεγονότος στο χώρο και στο χρόνο που συνέβη, αλλά εικόνα της περιγραφής που μας δόθηκε για αυτό το γεγονός. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος των ΜΜΕ τους δίνει δύναμη και ισχύ, στο βαθμό που λίγο ή πολύ ορίζουν την πραγματικότητα που αντιλαμβανόμαστε για τα γεγονότα που δεν ανήκουν στο άμεσο περιβάλλον μας.

Η αναγνώριση και η επίγνωση, ωστόσο, του διαμεσολαβητικού ρόλου των ΜΜΕ και της ισχύος τους δίνει στον δέκτη των μέσων τη δυνατότητα να τα αντιμετωπίζει με μία κριτική διάθεση και να εξετάζει το μήνυμα μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο.

Αυτή η κριτική σκοπιά είναι απαραίτητο να ενσωματωθεί στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που θα υλοποιηθεί στο χώρο του σχολείου για την εκπαίδευση με και στα ΜΜΕ. Κύριος στόχος ενός προγράμματος εκπαίδευσης στα ΜΜΕ, που πρέπει να περιλαμβάνει τόσο την εικόνα όσο και το κείμενο ή και οποιαδήποτε μορφή επικοινωνίας, είναι να ενδυναμώσει τους αυριανούς πολίτες και σημερινούς νέους, ώστε να μπορούν να αξιοποιούν τις πληροφορίες των ΜΜΕ και να χρησιμοποιούν τα μέσα για να προβάλλουν απόψεις και προβληματισμούς και να προσεγγίζουν ζητήματα που τους αφορούν.

Ο χώρος της εκπαίδευσης είναι γόνιμος χώρος για να αναπτύξουν τα παιδιά ικανότητες και δεξιότητες κατανόησης, επεξεργασίας, αξιολόγησης, αποκωδικοποίησης και κριτικής των μηνυμάτων που λαμβάνουν μέσα από τα ΜΜΕ. Χρειάζεται να εισαχθούν τα παιδιά στη λειτουργία των μέσων και να κατανοήσουν ότι κάθε τι που προβάλλεται είναι αποτέλεσμα επιλογής των παραγωγών των μέσων, οι οποίοι από ό,τι συμβαίνει καθημερινά τριγύρω

---

¹ Βλ. Κωνσταντινίδου, Χρ.: «Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η παραγωγή νοήματος», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 108-109, 2002, σ. 139-188.

² Βλ. Κωνσταντινίδου, Χρ., ό.π., σ. 141.

επιλέγουν τι θα καταγράψουν και σε δεύτερο επίπεδο τι θα προβάλουν από αυτά που κατέγραψαν.

Συγχρόνως, είναι απαραίτητο τα παιδιά να έχουν επίγνωση της σημασίας του τρόπου προβολής ενός συμβάντος. Σε ό,τι αφορά τα έντυπα μέσα, για παράδειγμα, παίζουν ρόλο η σελίδα στην οποία προβάλλεται ένα θέμα, οι τίτλοι που επιλέγονται, ο συγκεκριμένος τρόπος παρουσίασης, αν είναι περιγραφικός ή αξιολογικός κ.ο.κ. Σε ό,τι αφορά την τηλεόραση, το Διαδίκτυο και ό,τι περιλαμβάνει εικόνα και λόγο μαζί, πέρα από το θέμα καθαυτό, έχει αξία να εντοπίσει κανείς τον τρόπο με τον οποίο προβάλλεται, το χρόνο που καταλαμβάνει, τον τόνο της φωνής του δημοσιογράφου ή τους υπότιτλους που συνοδεύουν την εικόνα, το σημείο του πλαισίου όπου εστιάζει ο φακός και άλλα στοιχεία που βοηθούν να κατανοήσουμε τη σημασία του τρόπου προβολής.

Ο νέος άνθρωπος ως παραλήπτης των μηνυμάτων είναι αδήριτη ανάγκη να αντιλαμβάνεται και να συνυπολογίζει την ισχύ του μέσου ως διαμορφωτή της κοινής γνώμης, δηλαδή της εικόνας που έχει η πλειονότητα για όσα συμβαίνουν και του τρόπου με τον οποίο έχει συνηθίσει να παρουσιάζονται τα γεγονότα.

Οι δημοσιογράφοι μετατρέπονται σε διαμορφωτές της κοινής γνώμης και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία όταν δεν είναι σαφές και διακριτό ποια είναι η πληροφορία και ποια η θέση του δημοσιογράφου για αυτό που μεταδίδει. Πολύ δε περισσότερο που στη σύγχρονη κοινωνία το περιεχόμενο της παραγωγής των ΜΜΕ οφείλει ταυτόχρονα να αυξάνει τα κέρδη που έχει το μέσο ως οργανισμός. Στόχος είναι η προσέλκυση όλο και περισσότερων τηλεθεατών, αναγνώστων, συνδρομητών, ακροατών, χρηστών, θεατών. Το περιεχόμενο και ο τρόπος παρουσιάσής του υποτάσσονται στην ανάγκη αυτή. Τα μέσα χρειάζονται κοινό, που είναι ταυτόχρονα και καταναλωτές των προϊόντων που προβάλλουν μέσα από τις διαφημίσεις, στο βαθμό που οι διαφημίσεις αποτελούν μια από τις κύριες πηγές εσόδων τους.

Σημαντικό ρόλο σε όλα τα μέσα παίζουν τα πρόσωπα. Τα θέματα που προβάλλονται επικεντρώνονται κατά βάση σε προσωπικότητες της σύγχρονης ζωής και όχι σε καταστάσεις ή κοινωνικά προβλήματα. Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι το φαινόμενο κατά το οποίο στα δελτία ειδήσεων των τηλεοπτικών καναλιών οι λειτουργίες της πληροφόρησης και της ψυχαγωγίας αναμειγνύονται. Κοινωνικά προβλήματα ή προβλήματα που αφορούν την υποβάθμιση του περιβάλλοντος προβάλλονται όταν συμβεί κάτι το εξαιρετικό και δεν αναλύονται στη βάση που τους αρμόζει. Ένα συγκεκριμένο γεγονός, λόγου χάρη μία πυρκαγιά, μπορεί να απασχολήσει τα μέσα για πολλές ημέρες, ενώ η υποβάθμιση του περιβάλλοντος που προκλήθηκε από την αλόγιστη εκβιομηχάνιση και επιδεινώνεται από τα καταναλωτικά πρότυπα που κυριαρχούν δεν παρουσιάζεται τακτικά και με ανάλογο τρόπο από τα ΜΜΕ.

Ωστόσο, είναι απαραίτητο τα παιδιά να εξοικειωθούν με τα μέσα όχι μόνο ως αποδέκτες των μηνυμάτων τους αλλά και ως δημιουργοί. Είναι σημαντικό να μπορούν να συμμετέχουν με δημιουργικότητα και κριτική σκέψη στην παραγωγή μηνύματος, να διαθέτουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται γι' αυτό, να είναι εξοικειωμένα με τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να το προβάλλουν και, γενικότερα, να γνωρίζουν βασικούς τρόπους αξιοποίησης των παραδοσιακών και των σύγχρονων τεχνολογικά μέσων. Το όφελος από αυτή τη διαδικασία είναι σημαντικό. Το παιδί εξοικειώνεται με τις τεχνικές που

χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ και με αυτό τον τρόπο οξύνει την ικανότητά του να αντιλαμβάνεται τόσο τις επιδιώξεις εκείνων που παράγουν μηνύματα όσο και τα μέσα που χρησιμοποιούν για να καταστήσουν την επικοινωνία τους με το κοινό αποτελεσματική. Η ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας του παιδιού προάγει, μακροπρόθεσμα, τον πλουραλισμό και τον εκδημοκρατισμό της λειτουργίας των ΜΜΕ, καθώς δημιουργεί απαιτητικούς πολίτες και ενισχύει την ενεργό συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Σε αυτή τη διαδικασία το σχολείο έχει να επιτελέσει ένα σημαντικό ρόλο.

Η τηλεόραση σήμερα είναι βασικό μέσο πληροφόρησης και ψυχαγωγίας. Ταυτόχρονα, όμως, ως ένα βαθμό χειραγωγεί το κοινό της. Παρέχει στο θεατή μεγάλες ποσότητες πληροφοριών, αλλά με ένα τρόπο αποσπασματικό και άναρχο. Ο ρόλος του σχολείου εδώ είναι πολύ σημαντικός. Πρέπει να βοηθήσει το παιδί να οργανώνει και να αξιολογεί αυτές τις πληροφορίες με τρόπο συστηματικό, ώστε να μπορεί να τις αξιοποιήσει αποτελεσματικά στη ζωή του. Όπως έχει τονιστεί, «... σήμερα ο ρόλος του δασκάλου δεν είναι να πληροφορήσει τους νέους αλλά να τους βοηθήσει να μετατρέψουν το πλήθος των πληροφοριών που δέχονται καθημερινά σε γνώσεις.»³

Ο δάσκαλος και το σχολικό εγχειρίδιο δεν είναι πλέον οι μόνες ή οι κυρίαρχες πηγές πληροφόρησης και γνώσης για τους μαθητές. Είναι όμως το σχολείο ο θεσμός που μπορεί να καλλιεργήσει στο μαθητή την ικανότητα να διακρίνει ποιες πληροφορίες θα κρατήσει, ποιες θα αγνοήσει και πώς θα συστηματοποιήσει αυτά που δέχεται. Ας μην ξεχνάμε ότι «... η τηλεόραση στηρίζεται πάνω στο εφήμερο, στο άμεσο, πάνω στη συγκίνηση, τη στιγμή που η σκέψη απαιτεί χρόνο, αφαίρεση και συγκέντρωση»⁴. Τα τελευταία γνωρίσματα είναι που μπορεί να αναπτύξει στα παιδιά ο δάσκαλος και είναι αυτά που ενδυναμώνουν το παιδί και τον πολίτη της σύγχρονης κοινωνίας. Ουσιαστικά, «... η εκπαίδευση για τα ΜΜΕ επιχειρεί να αναπτύξει την κριτική κατανόηση και την ενεργό συμμετοχή»⁵.

Το σχολείο έχει έναν ακόμα ρόλο: Όπως έχει λεχθεί, «... αυτό που χρειάζεται να κάνει το σχολείο δεν είναι να δείξει πώς θα χρησιμοποιηθούν οι νέες τεχνολογίες, αλλά πώς οι νέες τεχνολογίες χρησιμοποιούν εμάς. Πώς δηλαδή η είσοδος και χρήση των νέων τεχνολογιών στη ζωή μας έχει επηρεάσει τον πολιτισμό και τις συνήθειές μας, την οικονομία και την υγεία μας, τις αντιλήψεις μας και τις σχέσεις μας. Η τεχνολογία της πληροφόρησης να γίνει δηλαδή αντικείμενο μελέτης και έρευνας, ώστε οι νέοι και οι νέες να μην εγκαταλείπονται στην παντοδυναμία των μέσων περιμένοντας παθητικά απαντήσεις, αλλά να κάνουν ερωτήσεις που αφορούν στα μέσα και να σκέφτονται κριτικά για τη χρήση και τις επιδράσεις των μέσων στη ζωή μας.»⁶

Η εκπαίδευση που θέλει να αγγίξει τους νέους και να αφουγκράζεται το ρυθμό της κοινωνίας είναι ανάγκη να μπορεί να ενσωματώνει στο πλαίσιο της το καινούργιο και να

³ Βλ. Ασλανίδου, Σ.: *Ο μύθος του παθητικού τηλεθεατή*, Δρομέας, Αθήνα 2000, σ. 13

⁴ Ζακινό, Ζ., που αναφέρεται από τη Σοφία Ασλανίδου. Βλ. ό.π., σελ. 14

⁵ Βλ. Buckingham, D.: «Εκπαίδευση στα ΜΜΕ», στην παρούσα έκδοση.

⁶ Βλ. Τρέσσου, Ε.: Ο ρόλος του σχολείου στη διαμόρφωση κριτικής σκέψης για τα μέσα επικοινωνίας, στην ιστοσελίδα: <http://www.eled.auth.gr/reds>.

ανοίγει δρόμους. Η εκπαίδευση μπορεί να αξιοποιήσει στην καθημερινότητα του σχολείου τα μέσα, το ραδιόφωνο, την τηλεόραση, το γραπτό τύπο, τον κινηματογράφο, την αφίσα, τη φωτογραφία, το Διαδίκτυο, να άρει κάθε αντιπαλότητα προς αυτά. Να εισαγάγει τον προβληματισμό γύρω από αυτά και να εκπαιδεύσει πολίτες που μπορούν να τα επεξεργαστούν, που μπορούν να γίνουν δημιουργοί, που μπορούν να αξιοποιούν τις δυνατότητες των μέσων και μέσα από την άσκηση πίεσης να γίνουν φορείς αλλαγής των παραγόμενων από τα μέσα προϊόντων. Ο πολίτης της σύγχρονης κοινωνίας είναι ανάγκη να μπορεί να επηρεάσει, να διαμορφώσει το περιβάλλον του και σε αυτό το στόχο η εκπαίδευση στα μέσα μαζικής επικοινωνίας προσφέρει σημαντικό έρεισμα. Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων των μέσων αποτελεί πρόκληση για την εκπαίδευση.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

*Από την πολυπολιτισμική κοινωνία
στη διαπολιτισμική
και αντιρατσιστική εκπαίδευση*

«Θρανία που αλλάζουν»: Από την αφομοίωση των εθνοπολιτισμικών διαφορών στη διαπολιτισμική εκπαίδευση

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΓΟΣ*

«Έχω ξένους μαθητές στο τμήμα μου, αλλά οι πιο πολλοί έχουν γεννηθεί εδώ. Έχουν ελληνικά ονόματα: Λεντέρης, Βασίλης, Αλέξανδρος, Αριστοτέλης, Θεοχάρης. Όταν άκουσα πρώτη φορά το Θεοχάρης έβαλα τα γέλια. 'Από πού κι ως πού Θεοχάρης' είπα 'κι Έλληνας να ήσουν, η πιθανότητα να σε λένε Θεοχάρη είναι σχεδόν μηδενική'. Η αλήθεια πάντως είναι, κι είμαι περήφανος που το λέω, γιατί και 'μείς οι δάσκαλοι καθημερινά μοχθούμε γι' αυτό, ότι ούτε που καταλαβαίνεις ότι αυτά τα παιδιά δεν είναι Έλληνες».

Απόσπασμα συνέντευξης¹

Η εκπαίδευση των μαθητών που προέρχονται από διαφορετικές από την κυρίαρχη εθνοπολιτισμικές πληθυσμιακές ομάδες αποτελεί ήδη από τη δεκαετία του '60 ένα βασικό χαρακτηριστικό του εκπαιδευτικού συστήματος στις περισσότερες δυτικές χώρες. Η μαζική εγκατάσταση πολιτικών και οικονομικών προσφύγων και μεταναστών καθώς και η γενικότερη μετακίνηση πληθυσμών δημιούργησαν νέα κοινωνικά δεδομένα, τα οποία επηρέασαν άμεσα και τον εκπαιδευτικό χώρο. Η εθνοπολιτισμική ετερογένεια αποτελεί πλέον χαρακτηριστικό στοιχείο των περισσότερων σχολικών τάξεων και το σχολείο χρειάζεται να βρει νέους τρόπους λειτουργίας, προκειμένου να εξασφαλίζει την ένταξη των «διαφορετικών» μαθητών και την επιτυχή σχολική τους διαδρομή.

Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν η δημιουργία ενός ιδιαίτερου παιδαγωγικού λόγου που αφορά τη σχέση εκπαίδευσης και εθνοπολιτισμικής ετερογένειας, η εξέλιξη του οποίου, στις κλασικές χώρες μετανάστευσης, περιγράφεται συνήθως ως πορεία που περιλαμβάνει μια σειρά από διαφορετικές προσεγγίσεις. Οι προσεγγίσεις αυτές δεν χαρακτηρίζονται από σαφή χρονικά όρια ούτε αποτελούν ανεξάρτητες μεταξύ τους εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, αλλά σηματοδοτούν απόψεις και πρακτικές που βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τις πολιτικές και ιδεολογικές θέσεις των εκάστοτε κυβερνήσεων.

---

* Ο Κώστας Μάγος είναι εκπαιδευτικός, με εμπειρία σε προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

¹ Η συνέντευξη έγινε στο πλαίσιο έρευνας που υλοποιήθηκε κατά τη διάρκεια προγράμματος επιμόρφωσης εκπαιδευτικών σε θέματα διαχείρισης εθνοπολιτισμικών διαφορών στο σχολείο.

Η εκπαιδευτική πολιτική που κυριάρχησε, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60, στην εκπαίδευση των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών ήταν η αφομοιωτική. Βασική της θέση ήταν ότι οι μαθητές με διαφορετικά εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά πρέπει να αφομοιωθούν από την κυρίαρχη ομάδα, γιατί μόνο έτσι μπορούν να συμμετέχουν ισότιμα στις κοινωνικές διαδικασίες και να ωφελούνται από τα προσφερόμενα κοινωνικά αγαθά.

Η πολιτική της αφομοίωσης υλοποιήθηκε μέσω της μονοπολιτισμικής εκπαίδευσης, η οποία στηρίχθηκε στην αποδοκιμασία και καταπίεση κάθε γλωσσικής και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας. Βασικός σκοπός της ήταν να υποχρεώσει τους διαφορετικούς μαθητές να αποκτήσουν τα βασικά γλωσσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των μελών της κυρίαρχης ομάδας. Η ύπαρξη στο σχολείο μαθητών με διαφορετική από την επίσημη γλωσσική και πολιτισμική ταυτότητα χαρακτηρίστηκε ως πρόβλημα που χρειαζόταν να αντιμετωπιστεί. Ο τρόπος αντιμετώπισης που πρότεινε η αφομοιωτική λογική και οι οπαδοί της ήταν ο αποκλεισμός των διαφορετικών χαρακτηριστικών. Προκειμένου οι μαθητές να γίνουν αποδεκτοί από τη σχολική κοινότητα έπρεπε να εγκαταλείψουν κάθε ιδιαίτερο στοιχείο το οποίο σηματοδοτούσε διαφορετικότητα από τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας².

Η αφομοιωτική προσέγγιση στηρίχθηκε στην "υπόθεση του ελλείματος", σύμφωνα με την οποία τα παιδιά των μεταναστών και των μειονοτήτων έρχονται στο σχολείο με ένα χαμηλότερο μορφωτικό κεφάλαιο από ό,τι τα ντόπια παιδιά (Δαμανάκης, 1997· Γκόβαρης, 2001). Η συμπλήρωση του παραπάνω ελλείματος μπορεί να γίνει μέσα από τη συστηματική διδασκαλία της επίσημης γλώσσας και του πολιτισμού της χώρας υποδοχής. Αντίθετα, σύμφωνα πάντα με τους οπαδούς της αφομοιωτικής προσέγγισης, η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας στα αλλόγλωσσα παιδιά λειτουργεί σε βάρος της επίσημης γλώσσας του σχολείου και έχει αρνητικές συνέπειες στη σχολική τους επίδοση και στην επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Όπως περιγράφει ο Cummins (1999), στο πλαίσιο της αφομοιωτικής προσέγγισης ήταν εξαιρετικά συνηθισμένο οι εκπαιδευτικοί να επιπλήττουν τους μαθητές που μιλούσαν στο σχολείο τη μητρική τους γλώσσα, επειδή αυτή ήταν διαφορετική από την επίσημη γλώσσα του σχολείου. Το βαθύτερο μήνυμα αυτής της στάσης ήταν πώς η γλώσσα, ο πολιτισμός και η προηγούμενη εμπειρία των μαθητών δεν ήταν αποδεκτά τόσο από το σχολείο όσο και από την ευρύτερη κοινωνία.

Η πολιτική της αφομοίωσης υπήρξε ανεπιτυχής και οδήγησε το μεγαλύτερο μέρος των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών σε σχολική αποτυχία. Η εξέλιξη αυτή ήταν αναμενόμενη, αφού η απαξίωση του πολιτισμικού και γλωσσικού κεφαλαίου των μαθητών έχει ως συνέπεια τη δημιουργία χαμηλής αυτοεικόνας, γεγονός που αποτελεί το σημαντικότερο εμπόδιο στη μαθησιακή και κοινωνική τους διαδρομή.

² Στο πλαίσιο αυτό πολλοί μαθητές με πρωτοβουλία δική τους, των γονιών ή/και των εκπαιδευτικών άλλαζαν ακόμη και το όνομά τους, προκειμένου να μην διακρίνεται στο σχολείο η διαφορετική εθνοπολιτισμική τους καταγωγή. Βλέπε και το απόσπασμα της συνέντευξης με τον εκπαιδευτικό, που παρατίθεται στην αρχή του κειμένου.

Η αποτυχία της αφομοιωτικής προσέγγισης αποτέλεσε αφορμή για να γίνει συνείδηση ότι η γλωσσική και πολιτισμική ετερογένεια των τάξεων δεν μπορεί να αγνοηθεί από την εκπαιδευτική διαδικασία. Έτσι, υιοθετήθηκε μια καινούρια εκπαιδευτική πολιτική, που πρότεινε αντί της αφομοίωσης την ενσωμάτωση των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών στην κυρίαρχη ομάδα. Η πολιτική της ενσωμάτωσης αναγνώριζε την εθνοπολιτισμική ετερότητα, αλλά μόνο στο βαθμό που δεν δημιουργούσε πρόβλημα στις κυρίαρχες πολιτισμικές αξίες. Η λογική της ενσωμάτωσης, όπως και, πολύ περισσότερο, η προηγούμενη λογική της αφομοίωσης, διέπονταν από την κοινή παραδοχή της ανωτερότητας του κυρίαρχου πολιτισμικού μοντέλου, στο οποίο οι διαφορετικοί μαθητές έπρεπε να προσαρμοστούν απόλυτα ή μερικά (Ασκούνη, Ανδρούσου, 2001).

Την παραπάνω λογική ήρθε από τις αρχές της δεκαετίας του '70 να ανατρέψει η πολυπολιτισμική προσέγγιση. Αφορμή γ' αυτό απετέλεσε η ανάπτυξη των μειονοτικών και μεταναστευτικών κινημάτων κυρίως σε ΗΠΑ, Καναδά και Βρετανία και ο αγώνας τους για μια ισότιμη αναγνώριση της πολιτισμικής τους ταυτότητας.

Εξάλλου την ίδια περίοδο μια σειρά από έρευνες κατέδειξαν την άμεση σχέση ανάμεσα στη χαμηλή σχολική επίδοση και τη χαμηλή αυτοεικόνα των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών, ενώ συνεχείς ήταν και οι αντιδράσεις κυρίως από τους μαύρους μαθητές και τους γονείς τους για τη μονοπολιτισμική διάσταση των πολιτικών της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης. Έτσι σταδιακά οι πολιτικές αυτές αντικαταστάθηκαν από μια νέα προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία ο αποκλεισμός έδωσε τη θέση του στην αποδοχή και την ενθάρρυνση της εθνοτικής, γλωσσικής και πολιτισμικής ποικιλίας. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Troyna (1992, σ. 69), «στα μέσα της δεκαετίας του 1970, η πολυπολιτισμική εκπαίδευση ανέτειλε σαν φοίνικας μέσα από τις στάχτες της μονοπολιτισμικής».

Ο Banks (1995) διακρίνει πέντε βασικές διαστάσεις της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης: (α) ένταξη στο περιεχόμενο των σχολικών μαθημάτων και στις αναφορές των εκπαιδευτικών στοιχείων από διαφορετικούς πολιτισμούς, (β) έρευνα για τους τρόπους κατασκευής της γνώσης και τις επιδράσεις που δέχονται από πολιτισμικές υποθέσεις και αναφορές, αντιλήψεις και προκαταλήψεις, (γ) μείωση των προκαταλήψεων και καλλιέργεια πιο δημοκρατικών στάσεων και αξιών στους μαθητές, (δ) δημιουργία ευκαιριών για ισότιμη σχολική εξέλιξη όλων των μαθητών, (ε) ενδυνάμωση και οργάνωση της «σχολικής κουλτούρας» έτσι, ώστε όλοι οι μαθητές από διαφορετικές φυλετικές, εθνικές ή κοινωνικές ομάδες να νιώθουν εκπαιδευτικά ισότιμοι.

Στην περίπτωση της Αγγλίας, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των κυρίαρχων ιδεολογιών που διέπουν τις διαδοχικές φάσεις στη διαχείριση των εθνοπολιτισμικών διαφορών στην εκπαίδευση, οι πρώτες επίσημες αναφορές στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση εμφανίζονται το 1977 στην έκθεση με τίτλο: «Πράσινο Βιβλίο για την Εκπαίδευση». Εκεί αναφέρεται ότι «... όλα τα σχολεία ανεξάρτητα από την εθνική τους σύνθεση πρέπει να επιτρέπουν στους μαθητές τους να κατανοούν την πολυεθνική φύση της αγγλικής κοινωνίας και τη θέση της Αγγλίας σ' έναν αλληλένδετο κόσμο» (Mogdil et al., 1997, σ. 17)

Η επόμενη επίσημη αναφορά στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση γίνεται δύο χρόνια αργότερα από την Επιτροπή Rampton (Επιτροπή Έρευνας για την Εκπαίδευση των Παιδιών απο Εθνικά Μειονοτικές Ομάδες), η οποία στα συμπεράσματά της καταλήγει: «Η

εκπαίδευση δεν πρέπει να προσπαθεί να εξομαλύνει τις διαφορές μεταξύ των πολιτισμών ούτε να επιχειρεί να σύρει τον καθένα μέσα στον κυρίαρχο πολιτισμό», αλλά «να αντλήσει από τις εμπειρίες των τόσων πολιτισμών μέσα στην κοινωνία μας και να διευρύνει τους πολιτισμικούς ορίζοντες του κάθε παιδιού.» (DES, 1981).

Την άνοιξη του 1985 δημοσιεύεται η δεύτερη φάση της παραπάνω έρευνας με τον τίτλο: «Εκπαίδευση για όλους», που έγινε ευρύτερα γνωστή και ως «Έκθεση Swann»³. Η έκθεση Swann απευθυνόταν προς όλα τα σχολεία, ακόμη και σ' αυτά όπου φοιτούσαν μόνο λευκά παιδιά και τα οποία συνήθιζαν να υποστηρίζουν ότι δεν αντιμετώπιζαν κανένα πρόβλημα σχετικό με ρατσισμό και προκαταλήψεις.

Η έκθεση Swann υποστήριζε ότι ενδιαφέρεται για «μια εκπαίδευση όλων των παιδιών από οποιαδήποτε εθνοτική ομάδα, προς μια κατανόηση των κοινών αξιών της κοινωνίας, προς μια εκτίμηση της ποικιλίας των τρόπων ζωής και της πολιτισμικής, θρησκευτικής και γλωσσολογικής βάσης, που δημιουργεί τη κοινωνία και τον κόσμο ολόκληρο. Όλοι οι μαθητές πρέπει να αποκτήσουν τη γνώση και τις επιδεξιότητες που απαιτούνται, όχι μόνο για να συμμετέχουν θετικά στη μελλοντική φύση της βρετανικής κοινωνίας, αλλά επίσης και για να καθορίσουν τις δικές τους ατομικές ταυτότητες πέρα από προκατασκευασμένα ή επιβεβλημένα στερεότυπα για τη θέση τους σ' αυτήν την κοινωνία. Τα σχολεία έχουν την υπευθυνότητα, μέσα από ένα ευέλικτο και παιδοκεντρικό εκπαιδευτικό σύστημα, να αντιμετωπίσουν τις εκπαιδευτικές ανάγκες όλων των μαθητών με θετικό και υποστηρικτικό τρόπο. Αυτό συμπεριλαμβάνει και τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες που έχουν τα παιδιά που προέρχονται από εθνικές μειονότητες και που προκύπτουν από το γλωσσολογικό ή πολιτισμικό υπέδαφός τους.» (DES, 1985).

Όπως προκύπτει και από το περιεχόμενο της Έκθεσης Swann, η πολυπολιτισμική εκπαίδευση περιστράφηκε κυρίως γύρω από τα γλωσσικά και πολυπολιτισμικά χαρακτηριστικά των παιδιών των μειονοτήτων και μεταναστών με μια συλλογιστική που επικεντρωνόταν στις εξής τρεις παραδοχές: (α) τα παιδιά των μειονοτήτων αποκτούν θετική αυτοεικόνα και υψηλή αυτοεκτίμηση, όταν διδάσκονται στο σχολείο τους τα δικά τους πολιτισμικά χαρακτηριστικά, (β) η θετική αυτοεικόνα λειτουργεί αντίστοιχα θετικά για τη σχολική τους επίδοση και έμμεσα ενισχύεται η ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών, (γ) η γνώση γύρω από τους «άλλους» πολιτισμούς εμποδίζει τη δημιουργία στερεοτύπων και προκαταλήψεων και επομένως αρνητικές στάσεις σε βάρος μειονοτήτων και μεταναστών (Bullivant, 1981).

Παρά τις διαφορές που μπορεί να υπάρχουν στους τρόπους με τους οποίους εφαρμόστηκε σε κάθε χώρα, η πολυπολιτισμική προσέγγιση δέχτηκε κριτικές τόσο για τις θεωρητικές της θέσεις όσο και για τις εκπαιδευτικές παρεμβάσεις. Οι συντηρητικές κριτικές, που ασκήθηκαν από τους οπαδούς του μονοπολιτισμικού μοντέλου, στηρίχτηκαν στο βασικό επιχείρημα της αφομοιωτικής αντίληψης, σύμφωνα με το οποίο σκοπός του σχολείου είναι να ενσωματώσει όλους τους μαθητές σ' έναν κυρίαρχο πολιτισμό και να εξασφαλίσει την

---

³ Η ονομασία αυτή προέρχεται από το επώνυμο του υπεύθυνου της συντακτικής ομάδας, Λόρδου Swann.

κοινωνική συνοχή. Έτσι, σύμφωνα με τη συντηρητική κριτική, η συλλογιστική της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης υποσκάπτει το εκπαιδευτικό σύστημα, αφού το υποτάσσει στις ανάγκες των επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων. Η εστίαση στα γλωσσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των μειονοτήτων και των μεταναστών εμποδίζει την κοινωνική τους ενσωμάτωση, δημιουργώντας παράλληλα κοινωνικούς διαχωρισμούς.

Αντίθετα με τους συντηρητικούς, οι ριζοσπάστες επικριτές της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης την κατηγορούν γιατί τελικώς δεν κάνει όλα όσα οι πρώτοι πιστεύουν ότι κάνει: δηλαδή, την ανατροπή των κοινωνικών δομών. Σύμφωνα με τα επιχειρήματα των ριζοσπαστών, η πολυπολιτισμική εκπαίδευση δεν αντιμετωπίζει τις πραγματικές αιτίες καταπίεσης και απομόνωσης των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών ομάδων, αγνοεί τις κοινωνικές δομές που κρύβονται πίσω από τις πολιτισμικές ιεραρχίες και αποφεύγει «... κάθε σοβαρή ανάλυση της κοινωνικής τάξης, του θεσμοθετημένου ρατσισμού, της ισχύος, του καπιταλισμού και των άλλων συστημάτων που χρησιμοποιούνται για να καταστήσουν τις άλλες ομάδες αδύναμες» (Banks, 1997).

Μερικοί από τους ριζοσπάστες επικριτές θεωρούν την πολυπολιτισμική εκπαίδευση ως μια συνειδητή στρατηγική για να αντιμετωπιστούν οι κοινωνικές εξεγέρσεις των παραπάνω ομάδων εναντίον των διακρίσεων και της καταπίεσης που υφίστανται. Με τον τρόπο αυτό, θεωρούν ότι η πολυπολιτισμική εκπαίδευση μετατρέπεται σε μια λεπτή μορφή κοινωνικού ελέγχου με σκοπό να εμποδίσει ουσιαστικές αλλαγές στη δομή της εξουσίας, που μπορεί να προέλθουν από την αντίσταση των μεταναστευτικών και μειονοτικών ομάδων (Μάρκου, 1997). Οι ριζοσπάστες χρησιμοποίησαν τον όρο "φιλιάνθρωπη πολυπολιτισμικότητα", για να χαρακτηρίσουν τις πρακτικές εκείνες της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης που προσπαθούν να βελτιώσουν τη σχολική επίδοση των μαθητών μέσα από πολυπολιτισμικά αναλυτικά προγράμματα και νέες διδακτικές μεθόδους, χωρίς να αντιμετωπίζουν τη φυλετική και πολιτισμική ανισότητα. Θεωρούν απλουστευμένο τον τρόπο με τον οποίο οι οπαδοί της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης αντιμετωπίζουν το ρατσισμό, δηλαδή απλώς ως ένα σύνολο προκαταλήψεων που οφείλονται στην άγνοια, και υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια αντίθεση ανάμεσα στη λογική της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, που προσδοκά μείωση των προκαταλήψεων διδάσκοντας ένα συνδυασμό πραγματικότητας και πολιτισμικής ενσυναίσθησης, και στους παραλογισμούς που εμπεριέχονται στις ίδιες τις προκαταλήψεις (Rattansi, 1993). Οι ίδιοι υπογραμμίζουν πως δεν υπάρχουν ισχυρές αποδείξεις για το ότι η υπόθεση της πολιτισμικής γνωριμίας, που προτείνει η πολυπολιτισμική προσέγγιση, μειώνει τις προκαταλήψεις, ενώ συγχρόνως εκφράζουν την άποψη ότι οι δράσεις που προτείνονται δεν μπορούν να μεταφέρουν την καλειδοσκοπική φύση των διαφοροποιήσεων και της ποικιλίας των ταυτοτήτων μέσα στα όρια της ίδιας εθνικής ομάδας καθώς και τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με την κοινωνική τάξη, το φύλο και πολλές ακόμη παραμέτρους.

Οι παραπάνω κριτικές για την πολυπολιτισμική εκπαίδευση είχαν ως αποτέλεσμα να γεννηθεί και να εξαπλωθεί, ιδιαίτερα στη Βρετανία, μια καινούρια προσέγγιση, που έγινε γνωστή ως αντιρατσιστική εκπαίδευση. Βασικός στόχος της ήταν να αγωνιστεί κατά του ρατσισμού που ενυπάρχει στις δομές και τους θεσμούς των σύγχρονων κοινωνιών. Οι οπαδοί της αντιρατσιστικής προσέγγισης δηλώνουν ότι ο ρατσισμός αναπαράγεται κυρίως μέσα από κοινωνικές και θεσμικές πρακτικές, ενώ οι ατομικές προκαταλήψεις, στις οποίες εστιάζουν οι οπαδοί της πολυπολιτισμικής διάστασης, θεωρούνται για τους αντιρατσιστές

δευτερεύουσες. Οι τελευταίοι επιμένουν να φωτίζουν τη σχέση ανάμεσα στη ρατσιστική ιδεολογία και την άσκηση δύναμης και υποστηρίζουν ότι χρειάζεται να αντιμετωπιστούν σε βάθος οι ρατσιστικές ιδεολογίες όπου αυτές συναντώνται, όπως, για παράδειγμα, στο αναλυτικό πρόγραμμα (Donald and Rattansi, 1992).

Αντίθετα με τους οπαδούς της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, που αντιμετωπίζουν το ρατσισμό ως ένα ατομικό πρόβλημα, το οποίο μπορεί να λυθεί μέσω της πολυπολιτισμικής ευαισθητοποίησης, οι αντιρατσιστές πιστεύουν ότι οι προκαταλήψεις δεν μειώνονται μέσα από την απλή πληροφόρηση για τις εθνοπολιτισμικές διαφορές, αλλά είναι αναγκαία η δημιουργία ενός αναλυτικού προγράμματος που επιτρέπει στους μαθητές να ερευνησουν τους τρόπους με τους οποίους ο ρατσισμός κατηγοριοποιεί τους ανθρώπους ανάλογα με την εθνοπολιτισμική τους προέλευση και αναπαράγει τις ανισότητες. Ένα αναλυτικό πρόγραμμα και μια παιδαγωγική που βοηθάει τους μαθητές να ανταλλάξουν τις εμπειρίες τους πάνω στην αδικία, να κοιτάζουν την κοινωνία και το ρατσισμό που περιέχει «με μια αριστερή ματιά, που σημαίνει περισσότερη ιστορία της εργατικής τάξης, έρευνα για τις απελάσεις των μεταναστών, μαθηματικά παραδείγματα από τις στατιστικές για την υγεία και τη φτώχεια στον τρίτο κόσμο κ.ά. (Gain, 1995). Παρόμοια ο Τσιάκαλος (2000, 181) υποστηρίζει ότι τα προγράμματα της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης πρέπει να επιδιώκουν οι μαθητές:

(α) να γνωρίσουν κάποια στοιχεία της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής προκειμένου να μην καταλήγουν σε λανθασμένα συμπεράσματα, (β) να ελέγξουν τις νοητικές διεργασίες που επηρεάζονται από ιδεολογικούς θεσμούς και οδηγούν σε λανθασμένες κατηγοριοποιήσεις των ανθρώπων, (γ) να αναγνωρίσουν τους μηχανισμούς δημιουργίας προκαταλήψεων και να καταπολεμήσουν τις δικές τους προκαταλήψεις, (δ) να διακρίνουν τη σχέση των συστημάτων αξιών με το ρατσισμό, για να μπορούν συνειδητά να διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους απέναντι στο ρατσισμό, και (ε) να αξιολογήσουν τις δραστηριότητες ατόμων, οργανώσεων και υπηρεσιών σε σχέση με την εμφάνιση ή την καταπολέμηση του ρατσισμού.

Η αντιρατσιστική εκπαίδευση δέχθηκε κριτικές τόσο από τους οπαδούς της πολυπολιτισμικής προσέγγισης όσο και από τους ριζοσπάστες. Βασική κατηγορία των πρώτων είναι ότι οι αντιρατσιστές πολιτικοποιούν την εκπαίδευση και την οδηγούν σε «αντιρατσιστική προπαγάνδα» (Parekh, 1997, 62), ενώ των δεύτερων ότι τελικά η αντιρατσιστική εκπαίδευση δεν ξέφυγε από την επιφανειακή και γενικευμένη θεώρηση που ακολούθησε η πολυπολιτισμική προσέγγιση (Τροyna, 1993). Η αντιρατσιστική εκπαίδευση για τους ριζοσπάστες επικριτές έμεινε τις περισσότερες φορές σε συνθήματα υπέρ της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης, μακριά από τη μετακίνηση των ορίων που εμποδίζουν την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των μη κυρίαρχων εθνοπολιτισμικών ταυτοτήτων και την κοινωνική κινητικότητα του κάθε ατόμου.

Προσπαθώντας να ξεφύγουν από τα στεγανά των ορισμών και των πρακτικών των δύο παραπάνω προσεγγίσεων πολλοί εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι είναι αναγκαίο «να κινηθούμε πέρα τόσο από την πολυπολιτισμική όσο και την αντιρατσιστική προσέγγιση» (Rattansi, 1993, 41) προτείνοντας πρακτικές που θα λάβουν υπόψη τους την αντιφατικότητα και την αμφιθυμία στη λειτουργία του ρατσισμού, θα υπερβούν τις επιφανειακές προσεγγίσεις, θα ασχοληθούν τόσο με την εθνοπολιτισμική όσο και κάθε μορφής

διαφορετικότητα και θα εστιάσουν στην ουσιαστική γνωριμία, επικοινωνία και πολιτισμική ανταλλαγή (Cole, 1997· Cohen, 1993· Gillborn, 1995· Short and Carrington, 1992)⁴. Οι απόψεις αυτές έφεραν στο εκπαιδευτικό προσκήνιο μια καινούρια διάσταση στη διαχείριση της ετερότητας στον εκπαιδευτικό χώρο, που έγινε γνωστή ως διαπολιτισμική εκπαίδευση.

Πρώτη αναφορά στη διαπολιτισμική εκπαίδευση έγινε το 1977, όταν η Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πολιτισμική Συνεργασία δημιούργησε μια ομάδα εργασίας με αντικείμενο την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούσαν την εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών. Τελικό προϊόν της παραπάνω Επιτροπής υπήρξε η εισηγητική έκθεση με τίτλο: «Διαπολιτισμική Προσέγγιση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών», όπου υποστηρίζεται ότι «η χρήση της λέξης διαπολιτισμική αναγκάως περιλαμβάνει -αν δοθεί η ολική σημασία στο πρόθεμα 'διά'- αλληλεπίδραση, ανταλλαγή, σπάσιμο των στεγανών, αμοιβαιότητα και αλληλεγγύη. Αν δοθεί η ολική σημασία και στη λέξη 'πολιτισμός', η έννοια διαπολιτισμική περιλαμβάνει επίσης αναγνώριση των αξιών, των τρόπων ζωής και των συμβολικών αναπαραστάσεων με τις οποίες οι άνθρωποι -άτομα και κοινωνίες- αναφέρονται στις σχέσεις τους με τους άλλους και με τον κόσμο. Σημαίνει, ακόμη, αναγνώριση της σπουδαιότητάς τους, της ποικιλίας τους και των αλληλεπιδράσεων που συμβαίνουν τόσο ανάμεσα στα διαφορετικά μέλη του ίδιου πολιτισμού όσο και ανάμεσα στους διαφορετικούς πολιτισμούς στο χώρο και στο χρόνο» (Rolandi-Ricci, 1996, σ. 59)

Σύμφωνα με τον Essinger (στο: Γεωργογιάννης, 1997), τέσσερις είναι οι βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης: (α) ενσυναίσθηση, (β) αλληλεγγύη, (γ) σεβασμός της πολιτισμικής ετερότητας, και (δ) εξάλειψη του εθνικιστικού τρόπου σκέψης, των εθνικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Αντίστοιχα, ο Δαμανάκης (1997) προτάσσει ως τρία βασικά αξιώματα της διαπολιτισμικής προσέγγισης εκείνα που αναφέρονται στην ισοτιμία πολιτισμών, στην ισοτιμία μορφωτικού κεφαλαίου ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης και στην παροχή ίσων ευκαιριών σε όλους. Παρά τις όποιες διαφορές που συχνά φανερώνονται στις απόψεις και τις πρακτικές των οπαδών της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, η διάσταση αυτή, αμφισβητώντας τόσο την επιφανειακή οπτική της πολυπολιτισμικής όσο και τα στενά όρια της αντιρατσιστικής προσέγγισης, θεωρήθηκε ως μια καινούρια πρόταση στη διαχείριση όχι μόνο των εθνοπολιτισμικών, αλλά και κάθε μορφής ετερότητας στο χώρο του σχολείου. Για να υλοποιηθεί η παραπάνω πρόταση και για να μη μείνει η διαπολιτισμική εκπαίδευση μόνο στο επίπεδο των γενικών λόγων, χρειάζεται να ξεπεράσει τις σοβαρές αδυναμίες και να αποφύγει τις μονομέρειες της πολυπολιτισμικής και της αντιρατσιστικής εκπαίδευσης. Αυτό συνδέεται με τη διασαφήνιση του αντικειμένου και των βασικών εννοιών της, τόσο στο επίπεδο της θεωρητικής ανάλυσης

⁴ Υποστηρίζοντας την ίδια άποψη, πολλοί ερευνητές εισάγουν νέους όρους που συνδυάζουν τα θετικά στοιχεία των διαφορετικών προσεγγίσεων. Έτσι ο Bullivant (1997) επιχειρηματολογεί υπέρ μιας «ριζοσπαστικής πολυπολιτισμικότητας», όπου η πολυπολιτισμική προσέγγιση ακολουθεί έναν πιο ριζοσπαστικό δρόμο απέναντι στις δομές εξουσίας, ο Triantis (1997) προτείνει μια «προσθετική πολιτισμικότητα», όπου η πλειονότητα γνωρίζει, σχετίζεται και σταδιακά αποδέχεται ως ισότιμους τους πολιτισμούς των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών ομάδων, ενώ η Sleeter (1995) υποστηρίζει την «κριτική πολυπολιτισμικότητα», η οποία εστιάζει σε μια εκπαίδευση συγχρόνως πολυπολιτισμική και κοινωνικά μετασχηματιστική, όπου οι μαθητές εκπαιδεύονται τόσο στο να αποδέχονται την ετερότητα όσο και στο να αντιδρούν απέναντι στις κοινωνικές διακρίσεις.

όσο και στο επίπεδο της παιδαγωγικής πράξης (Μάρκου, 1997). Την ίδια ανάγκη για το πεδίο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης καταγράφουν και οι Dragonas et al. (1996, σ. 18) υποστηρίζοντας την έρευνα «για περισσότερη κατανόηση της συνέχειας και της ασυνέχειας που χαρακτηρίζουν την ανάπτυξη των διαπολιτισμικών πολιτικών, για περισσότερη εξερεύνηση των αμφίσημων εννοιών και των κρυμμένων ρευμάτων, για πλατύτερη διεκδίκηση της αποδοχής και ευρύτερη αναγνώριση της διαφορετικότητας».

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι η εκπαίδευση των παιδιών που δεν ανήκουν στην κυρίαρχη εθνοπολιτισμική ομάδα διέγραψε μια μακροχρόνια και όχι πάντα γραμμική διαδρομή, από την αφομοιωτική μέχρι τη διαπολιτισμική προσέγγιση, διανύοντας μια σειρά σταδίων από τα οποία το καθένα καθοριζόταν από τη δική του φιλοσοφία, είχε τους δικούς του οπαδούς και επικριτές και άφησε τη δική του σφραγίδα στην εκπαιδευτική πολιτική και στην καθημερινή εκπαιδευτική πράξη.

Πολλά προγράμματα εφαρμόστηκαν και συνεχίζουν να εφαρμόζονται στα σχολεία με βασικό στόχο την αποτελεσματική εκπαίδευση των μαθητών που προέρχονται από διαφορετικές από την κυρίαρχη εθνοπολιτισμικές ομάδες. Είναι προφανές ότι η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων αυτών εξαρτάται όχι μόνο από το περιεχόμενο και τις εκπαιδευτικές συνθήκες εφαρμογής τους αλλά, και κυρίως, από το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγονται, δεδομένου ότι όλα τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας υφίστανται τις άμεσες και έμμεσες επιρροές του. Απόψεις που υποστηρίζουν ότι το περιεχόμενο και οι σκοποί μιας εκπαίδευσης που σέβεται τη διαφορετικότητα σ' όλες της τις διαστάσεις πρέπει να πλαισιώνεται από αντίστοιχες ευρύτερες πολιτικές επιλογές και κοινωνικές προσεγγίσεις εκφράζονται από πολλούς ερευνητές τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα (Troyna, 1992· Rattansi, 1993· Gillborn, 1995· Βακαλιός 1997· Κάτσικας και Πολίτου, 1999· Αζίζη-Καλατζή, Ζώνιου-Σιδέρη και Βλάχου, 1996). Είναι δεδομένο ότι οι γενικότερες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές στα θέματα διαχείρισης της διαφορετικότητας αποτελούν ιδιαίτερα δύσκολη υπόθεση και η εξέλιξή τους απαιτεί μεγάλα αποθέματα χρόνου. Οι χρονικές αυτές ανάγκες δεν συμβαδίζουν με τις εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών, οι οποίες χρειάζεται να ικανοποιηθούν άμεσα, προκειμένου να σταματήσει η αναπαραγωγή των διακρίσεων και του κύκλου της ανισότητας των ευκαιριών. Για το λόγο αυτό ο αγώνας για τις γενικότερες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές στα θέματα διαχείρισης της διαφορετικότητας πρέπει να συνοδεύεται από μια σε βάθος ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών μέσα στο υπάρχον κάθε φορά κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο. Μια αποτελεσματική ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών μπορεί να βελτιώσει σημαντικά τις συνθήκες εκπαίδευσης και την επίδοση των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών. Εξάλλου, όπως υποστηρίζει ο Cummins (1999, σ. 192), «οι πολιτισμικά διαφέροντες μαθητές ενδυναμώνονται ή αποδυναμώνονται ως άμεση συνέπεια των αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσουν με τους εκπαιδευτικούς στο σχολείο».

Η εκπαίδευση των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών στην Ελλάδα

Τα στάδια της αφομοίωσης, της ενσωμάτωσης και της πολυπολιτισμικής, αντιρατσιστικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, όπως περιγράφηκαν παραπάνω με βάση την αγγλοσαξονική -ως επί το πλείστον- εμπειρία, στην ελληνική πραγματικότητα δεν υπάρχουν. Δεδομένου ότι στόχος του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος ήταν πάντα η μεγαλύτερη

δυνατή εθνική και πολιτισμική ομοιογένεια, η επίσημη εκπαίδευση στην Ελλάδα ήταν πάντα μονοπολιτισμική. Οι βασικοί φορείς μετάδοσης των αντιλήψεων αυτών στο σχολείο ήταν η ελληνική γλώσσα, η χριστιανική ορθόδοξη θρησκεία και η ιστορία (Φραγκουδάκη και Δραγώνα (επιμ.), 1997· Αβδελά, 1996).

Στο μονοπολιτισμικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα το θέμα της εκπαίδευσης των αλλόγλωσσων παιδιών εμφανίζεται καταρχάς τη δεκαετία '70-'80 με τον επαναπατρισμό των ομογενών από τις δυτικές κυρίως χώρες. Προκειμένου να αντιμετωπίσει την εκπαίδευση των παιδιών αυτών η πολιτεία ιδρύει τάξεις υποδοχής (1980), φροντιστηριακά τμήματα (1983) και τα Σχολεία Αποδήμων (1984), που αργότερα μετονομάστηκαν Σχολεία Παλινοσούντων. Το βασικό πλαίσιο που υπαγορεύει την πολιτική της δημιουργίας των παραπάνω μορφών εκπαίδευσης είναι η γλωσσική προετοιμασία των μαθητών προκειμένου να ενσωματωθούν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, δηλαδή, όπως υποστηρίζει και ο Δαμανάκης (1997), ουσιαστικά πρόκειται για μια αντισταθμιστική – αφομοιωτική πολιτική. Όταν, τη δεκαετία του '90, με την είσοδο μεγάλου αριθμού μεταναστών από τις βαλκανικές χώρες, τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης αλλά και της Ασίας και της Αφρικής, ο αριθμός των αλλόγλωσσων μαθητών στα σχολεία πολλαπλασιάζεται, φθάνοντας μέχρι και το 10% του μαθητικού πληθυσμού,⁵ δεν υπάρχει καμιά ουσιαστική αλλαγή στην αφομοιωτική λογική του ελληνικού σχολείου.

Όπως, όμως, είναι αναμενόμενο, η παραπάνω αντιμετώπιση των αλλόγλωσσων μαθητών δεν είναι αποτελεσματική και προκαλεί αντιδράσεις. Αντιδρούν οι ίδιοι οι μαθητές και το οικογενειακό τους περιβάλλον, γιατί παρά τις προσπάθειες που καταβάλλουν δεν καταφέρνουν να προχωρήσουν επιτυχώς· αντιδρούν οι έλληνες γονείς που θεωρούν ότι οι τάξεις με μεγάλο αριθμό αλλόγλωσσων παιδιών είναι υποβαθμισμένες· αντιδρούν και οι εκπαιδευτικοί που δεν γνωρίζουν πώς να αντιμετωπίσουν τη νέα σχολική πραγματικότητα. Έτσι, η ανεπάρκεια του σχολικού συστήματος να αντιμετωπίσει δραστικά τη νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα των δημόσιων σχολείων με επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και με νέα προγράμματα και διδακτικές προσεγγίσεις εξελίσσεται σε παράγοντα πρόκλησης κοινωνικών προστριβών και συγκρούσεων και επηρεάζει τις αντιθέσεις της -ευρύτερης σήμερα- ελληνικής κοινωνίας (Χρηστίδου-Λιοναράκη, 1997).

Το Υπ. Παιδείας αναφέρεται επίσημα για πρώτη φορά στον όρο «διαπολιτισμική εκπαίδευση» το 1996 με τη ψήφιση του νόμου 2413 «Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις». Στο μεγαλύτερο μέρος του ο νόμος ασχολείται με την εκπαίδευση των ελλήνων ομογενών στο εξωτερικό, ενώ η αναφορά που κάνει στις έννοιες «διαπολιτισμική εκπαίδευση» και «διαπολιτισμικά σχολεία» είναι ιδιαίτερα ασαφής. «Διαπολιτισμικά» ονοματίζονται ορισμένα σχολεία με μεγάλο αριθμό αλλόγλωσσων μαθητών, στα οποία όμως πέραν του ονόματος καμιά άλλη ουσιαστική αλλαγή δεν γίνεται. Την ίδια περίπου περίοδο ιδρύεται η Ειδική Γραμματεία Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, ενώ λίγο αργότερα το Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, που έχει σκοπό τη μελέτη, την έρευνα και την εφαρμογή των θεμάτων που αφορούν την παιδεία ομογενών και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση.

⁵ Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του ΥΠΕΠΘ.

Ίσως η πρώτη φορά που η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα αρχίζει και αποκτά οντότητα είναι με την εφαρμογή τεσσάρων μεγάλων προγραμμάτων που αναλαμβάνει το ΥΠΕΠΘ και υλοποιούνται την περίοδο 1997-2000 με την επιστημονική ευθύνη πανεπιστημιακών καθηγητών και ευρωπαϊκή χρηματοδότηση. Τα προγράμματα αυτά αφορούν την «Εκπαίδευση Παλινοστούτων και Αλλοδαπών Μαθητών», την «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων», την «Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων» και τη «Παιδεία Ομογενών», και οι δράσεις τους περιλαμβάνουν έρευνα, επιμόρφωση εκπαιδευτικών και παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού. Όλα τα παραπάνω προγράμματα ολοκλήρωσαν την πρώτη (1997-2000) και τη δεύτερη φάση (2002-2004) της εφαρμογής τους διευρύνοντας τις δράσεις τους στο πεδίο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης για τις πολιτισμικές ομάδες στις οποίες το καθένα απευθύνεται.

Οι δράσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των παραπάνω προγραμμάτων, η γενικότερη εμπειρία που σταδιακά δημιουργείται αλλά και ο μεγάλος μαθητικός πληθυσμός των αλλόγλωσσων μαθητών στα σχολεία υποχρεώνουν τους επίσημους φορείς να αναζητήσουν ουσιαστικότερα από ό,τι στο παρελθόν μέτρα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Τα μέτρα αυτά είναι απαραίτητο να αφορούν τον αποτελεσματικό τρόπο λειτουργίας των τάξεων υποδοχής και των φροντιστηριακών τμημάτων, τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας και του πολιτισμού των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών, την αξιοποίηση αλλόγλωσσων εκπαιδευτικών, την παραγωγή εξειδικευμένου εκπαιδευτικού υλικού και την οργάνωση κατάλληλων προγραμμάτων επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Ήδη τα τελευταία χρόνια ένας μεγάλος αριθμός σεμιναρίων επιμόρφωσης εκπαιδευτικών στη διαπολιτισμική εκπαίδευση διεξάγεται από διάφορους φορείς (ΥΠΕΠΘ, πανεπιστήμια, φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης κ.λπ.), οι οποίοι δηλώνουν, τουλάχιστον σε επίπεδο αρχών και αξιών, την επιθυμία για μια σοβαρή αντιμετώπιση του θέματος της εκπαίδευσης των μαθητών που προέρχονται διαφορετικές εθνοτικές και πολιτισμικές ομάδες. Η συστηματική εφαρμογή των παραπάνω αρχών στην καθημερινή εκπαιδευτική πράξη, μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα, τις μεθόδους διδασκαλίας, τα σχολικά βιβλία, την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών κ.λπ. θα αποδείξει πόσο, τελικά, μπορεί η διαπολιτισμική διάσταση να επιφέρει ουσιαστικές αλλαγές στο μέχρι σήμερα μονοπολιτισμικό ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αβδελά, Ε. (1997). «Χρόνος, ιστορία και εθνική ταυτότητα στο ελληνικό σχολείο» στο Φραγκουδάκη, Α. και Δραγώνα, Θ. (Επιμ.), *«Τι είν' η πατρίδα μας;»*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Αζίζη-Καλατζή, Α. - Σιδέρη, Α. - Βλάχου Α. (1996). *Προκαταλήψεις και Στερεότυπα. Δημιουργία και Αντιμετώπιση*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ – ΓΓΛΕ.
- Ασκούνη, Ν. - Ανδρούσου, Α. (2001). «Οι 'άλλοι' μαθητές στο σχολείο: από την αφομοίωση των διαφορών στη 'διαπολιτισμική' αναζήτηση», στο *Εθνοπολιτισμικές Διαφορές και Εκπαίδευση*, Β' τόμος, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

- Βακαλιός, Θ. (1997). *Το Πρόβλημα της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στη Δυτική Θράκη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργογιάννης, Π. (1997). *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα: Gutenberg.
- Γκόβαρης, Χ. (2001). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ατραπός.
- Δαμανάκης, Μ. (1997). *Η εκπαίδευση των Παλινοστούτων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική Προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2004). «Η εκπαιδευτική ένταξη στην Ελλάδα: μια πορεία είκοσι ετών», στο Ζώνιου-Σιδέρη, Α. - Σπανδάγου, Η. (επιμ.), *Εκπαίδευση και Τύφλωση. Σύγχρονες Τάσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κάτσικας, Χ. - Πολίτου, Ε. (1999). *Εκτός «τάξης» το «διαφορετικό»; Τσιγγάνοι, Μειονοτικοί, Παλινοστούτες και Αλλοδαποί στην ελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιάκαλος, Γ. (2000). *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φραγκουδάκη, Α. - Δραγώνα Θ. (επιμ.) (1997). «*Τι είν' η πατρίδα μας;*» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Χρηστίδου-Λιοναράκη, Σ. (2001). «Η εκπαίδευση παιδιών με εθνοπολιτισμικές ιδιαιτερότητες στην Ελλάδα», στο Δραγώνα, Θ., - Φραγκουδάκη, Α. - Σκούρτου, Ε., *Εκπαίδευση: Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες*, τόμος Α', Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Μεταφράσεις στα ελληνικά

- Banks, J. (1997). «Η πολυπολιτισμική προσέγγιση και οι κριτικές της: Βρετανία και ΗΠΑ», στο Modgil, S. et al., Σιδέρη, Α. - Χαραμής Π. (επιμ.), *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση: Προβληματισμοί-Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bullivant, B. (1997). «Προς μια ριζοσπαστική πολυπολιτισμικότητα: Ανάλυση των τάσεων στο αναλυτικό πρόγραμμα και στον εκπαιδευτικό σχεδιασμό», στο Modgil, S. et al., Σιδέρη, Α. - Χαραμής Π. (επιμ.), *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση: Προβληματισμοί-Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Cole, M. (1997). «Διδάσκοντας και μαθαίνοντας για το ρατσισμό: Μια κριτική της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης στη Βρετανία», στο Modgil, S. et al., Σιδέρη, Α. - Χαραμής Π. (επιμ.), *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση: Προβληματισμοί-Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Cummins, J. (1999). *Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας*, Αθήνα: Gutenberg.
- Modgil, S., Verma, G., Mallick, K., and Modgil, C. (1997). «Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση: Η ατέλειωτη συζήτηση» στο Modgil, S. et al., Σιδέρη, Α. και Χαραμής Π. (Επιμ.), *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση: Προβληματισμοί-Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Parekh, B. (1997) «Η έννοια της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης», στο Modgil, S. et al., Σιδέρη, Α. - Χαραμής Π. (επιμ.), *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση: Προβληματισμοί-Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Triantis, H. (1997) «Προς τον πλουραλισμό στην εκπαίδευση», στο Modgil, S. et al., Σιδέρη, Α. - Χαραμής Π. (επιμ.), *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση: Προβληματισμοί-Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ξενογλώσση

- Bullivant, B. (1981). *The Pluralist Dilemma in Education*, Sydney: Allen and Unwin.
- Banks, J. (1995). «Multicultural Education: Historical Development, Dimensions and Practice», in Banks, J. and Banks, C. (eds), *Handbook of Research on Multicultural Education*, New York: Mackmillan Publishing.
- Cohen, P. (1993). "It's racism what dunnit?: Hidden narratives in theories of racism", in Donald, J. and Rattansi, A. (eds), *Race, Culture and Difference*, London: Sage.
- Department of Education and Sciences (DES). (1981). *Education for All. The Swann Report*, London: HMSO.
- Department of Education and Sciences. (DES). (1981), *West Indian Children in Our Schools. The Rampton Report*, London: HMSO.
- Donald, J. and Rattansi, A. (1993). "Introduction", in Donald, J. and Rattansi, A. (eds), *Race, Culture and Difference*, London: Sage.
- Dragonas, Th. - Androussou, A. - Petroyiannis, K. - Inglessi, Ch. (1999). Evaluation d'une formation sur le terrain dans le domaine de l' education interculturelle", *Carrefours de l'Education*, 8, 56-83.
- Gainé, S. (1995). *Still no problem here*, London: Trentham Books.
- Gillborn, D. (1995). *Racism and antiracism in real schools*, London: Open University Press.
- Rollandi-Ricci, M. (1996). "Training Teachers for Intercultural Education. The Work of the Council of Europe", in Dragonas, T. - Frangoudaki, A. - Inglessi C. (eds), *Beyond One's Own Backyard: Intercultural Teacher Education in Europe*, Αθήνα: Νήσος.
- Rattansi, A. (1993). "Changing the subject? Racism, culture and education" in Donald, J. - Rattansi, A. (eds), *Race, Culture and Difference*, London: Sage.
- Short, G. - Carrington, B. (1992). "Towards an antiracist initiative in the all-white primary school: a case study", in Gill, D. - Mayor, B. - Blair, M. (eds), *Racism and Education. Structures and Strategies*, London: Sage.
- Sleeter, S. (1995). "An Analysis of the Critiques of Multicultural Education", in Banks, J. - Banks, C. (eds), *Handbook of Research on Multicultural Education*, New York: Mackmillan Publishing.

Troyna, B. (1992). "Can you see the join? An historical analysis of multicultural and antiracist education policies", in Gill, D. - Mayor, B. - Blair, M. (eds), *Racism and Education. Structures and Strategies*, London: Sage.

Troyna, B. (1993). *Racism and Education*, London: Open University Press.

Γενική Συνδιάσκεψη της UNESCO

Η σημασία της ανεκτικότητας

- 1.1** Ανεκτικότητα είναι ο σεβασμός, η αποδοχή και η εκτίμηση του πλούτου και της ποικιλίας των πολιτισμών του κόσμου μας και των τρόπων με τους οποίους εκφραζόμαστε και εκφράζουμε την ιδιότητα του ανθρώπινου όντος. Ενθαρρύνεται από τη γνώση, το ανοιχτό πνεύμα, την επικοινωνία και την ελευθερία σκέψης, συνείδησης και πεποιθήσεων. Ανεκτικότητα είναι η αρμονία μέσα στη διαφορά. Δεν είναι μόνο υποχρέωση ηθικού χαρακτήρα, αλλά και πολιτική και νομική απαίτηση. Η ανεκτικότητα είναι αρετή που καθιστά δυνατή την ειρήνη και συμβάλλει στην αντικατάσταση του πολιτισμού του πολέμου από έναν ειρηνικό πολιτισμό.
- 1.2** Η ανεκτικότητα δεν είναι ούτε παραχώρηση ούτε συγκατάβαση ούτε ενδοτικότητα. Η ανεκτικότητα είναι πάνω απ' όλα ενεργητική στάση που βασίζεται στην αναγνώριση των γενικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών του άλλου. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται η επίκληση της ανεκτικότητας για να δικαιολογηθούν προσβολές αυτών των θεμελιωδών αξιών. Η ανεκτικότητα πρέπει να ασκείται από άτομα, ομάδες και κράτη.
- 1.3** Η ανεκτικότητα είναι ο ακρογωνιαίος λίθος των δικαιωμάτων του ανθρώπου, της πολυφωνίας (μεταξύ άλλων και της πολιτιστικής πολυφωνίας), της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Συνεπάγεται την απόρριψη του δογματισμού και του απολυταρχισμού και επιβεβαιώνει τους κανόνες που περιλαμβάνονται στις διεθνείς πράξεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου.
- 1.4** Σύμφωνα με την αρχή του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η άσκηση της ανεκτικότητας δεν είναι ανοχή της κοινωνικής αδικίας ούτε παραίτηση από προσωπικές πεποιθήσεις. Η άσκηση της ανεκτικότητας σημαίνει ότι ο καθένας / η καθεμία δικαιούται να επιλέξει ελεύθερα τις πεποιθήσεις του / της και δέχεται ότι ο άλλος / η άλλη έχει την ίδια ελευθερία. Σημαίνει αποδοχή του γεγονότος ότι τα ανθρώπινα όντα, που χαρακτηρίζονται εκ φύσεως από ποικιλία στην εξωτερική τους εμφάνιση, την κατάσταση, τους τρόπους έκφρασης, τις συμπεριφορές και τις αξίες τους, έχουν το δικαίωμα να ζήσουν ειρηνικά και να είναι αυτό που είναι. Σημαίνει επίσης ότι κανένας δεν πρέπει να επιβάλλει τις απόψεις του στον άλλο.
(...)

**Απόσπασμα της Διακήρυξης Αρχών
σχετικά με την Ανεκτικότητα που ενέκρινε
και υπέγραψε η Γενική Συνδιάσκεψη
της UNESCO στις 16 Νοεμβρίου 1995.**

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

*Ρατσισμός και Μέσα Μαζικής
Επικοινωνίας: Ο ρόλος του σχολείου*

Ρατσισμός, ξενοφοβία και ΜΜΕ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ*

Η πρόθεση του παρόντος άρθρου είναι να συμβάλει στον γενικότερο προβληματισμό που αναπτύσσεται στο πλαίσιο του προγράμματος του ΚΕΜΕΤΕ κατά του ρατσισμού καταθέτοντας ορισμένα ενδιαφέροντα, κατά την άποψή μου, στοιχεία, όπως αυτά προέκυψαν από έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο της εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής του γράφοντος σχετικά με τον ρόλο των ΜΜΕ στη διαδικασία πολιτικοποίησης των νέων εφήβων μαθητών / μαθητριών. Θέλει, επίσης, να παραθέσει ορισμένα συμπεράσματα και σκέψεις σχετικά με την επίδραση που ασκούν τα ΜΜΕ σχετικά με τα ζητήματα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

Είναι κοινώς αποδεκτό σήμερα ότι το πρόβλημα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας παρουσιάζει έξαρση στην εποχή μας, ενώ πολλοί αναγνωρίζουν τον ρόλο των ΜΜΕ σχετικά με την εμφάνιση και τη λειτουργία αυτού του προβλήματος.

Αναφορικά με την έννοια της ξενοφοβίας, αυτή "εμφανίζεται ως νοοτροπία και στάση περιφρονησεως ή δυσανεξίας για τις ξένες κοινότητες, νοοτροπία και στάση που δύσκολα οριοθετείται, δεν μπορεί να ταυτισθεί με το ρατσισμό, που χαρακτηρίζεται από επιθετική και εσκεμμένη εχθρότητα προς τις ίδιες ξένες κοινότητες"¹

Αυτή η εσκεμμένη εχθρότητα που χαρακτηρίζει το ρατσισμό οφείλεται, κατά τη γνώμη μας, κατά πολύ στο γεγονός ότι το ιδεολογικό υπόβαθρο του ρατσιστή λειτουργεί στη βάση της βιολογικής υπεροχής, στοιχείο που τον κάνει πιο σκληρό και άτεγκτο όσον αφορά τη στάση και τη συμπεριφορά του απέναντι στον "άλλο", που τον θεωρεί βιολογικά κατώτερο και ο οποίος πρέπει να παραμεριστεί, να περιθωριοποιηθεί ή ακόμη να εξαφανιστεί.

Στην εποχή μας, τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο ρατσισμός παρουσιάζει ένα διαφοροποιημένο πρόσωπο σε σχέση με εκείνον της νεωτερικής περιόδου, που συνοδεύονταν από τα στοιχεία της αποικιοκρατικής κυρίως νοοτροπίας. Ο "άλλος", που προερχόταν κυρίως από τις πρώην ή και νυν αποικίες, ενσωματωνόταν σε μια κοινωνία που τον υποτιμούσε, βεβαίως, αλλά τον "δεχόταν" για να τον εκμεταλλευτεί. Η φυλετική "υπεροχή" απέναντι στον άλλο ήταν δεδομένη. Ο σύγχρονος ρατσισμός όλο και περισσότερο προσεγγίζει αυτό που αποκαλέσαμε ξενοφοβία, με την έννοια ότι καταλήγει να δημιουργεί συμπεριφορές

---

* Ο Θ. Παπαδόπουλος είναι εκπαιδευτικός, Διδάκτωρ κοινωνικών επιστημών και εργάζεται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

¹ Σταματελάτος, Μ.: Ο φασισμός και ο ρατσισμός στη σημερινή Ευρώπη, Εκδόσεις Καθημερινής, Αθήνα 1987, σ. 51.

που αναμειγνύουν τα δύο φαινόμενα. Τα βίαια ρατσιστικά γεγονότα, π.χ., στη Γερμανία δεν στρέφονταν μόνον εναντίον των "νεοεισερχομένων" μεταναστών από διάφορες χώρες, ακόμη και από αυτές του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού, αλλά και μεταναστών που ζούσαν πολλά χρόνια στη Γερμανία και ήταν ενσωματωμένοι στην οικονομία της (π.χ. Τούρκοι, Μαροκινοί, ακόμη και Έλληνες).²

Η εξασθένηση του παραδοσιακού ρατσισμού σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει τάση για εξαφάνισή του, αλλά μετεξέλιξή του σε ένα είδος ρατσισμού που επικαλείται μια πολιτισμική αλλά και φυλετική ταυτότητα που απειλείται από την εμφάνιση αλλά και την εισβολή άλλων ταυτοτήτων. Η απειλή του "ξένου" αναφέρεται σε κατηγορίες όπως αυτές της κουλτούρας, της θρησκείας, της εθνικής καταγωγής και βέβαια και της φυλής. Στην εκδήλωση, εξάλλου, των φαινομένων του ρατσισμού και της ξενοφοβίας συμβάλλει αποφασιστικά η απορύθμιση του ευρωπαϊκού μοντέλου ενσωμάτωσης και η αποσύνθεση των εθνικών κοινωνιών, ως εκφράσεις της κρίσης της νεωτερικότητας.³

Η όξυνση, εξάλλου, των κοινωνικών ανισοτήτων σε παγκόσμιο επίπεδο, με τις χώρες του ονομαζόμενου τρίτου κόσμου να περιθωριοποιούνται όλο και περισσότερο, διογκώνει το ρεύμα μετανάστευσης και εντείνει τις πιέσεις προς τις χώρες του ονομαζόμενου αναπτυσσόμενου κόσμου (των ευρωπαϊκών χωρών συμπεριλαμβανομένων). Η μεγέθυνση, από την άλλη μεριά, των κοινωνικών ανισοτήτων και στο εσωτερικό των χωρών αυτών, η ανεργία, η απορύθμιση του μοντέλου ενσωμάτωσης καθώς και η αδυναμία άρθρωσης μιας ολοκληρωμένης μεταναστευτικής πολιτικής (το τελευταίο αφορά κατά κύριο λόγο τη χώρα μας)⁴ δημιουργούν το πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Η ξενοφοβία, όπως εκφράζεται στην καθημερινή ζωή, δεν αναφέρεται μόνο στο οικονομικό πεδίο (δηλαδή ως απειλή από μέρους του μετανάστη προς τον ντόπιο εργαζόμενο, με συνέπεια την ενδεχόμενη απώλεια της εργασίας για τον τελευταίο), εκφράζεται παράλληλα ως ανασφάλεια και απειλή για την αλλοίωση του τρόπου ζωής, των εθνικών χαρακτηριστικών, της θρησκείας κ.λπ.⁵ Στην πραγματικότητα, η σημερινή ξενοφοβία στρέφεται προς όλες τις κατευθύνσεις, "είναι μια ξενοφοβία που δεν επικεντρώνεται στους άλλους, αλλά στο "ΆΛΛΟ", ενεργοποιείται από την ισχυρή "απειλή και επιβουλή του πανταχού παρόντος, αλλά αοράτου 'άλλου' σε ένα κόσμο τον οποίο κανείς πια δεν ελέγχει και κανείς δεν αναγνωρίζει".⁶

² Συλλογικό (sous la direction de Michel Wieviorka): *Racisme et Xénophobie en Europe*, La Decouverte, Paris 1994, σ. 23.

³ Ο.π., σ. 24.

⁴ Τα προβλήματα που αναφέρονται στην έλλειψη ολοκληρωμένης μεταναστευτικής πολιτικής ήταν ένα από τα ζητήματα που διαπραγματεύτηκε η ημερίδα που διοργάνωσε το Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών με θέμα "Πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελληνική αγορά εργασίας". Για περισσότερα, βλ. εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 15/7/98.

⁵ Βλ. γεγονότα, ρεπορτάζ και αρθρογραφία σχετικά με το αν ένας αλλοδαπός δικαιούται να "σηκώσει" την ελληνική σημαία. Εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 31/10/2000. Επίσης, Μπελαντή Δ. και Λιέρου Γ.: «Ο μαθητής και σημαία: Ψόγος για την "εθνική συνοχή"», εφημ. *Εποχή*, 12/11/2000.

⁶ Τσουκαλάς Κ.: «Μπροστά στο ρατσισμό του σήμερα», στο: Κίνηση πολιτών κατά του Ρατσισμού: *Έξη κείμενα για το Ρατσισμό*, Παρασκευή, Αθήνα 1998, σ. 32.

Αυτή την επιβουλή τονίζουν, όπως θα υποστηρίξουμε στην συνέχεια, τα διάφορα ΜΜΕ και κυρίως η τηλεόραση, συμβάλλοντας από την πλευρά τους στην ανάπτυξη του κλίματος ξενοφοβίας και ρατσισμού στο πλαίσιο της κοινωνίας. Είναι, θεωρούμε, γενικά αποδεκτή η άποψη που ορίζει ως κεντρικό το ρόλο των ΜΜΕ, καθώς "ο 'λόγος των ΜΜΕ' είναι μια μορφή δημόσιου λόγου που ασκεί τη μέγιστη δυνατή επιρροή στα άτομα, σε συνθήκες απουσίας εναλλακτικών πηγών λόγου και αδυναμίας των ομάδων που διαφοροποιούνται από αυτόν".⁷ Ο λόγος των ΜΜΕ (και ιδιαίτερος της τηλεόρασης) αποκτά περίοπτη θέση, εφόσον αποτελεί τη σημαντικότερη πηγή πληροφόρησης των ανθρώπων (των νέων συμπεριλαμβανομένων). Αυτός ο λόγος συναρθρώνεται με ένα τρόπο ομοιογενή, που για εμπορικούς κυρίως λόγους (στη συντριπτική πλειονότητά τους τα ΜΜΕ κυριαρχούνται από ιδιωτικά συμφέροντα) αναλαμβάνει την αναπαραγωγή εκείνων των απόψεων, στερεοτύπων, στάσεων, προκαταλήψεων κ.λπ., που θεωρεί ότι μπορούν να γίνουν αποδεκτές από το κοινό. Με άλλα λόγια, τα ΜΜΕ φαίνεται να σκέφτονται και να σχολιάζουν πριν από το κοινό για το κοινό και προς ικανοποίηση του κοινού.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει, κατά την άποψή μας, στο πώς περιγράφονται, αναπαρίστανται, απεικονίζονται οι "οικείοι" σε σχέση με τους θεωρούμενους "ξένους".

O G. Gerbner, αναφερόμενος σε στοιχεία του προσωπικού του αρχείου σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο "αναπαρίσταται από την αμερικανική τηλεόραση ο μέσος Αμερικανός πολίτης, που δεν έχει κάποιο εθνοτικό προσδιοριστικό (αυτή η κατηγορία μπορούμε να πούμε πως αποτελεί το γενικό πληθυσμό), και στους εθνοτικούς ρόλους (κάθε είδους εθνότητα της οποίας η εθνικότητα αναφέρεται)", μεταξύ αυτών και της εθνοτικής κατηγορίας Έλληνες, σημειώνει: "Από τους χαρακτήρες που αποτυγχάνουν στις δραστηριότητές τους, τους τελειώς αποτυχημένους, ένα ποσοστό 13% αντιστοιχεί σε Αμερικανούς, ένα διπλάσιο ποσοστό (περίπου 26 %) αφορά εθνοτικές ομάδες και ένα τριπλάσιο ποσοστό αναφέρεται στους Έλληνες".⁸ Η κατάσταση της αποτυχίας συνδέεται με την ποιότητα του χαρακτήρα της κάθε ομάδας. Έτσι συνάγεται ως φυσιολογικό επακόλουθο ο "κακός" να έχει περισσότερες πιθανότητες αποτυχίας, άρα και να αποτελέσει θύμα μιας ενδεχόμενης βίας.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί η κατανομή των διάφορων ρόλων στα προγράμματα κυρίως του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, καθώς επίσης και στα ρεπορτάζ ή τα σχόλια των εφημερίδων και των περιοδικών.

Έχει παρατηρηθεί, από αυτή την άποψη, ότι οι θετικοί ρόλοι "ανατίθενται" σε άτομα που προέρχονται από αυτούς που θεωρούνται "οικείοι", ενώ, από την άλλη πλευρά, οι αρνητικοί από αυτούς που θεωρούνται "ξένοι".⁹ Οι τελευταίοι, εάν δεν προβάλλονται με

---

⁷ Παύλου Μ.: «Οι "λαθρέμποροι του φόβου": Ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητροπόλης». Στο: Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού "Νίκος Πουλαντζάς": *Μετανάστες στην Ελλάδα* (επιμ. Μαρβάκης, Α. – Παρσανόγλου, Δ. – Παύλου, Μ.), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 132.

⁸ Gerbner, G.: «Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα ΜΜΕ», στο: Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ Πανεπιστημίου Αθηνών: *Διεθνές Συνέδριο* (ό.π.), σ. 429.

⁹ Γκότοβος, Α.: *Ρατσισμός. Κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, 2η έκδοση, ΥΠΕΠΘ-ΓΓΛΕ, Αθήνα 1998, σ. 116.

αρνητικά χαρακτηριστικά, στην καλύτερη περίπτωση θα παρουσιάζουν μια "συμπαθητική γραφικότητα". (Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται μια ρωίδα υπηρέτρια, στην ελληνική κωμική σειρά "Δύο Ξένοι", που προβλήθηκε μάλιστα σε επανάληψη στην ελληνική τηλεόραση, λόγω της υψηλής τηλεθέασης που είχε).

Πρέπει να υπογραμμίσουμε, επίσης, εδώ τον τρόπο με τον οποίο προβάλλονται τα διάφορα πρότυπα (ομορφιάς, επιτυχίας, καταξίωσης) "σε επίπεδο ειδησεογραφίας, καλλιτεχνικής παραγωγής (θέατρο, κινηματογράφος, λογοτεχνία) ή ενημερωτικών εκπομπών και κειμένων (π.χ. ντοκιμαντέρ, σειρές επικαιρότητας κ.λπ.)" Αυτά "τοποθετούνται συνήθως στην ομάδα με το υψηλότερο κοινωνικό status, ενώ, αντίθετα, τα αρνητικά πρότυπα της αποτυχίας, της καθυστέρησης, της ανηθικότητας κ.λπ. προέρχονται από το χώρο της υποδεέστερης ομάδας".¹⁰

Αυτή την ομάδα αποτελούν συνήθως οι "ξένοι" (π.χ. οι μετανάστες), όσοι ανήκουν σε διαφορετική φυλή ή εθνοτική ομάδα, οι "διαφορετικοί" (π.χ. ομοφυλόφιλοι), όσοι προέρχονται από ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα (π.χ. εργάτες), οι "περιθωριακοί" (π.χ. ναρκομανείς) κ.λπ.

Ρατσισμός, ξενοφοβία και ΜΜΕ: Στοιχεία και συμπεράσματα εμπειρικής έρευνας

Ένας από τους στόχους της διατριβής μου ήταν να διερευνήσει μέσω ερωτηματολογίου τις επιδράσεις που είναι πιθανό να ασκούν τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα η τηλεόραση σε ζητήματα ξενοφοβίας και ρατσισμού. Έτσι συντάχθηκε ερωτηματολόγιο με τις κατάλληλες ερωτήσεις, που διανεμήθηκε σε 500 μαθητές και μαθήτριες. Η δειγματοληψία έγινε σε δύο στάδια. Πρώτα επελέγησαν οι περιοχές και κατόπιν, μέσα σ' αυτές τις περιοχές, τα σχολεία, όπου και μοιράστηκε και συμπληρώθηκε το ερωτηματολόγιο, αφού έγιναν στους ερωτώμενους οι απαραίτητες διευκρινίσεις.

Οι περιοχές που επελέγησαν ήταν η Βούλα, η Δραπετσώνα και το Ρέθυμνο. Οι λόγοι επιλογής των συγκεκριμένων περιοχών για μεν την Βούλα και την Δραπετσώνα είχαν να κάνουν με την κοινωνική σύνθεση του υπό έρευνα πληθυσμού (η Βούλα είναι περιοχή υψηλού οικονομικού και σε πολλές περιπτώσεις κοινωνικού επιπέδου, η δε Δραπετσώνα περιοχή κυρίως εργαζομένων και μικροεπαγγελματιών), ενώ με την επιλογή της πόλης του Ρεθύμνου ελπίζαμε να έχουμε όχι μόνο την άποψη της αστικής επαρχίας αλλά και κάποια ερωτηματολόγια από νέους που ζούσαν στα χωριά έξω από Ρέθυμνο, όπως και έγινε. Στο δεύτερο στάδιο έγινε η επιλογή των σχολείων στις παραπάνω περιοχές. Περιλήφθηκαν το 1ο και το 2ο Λύκειο Δραπετσώνας, το 1ο και το 2ο Λύκειο Βούλας και, τέλος, το 1ο Λύκειο Ρεθύμνου.

Οι γνώμες των νέων μαθητών και μαθητριών σε σχετικό ερώτημα που διατυπώνεται στο ερωτηματολόγιο απεικονίζονται στους επόμενους πίνακες. Έτσι, στην ερώτηση "Θεωρείτε ότι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται οι ξένοι μετανάστες (Αλβανοί, Αφρικανοί κ.λπ.)

¹⁰ Γκότοβος, Α., *ό.π.*, σ. 116.

από την τηλεόραση ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα; " δόθηκαν οι εξής απαντήσεις (πίνακας 1):

Πίνακας 1 (τιμές %)

Πολύ	7,43
Αρκετά	24,50
Ούτε λίγο ούτε πολύ	30,52
Λίγο	25,30
Καθόλου	12,05
Δ.Α.	0,20

Μια προσεκτικότερη ανάγνωση του παραπάνω πίνακα, συνοδευόμενη από μια προσπάθεια ομαδοποίησης των θετικών και των αρνητικών απόψεων, οδηγεί, κατά τη γνώμη μας, στην εικόνα που περιγράφεται κατωτέρω. Το 31,93% των παιδιών αποφαίνεται με έμφαση ότι υπάρχει αντιστοίχιση της εικόνας της τηλεόρασης και της πραγματικότητας των μεταναστών, το 30,52% θεωρεί μέτρια την αντιστοίχιση αυτή και το 25,30% μικρή. Τέλος, το 12,05% έχει τη γνώμη ότι δεν υπάρχει καμιά αντιστοίχιση. Συνολικά, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η τηλεόραση, μέσω της εικόνας που διαμορφώνει για τους μετανάστες, επηρεάζει το σχηματισμό της άποψης γι' αυτούς από τους νέους. Στον πίνακα 2, που ακολουθεί, αναλύουμε τις γνώμες των μαθητών για το ανωτέρω ζήτημα παίρνοντας υπόψη και τις παραμέτρους του φύλου καθώς και της γεωγραφικής περιοχής.

Πίνακας 2 (τιμές %)

	Αγόρια	Κορίτσια	Βούλα	Δραπετσώνα	Ρέθυμνο
Πολύ	12,6	3,8	12,4	4,4	4,9
Αρκετά	23,5	25,1	26,4	22,8	24,1
Ούτε πολύ ούτε λίγο	25,6	34,0	30,3	25,9	35,2
Λίγο	20,3	28,9	23,0	28,5	24,7
Καθόλου	17,9	7,9	7,3	18,4	11,1
Δ.Α.		0,3	0,6		

Από τον ανωτέρω πίνακα προκύπτουν ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία, που θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια.

α) Τα αγόρια περισσότερο από τα κορίτσια συμφωνούν με την αντικειμενικότητα της παρουσίασης των μεταναστών από την τηλεόραση (36,3% πολύ – αρκετά, έναντι 28,9% των κοριτσιών). Ταυτόχρονα, όμως, τα αγόρια παρουσιάζουν και το μεγαλύτερο ποσοστό αρνητικής τοποθέτησης (17,9% καθόλου) απέναντι στο 7,9% των κοριτσιών.

β) Οι νέοι της Βούλας παρουσιάζουν τις περισσότερες θετικές γνώμες σχετικά με τον τρόπο παρουσίασης των μεταναστών από την τηλεόραση (38,8% πολύ - αρκετά), ενώ παράλληλα έχουν και τις λιγότερες αρνητικές απόψεις (7,3 % καθόλου).

γ) Αντιθέτως, οι νέοι της Δραπετσώνας παρουσιάζουν τις λιγότερες θετικές απόψεις σχετικά με τον τρόπο παρουσίασης των μεταναστών από την τηλεόραση (27,2% πολύ - αρκετά), ενώ ταυτόχρονα έχουν και το μεγαλύτερο ποσοστό αρνητικών τοποθετήσεων (18,4%).

δ) Οι μαθητές και οι μαθήτριες του Ρεθύμνου παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό (60%) απόψεων που διακρίνουν μέτριο ή μικρό ποσοστό αντικειμενικότητας στον τρόπο παρουσίασης των μεταναστών.

Με βάση και τα δεδομένα της παραπάνω εμπειρικής έρευνας αλλά και όσα προαναφέρθηκαν, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα ΜΜΕ ασκούν επιρροή στην κατεύθυνση διαμόρφωσης πολιτικών στάσεων που ευνοούν την καλλιέργεια ρατσιστικών απόψεων ανάμεσα στους νέους.

Βιβλιογραφία

Παύλου, Μ.: «Οι "λαθρέμποροι του φόβου": Ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης», στο: Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού "Νίκος Πουλαντζάς": *Μετανάστες στην Ελλάδα* (επιμ. Μαρβάκης, Α. – Παρσάνογλου, Δ. – Παύλου, Μ.), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.

Σταματελάτος, Μ.: *Ο φασισμός και ο ρατσισμός στη σημερινή Ευρώπη*, Εκδόσεις Καθημερινής, Αθήνα 1987.

Συλλογικό (sous la direction de Michel Wieviorka): *Racisme et Xénophobie en Europe*, La Decouverte, Paris 1994.

Τσουκαλάς, Κ.: «Μπροστά στο ρατσισμό του σήμερα», στο: Κίνηση Πολιτών κατά του Ρατσισμού: *Έξη κείμενα για το Ρατσισμό*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1998, σ. 32.

Gerbner, G.: «Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα ΜΜΕ», στο: Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ Πανεπιστημίου Αθηνών: *Διεθνές Συνέδριο*, Αθήνα, Απρίλιος 1996, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998.

Γκότοβος, Α.: *Ρατσισμός. Κοινωνικές, ψυχολογικές, και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, 2η έκδοση, ΥΠΕΠΘ-ΓΓΛΕ, Αθήνα 1998.

Νεοελληνική Λογοτεχνία και αντιρατσιστική αγωγή. Ο ρόλος των ΜΜΕ

ΚΥΡΙΑΚΗ ΒΛΗΣΙΔΟΥ - ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΓΑΡΜΠΗ - ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΕΤΣΙΚΑ*

Η προβληματική μας γύρω από την ενίσχυση της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης στη χώρα μας και την προώθηση ευέλικτων προγραμμάτων και μεθόδων στο εκπαιδευτικό μας σύστημα μας προσανατολίζει σε εφαρμογή ενεργητικών μεθόδων διδασκαλίας και σε δραστηριότητες που μπορούν συνειδητά να καλλιεργούν θετικές συμπεριφορές προς όλους γενικά, ανεξάρτητα από φύλο ή φυλή, κοινωνική ή εθνική προέλευση, ιδεολογίες, θρησκεία, γλώσσα.

Στόχος μας είναι να παρουσιάσουμε βασικές σκέψεις σχετικά με διδακτικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες που διαμορφώνουν, προωθούν και αναδεικνύουν, μέσω της διδασκαλίας των Νεοελληνικών κειμένων, θεμελιακές συμπεριφορές αναγνώρισης και σεβασμού της ετερότητας στη μαθητική κοινωνία, στην ευρύτερη σχολική κοινότητα, γενικότερα στην κοινωνία και στις δομές της. Να υποδείξουμε βασικούς άξονες και για την «κατανόηση της μοναδικότητας», της «συμπληρωματικότητας ως αρχής αναφοράς στις διαφορές», της «αμοιβαιότητας ως βάσης για τις προσπάθειες συνεργασίας», και της «ανάπτυξης βασικών ικανοτήτων για την οικοδόμηση της ειρήνης και της δημιουργίας συνεκτικής κοινότητας, όπως τονίζεται στην έκδοση των Ηνωμένων Εθνών: *A.B.C., Teaching human rights* (United Nations, New York 1998, σελ. 15 κ.ε.) Να προτείνουμε τρόπους ανάδειξης των δημοκρατικών αρχών, της ισότητας ευκαιριών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Να προσπαθήσουμε να καλλιεργήσουμε την ανεκτικότητα, την αποδοχή και την εκτίμηση του πλούτου και της ποικιλίας των πολιτισμών του κόσμου μας, το ανοικτό πνεύμα, την επικοινωνία και την ελευθερία σκέψης, να συμβάλουμε στη διαμόρφωση και παγίωση ενός ειρηνικού κλίματος. Να εδραιώσουμε τις αρετές εκείνες που αποτελούν ακρογωνιαίο λίθο για τα δικαιώματα του ανθρώπου, που απορρίπτουν το δογματισμό και αποδομούν τα στερεότυπα.

Με άλλα λόγια, πιο συγκεκριμένα και αναλυτικά, να θέσουμε ένα λιθαράκι στην προσπάθεια των εκπαιδευτικών για τη διαμόρφωση των σημερινών μαθητών σε αλληλέγγυους και υπεύθυνους πολίτες, ανοικτούς στους άλλους πολιτισμούς, ικανούς να εκτιμούν την αξία της ελευθερίας των άλλων, να σέβονται την αξιοπρέπειά τους, τη διαφορετικότητά τους. Να τονίσουμε τη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να αναδείξουμε μερικές από τις βασικές αρχές, όπως διατυπώθηκαν στη «Διακήρυξη και το

---

* Οι συγγραφείς είναι φιλόλογοι και εργάζονται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Πρόγραμμα Δράσης της Βιέννης, όπως εγκρίθηκε στις 25 Ιουνίου 1993 από την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα». Αξίζει να υπενθυμίσουμε εδώ μια θεμελιώδη αρχή, που περιλαμβάνεται στην Καινή Διαθήκη: «Να φέρεσαι, λοιπόν, στους ανθρώπους, όπως ακριβώς θα ήθελες να σου φέρονται αυτοί». (Κατά Ματθαίον, V11, 12).

Επειδή το σχολείο είναι κατεξοχή χώρος όπου βιώνονται οι διαφορές και η διάκριση, κάποιες φορές και η απόρριψη, φαινόμενα που επηρεάζουν σημαντικό ποσοστό μαθητών, οι οποίοι με τη σειρά τους θα βιώσουν ίσως την κοινωνική περιθωριοποίηση ως συνέπεια της σχολικής αποτυχίας, είναι αναγκαία η κατάλληλη εκπαίδευση των λειτουργών της σχολικής μονάδας. Εξίσου απαραίτητη είναι η ανάλυση και ο προβληματισμός για τις μεθόδους διδασκαλίας ως προς αυτά τα σημεία, για να επιτευχθεί η εξάλειψη ή ο περιορισμός τέτοιων καταστάσεων ή φαινομένων, και η διαμόρφωση ενός θετικού κλίματος.

Είναι παραδεκτό ότι σε όλα τα παιδιά πρέπει να παρέχονται οι ίδιες εκπαιδευτικές δυνατότητες και ευκαιρίες, που θα τους προσφέρουν αργότερα την ελευθερία επιλογής. Η δημιουργία συνθηκών που θα εξασφαλίζουν το σεβασμό και την κατανόηση όχι μόνο μεταξύ των πολιτισμών αλλά και μεταξύ των τρόπων έκφρασης που αφορούν τη γνώση, τη λογοτεχνία και την τεχνολογία, θα συμβάλει στην ανάπτυξη της διαπολιτισμικής παιδείας. Εξάλλου, κάθε πολιτισμός τρέφεται από την επαφή και την αντιπαράθεση με άλλους πολιτισμούς, μακρινούς ή κοντινούς.

Ως γνωστόν, ο καθηγητής κατά τη διδασκαλία των κειμένων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας θα πρέπει να στηρίζεται στους εξής βασικούς άξονες:

Να δίνει τη δυνατότητα στο μαθητή να γνωρίσει και να κατανοεί:

- τον πολιτισμό και τον άνθρωπο κριτικά ως προς τα βασικά προβλήματα
- ανησυχίες, τάσεις, αναζητήσεις, επιτεύγματα, προοπτικές, ώστε να μπορεί να παίρνει υπεύθυνα θέση
- τον πολιτισμό και τον άνθρωπο ως προς τα στοιχεία, τη δομή και τις ρίζες τους, καθώς επίσης την αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση των γενεών, των λαών και των πολιτισμών, ώστε να μπορεί να παίρνει την ορθή στάση απέναντί τους και να πράττει ανάλογα
- τον άνθρωπο, ώστε να μπορεί να συμπεριφέρεται ως συνειδητό και υπεύθυνο μέλος της συγκεκριμένης ομάδας μέσα στην οποία ζει και να χαράζει τους στόχους του ανάλογα
- τις αλλαγές του πολιτισμού και του ανθρώπου στην πορεία του κόσμου και ιδίως του σύγχρονου, ώστε να είναι σε θέση να κρίνει και να αξιολογεί υπεύθυνα τις μεταβολές, να τις δέχεται ενσυνείδητα, κριτικά και εποικοδομητικά, ώστε να προσαρμόζεται δημιουργικά στις καταστάσεις αυτές και να ετοιμάζεται ν' αντιμετωπίζει νέες.

Να μάθει:

- να αναλύει και να διευκρινίζει νοήματα, ιδέες, έννοιες, προβλήματα και καταστάσεις και να αναζητεί τις διάφορες δυνατές λύσεις·
- να μπορεί να διατυπώνει με τάξη τις δικές του σκέψεις, ιδέες και να τις αιτιολογεί, να τις θεμελιώνει και να τις εκφράζει με τρόπο, ώστε οι άλλοι να τις αντιλαμβάνονται.

Συμπερασματικά, ο νέος ως ολοκληρωμένη προσωπικότητα να μπορεί να αντιλαμβάνεται, να κρίνει, ν' αναλύει απλά τα θέματα γύρω από τον πολιτισμό, την ειρήνη, την αγάπη και τη φιλία, την ανθρωπιά, την αλλοτριώση, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη, την ισότητα, την αλληλεγγύη, το περιβάλλον και τόσα άλλα θέματα και προβλήματα, προσωπικά και πανανθρώπινα.

Έτσι, η εκπαίδευση συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός ανήσυχου και προβληματιζόμενου ατόμου, ώριμου, που θα αποζητεί πνευματικά ερεθίσματα, τη δροσιά της αλλαγής αλλά και πρακτικές λύσεις. Επίσης, με μια πολυδιάστατη προσφορά πείρας και αλήθειας ο δάσκαλος συνεισφέρει στην κοινωνική του εναρμόνιση προς όλες τις μορφές πολιτισμού με ξακάθαρο μυαλό και κριτική σκέψη.

Αυτό συνεπάγεται ότι ο δάσκαλος για την καθοδήγηση του νέου καταβάλλει προσπάθεια για συγκρότηση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, η οποία θα επιτρέπει την πολύπλευρη θεώρηση του ανθρώπου και του κόσμου μέσα από τον ελεύθερο, δημιουργικό στοχασμό και την πνευματική ωριμότητα, που θα αυξήσει το βαθμό ετοιμότητάς του για τη σύλληψη και έκφραση ιδεών, θέσεων, απόψεων για κάθε θέμα και στάση ζωής. Έτσι θα επιτύχει την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση καιρίων προβλημάτων με αισιόδοξο αντίκρισμα της ζωής.

Μέσα από τα έργα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, που ύφαναν οι συγγραφείς και ποιητές «με κλωστές απ' την καρδιά τους», προβάλλονται τακτικές και μέθοδοι αντιμετώπισης γενικά της ζωής και οι άνθρωποι τραβούν την ανηφόρα της όρθιοι, γιατί παίρνουν δύναμη από τις ιδέες που τόσο πολύ αγγίζουν την ψυχή τους, αφού τριγυρίζουν ολόγυρα σαν σκέψεις, όπως λέει ο ποιητής «Σαν να έχει σκάσει ένα ρόδι γεμάτο αστέρια δίπλα τους».

Η λογοτεχνία (Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και Λύκειο), σύμφωνα με το Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, ως μάθημα συνιστά ειδικής ποιότητας μορφωτικό αγαθό, που αποσκοπεί όχι τόσο στην παροχή γνώσεων, όσο στη διαμόρφωση στάσεων και συστήματος αξιών με την καλλιέργεια της ευαισθησίας, τον εμπλουτισμό της εμπειρίας και την ανάπτυξη της φαντασίας μέσω του λογοτεχνικού κειμένου.

Εφόσον, λοιπόν, μας δίνεται η ευκαιρία και η δυνατότητα με τη διδασκαλία των κειμένων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας να βοηθήσουμε αρκετά τους μαθητές μας στην κριτική κατανόηση και ανάλυση των μηνυμάτων που διοχετεύονται σ' αυτά, θα προσπαθήσουμε με σύγχρονες διδακτικές μεθόδους να πετύχουμε την ευαισθητοποίησή τους σε καιρία κοινωνικά θέματα ανισότητας, ρατσισμού, ξενοφοβίας και γενικά ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η παρακολούθηση με κριτικό μάτια και ενεργό συμμετοχή της κουλτούρας που προβάλλεται από τα Μ.Μ.Ε. θα βοηθήσει στην αντιμετώπιση των προβληματικών καταστάσεων που παρουσιάζονται στα Μ.Μ.Ε. σχετικά με την ισότητα φύλων, τους μετανάστες, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τους Αλβανούς, Πακιστανούς, Ινδούς, Πολωνούς... πρόσφυγες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Παράλληλα, θα δώσει την ευκαιρία να αξιοποιηθούν πιο αποτελεσματικά οι τυχόν θετικές συνεισφορές των Μ.Μ.Ε. στα ίδια θέματα.

Θα γίνει αντιληπτός ο ρόλος των Μ.Μ.Ε., η λειτουργία τους και οι επιπτώσεις στη συγκρότηση του χαρακτήρα των θεατών, ακροατών, αναγνώστων...

Θα κατανοηθεί ότι η θέση απέναντι στα διάφορα θέματα, είτε πολιτικά είτε κοινωνικά είναι αυτά, ποικίλλει ανάλογα με τον παρουσιαστή ή τον αρθρογράφο, την ιδεολογία του, τις κατευθύνσεις και τις επιδιώξεις του.

Τελικά, μέσα από τη διδασκαλία των κειμένων μπορούμε με την παρέμβαση και τη συμβολή μας να καλλιεργήσουμε την κριτική ικανότητα των μαθητών μας, να τους δώσουμε τη δυνατότητα της κατανόησης και ανάλυσης των ποικίλων καταστάσεων και να τους ευαισθητοποιήσουμε, ώστε να προχωρήσουν στην αλλαγή νοοτροπίας και τρόπου σκέψης. Η ευαισθητοποίηση αυτή θα συμβάλει στην αντιμετώπιση όσων προκαλούν προβλήματα κοινωνικά, διακατέχονται από ρατσιστικές ιδέες και καταρρακώνουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κατακρημνίζουν ανθρώπινες αξίες, εθνικά και θρησκευτικά σύμβολα.

Θα δώσουμε στη συνέχεια μέσα από τα κείμενα μερικά παραδείγματα διδασκαλίας αντιρατσιστικής αγωγής και καλλιέργειας κλίματος ευνοϊκού για αντιμετώπιση αντικοινωνικών φαινομένων.

Βέβαια, η δομή των σχολικών εγχειριδίων, η επιλογή των κειμένων, η κατηγοριοποίηση της θεματικής τους, καθώς και το εισαγωγικό σημείωμα, που προηγείται και των περιόδων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και των θεματικών ενότητων και κάθε κειμένου χωριστά, δεν βοηθούν στην προσπάθειά μας λόγω της μονόπλευρης οπτικής γωνίας ή της ελλιπούς αντιμετώπισης, σκόπιμης ή μη, με την οποία συνήθως προσεγγίζονται τα θέματα, ίσως γιατί οι στόχοι και οι προοπτικές αλλάζουν ανάλογα με τις συνθήκες και τις εποχές.

Ο τρόπος ανάλυσης και διδασκαλίας των κειμένων που σταχυολογήσαμε δεν αποτελεί, βέβαια, ένα μοντέλο διδακτικής μεθόδου, αλλά είναι μια ενδεικτική προσπάθεια προσέγγισης της θεματικής τους από τη σκοπιά της πολυπολιτισμικής αντιμετώπισης και της αντιρατσιστικής αγωγής.

Η επιλογή έγινε από τα κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου κυρίως, αλλά και του Λυκείου, με το κριτήριο της αντιπροσώπευσης όσο το δυνατόν περισσότερων κατηγοριών κειμένων, όπου είναι δυνατό να ανιχνευθεί ρατσιστική συμπεριφορά ή να εξαχθεί έμμεσα τέτοια, για να αναπτύξουμε τις απόψεις και τις ιδέες που αναδύονται με βάση όσα προαναφέρθηκαν, δηλαδή η επεξεργασία για λόγους οικονομίας έχει κυρίως περιοριστεί στην ανάδειξη του διαπολιτισμικού και αντιρατσιστικού μηνύματος.

[Ο μικρός Σουκρής] – Μενέλαου Λουντέμη
Απόσπασμα από το μυθιστόρημα – «Συννεφιάζει»
Α' τάξη Γυμνασίου

Βασικός στόχος της διδασκαλίας μας, να γίνει κατανοητό στα παιδιά ότι «η φιλία, η αγάπη μεταξύ παιδιών και απλών ανθρώπων δε γνωρίζει περιορισμούς από την εθνικότητα, το χρώμα, τη γλώσσα, τη φυλή και τη θρησκεία».

•Επισημάνσεις: – Ο ξεσηκωμός και η προσφυγιά είναι από τα μεγαλύτερα δράματα στη ζωή των ανθρώπων· όμως η αγάπη και η φιλία (του προσφυγόπουλου με το Τουρκόπουλο

«Σουκρή») είναι έννοιες με πανανθρώπινη σημασία, γι' αυτό η απορία και το γιατί πρέπει οι άνθρωποι να ξεχωρίζουν με την εθνικότητα ή το θρήσκευμά τους.

- Η στάση του Ελληνόπουλου: ζητεί θέση στον παράδεισο των χριστιανών για το Τουρκάκι και έμμεσα δείχνει ότι οι διακρίσεις και οι διαφορές των ανθρώπων είναι αποτέλεσμα ξένων συμφερόντων και επεμβάσεων.

- Η αλληλεγγύη, η ανεκτικότητα, η συνεργασία, η κατάρριψη των προκαταλήψεων, η αγάπη, η φιλία έχουν πανανθρώπινο χαρακτήρα, ενώνουν τους ανθρώπους χωρίς καμία διάκριση.

Η ετερότητα και η διαφορετικότητα δεν παίζουν ρόλο στο θεμέλιωμα των ανθρωπίνων αξιών, στην εκτίμηση και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

- Να τονιστούν οι δύο τελευταίες παράγραφοι.
- Να επισημανθεί η βαθιά σχέση ανάμεσα στα δύο παιδιά παρά τις θρησκευτικές, φυλετικές και γλωσσικές διαφορές· να τονιστούν οι λόγοι για τους οποίους οι διαφορές δεν στάθηκαν εμπόδιο στη φιλία τους.
- Να προσεχθεί ο ρόλος των άλλων προσώπων στο απόσπασμα: ο σπαραγμός της μάνας –ίδιος ανεξάρτητα από τη φυλή· ο απλοϊκός άνθρωπος Δημητρός και η στάση του.
- Προβληματισμός για τους αλλοδαπούς στη χώρα μας και την ένταξη των ξένων μαθητών στα σχολεία μας.

- Παράλληλα κείμενα: Αριάννη (απόσπασμα από το Ακυβέρνητες Πολιτείες του Στρατή Τσίρκα) από Κ.Ν.Ε. Γ' Λυκείου «Το τραγούδι του Σολομών» του Τόνι Μόρισον, βραβείο Νόμπελ, εκδόσεις Οδυσσέας 1997, επίσης κινηματογραφικές ταινίες, όπως *Ο Μισοισμής καίγεται*, του Άλαν Πάρκερ, *Αλέξανδρος και Αϊσέ*, του Δ. Κολλάτου, *Το καναρινί ποδήλατο*, του Δ. Σταύρακα.

«Ο αγώνας αρχίζει»

**Απόσπασμα από έργο βιογραφικό,
που αναφέρεται στη ζωή και το έργο του Αλβέρτου Σβάιτσερ,
του Τάσου Αθανασιάδη
Α' τάξη Γυμνασίου**

- Στόχος: Να καταδειχθεί η άδολη και ανιδιοτελής στάση του Σβάιτσερ απέναντι στον πονεμένο άνθρωπο, αδιάκριτα από φυλή, εθνικότητα, γλώσσα, χρώμα, κοινωνική θέση... και έμμεσα να δοθεί το μήνυμα της αντιρατσιστικής αγωγής για μια ζωή ειρηνική, δημιουργική και ποιοτική.

- Παρατηρήσεις: Ο αγώνας και ο χαρακτήρας του Σβάιτσερ προβάλλουν αβίαστα και ανάγλυφα από το κείμενο:

Η αδάμαστη θέλησή του, η ατράνταχτη πίστη του στο Θεό και την αποστολή που αναλαμβάνει, να αφιερώσει τη ζωή του στην ανακούφιση των πιο δυστυχισμένων

συνανθρώπων του –των άρρωστων μαύρων της Αφρικής– και ο σεβασμός της ζωής, η πίστη στα ιδανικά και τις αξίες, στα ανθρώπινα δικαιώματα, δίνουν στη ζωή του περιεχόμενο με την εφαρμογή της θεωρίας της χριστιανικής διδασκαλίας (πρότυπο ανθρωπιστικής συμπεριφοράς).

- Να τονιστούν τα κίνητρα των πράξεων και τα συναισθήματα που διακατέχουν τον Σβάιτσερ και γενικά κάθε άνθρωπο που σκέφτεται και ενεργεί όπως αυτός (Γιατροί χωρίς σύνορα, διεθνείς ανθρωπιστικές οργανώσεις, Φολερώ).

- Να επισημανθεί η πορεία όλης της ανθρωπότητας, αν μπορεί να έχει τέτοια μέλη της, αν έχει διαμορφώσει προσωπικότητες και ανθρώπους με την πραγματική σημασία των λέξεων.

- Να σημειωθεί ότι ο Σβάιτσερ είναι ένα πρότυπο όχι μόνο αντιρατσιστικής συμπεριφοράς αλλά και σπάνιου αλτρουισμού (αδέλφια όλοι οι άνθρωποι και οι πάσχοντες ιδιαίτερα – εγκατάλειψη της πολιτισμένης ζωής και αφιέρωσή του στους ιθαγενείς).

- Να παραλληλιστεί η συμπεριφορά της σημερινής κοινωνίας προς τους μαστιζόμενους λαούς της Αφρικής, και η αντίθετη στάση (π.χ. να σχολιαστούν οι αντιδράσεις της ανθρωπότητας στο καταστροφικό Τσουνάμι, που έπληξε χώρες της Ασίας με τη λήξη του 2004).

«Το νούμερο 31328» Ηλία Βενέζη
Απόσπασμα από το δεύτερο κεφάλαιο
των Κ.Ν.Ε. της Γ' Γυμνασίου

- Είναι έργο αντιπολεμικό, η διαμαρτυρία ενός παιδιού ενάντια στον πόλεμο.

Μπορεί να θεωρηθεί ως χρονικό μιας συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας. Το έργο λειτουργεί διαχρονικά και τονίζει: την ανυπολόγιστη αξία της ζωής και την αποστοφή του ανθρώπου από κάθε μορφή βίας· το ότι οι κακουχίες, τα βάσανα, ο δυσβάστακτος πόνος, ενώνουν τους ανθρώπους· «πανανθρώπινος ο νόμος της κοινωνικότητας».

- Η ανθρώπινη φύση αδιαφορεί για την τεχνητή εχθρότητα των λαών, όπως επιβάλλουν οι πόλεμοι.

- Ξεπροβάλλουν - αναδεικνύονται από το έργο οι ανθρώπινες αξίες, συγκίνηση και προβληματισμός από την ηθική και σωματική βία, ακόμη και την κοινή μοίρα των ανθρώπων. Αναφορά στην τύχη των αιχμαλώτων άλλοτε και σήμερα (υπογραφή της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», άρθρο 4).

- Να τονιστεί η κυνικότητα, η θηριωδία, η βανασότητα απέναντι στους αιχμαλώτους και να σχολιαστεί ερμηνευτικά.

- Να καταδειχθεί η περιφρόνηση της ανθρώπινης ζωής (τυχαίες εκτελέσεις).

- Επίκαιρο το μήνυμα της ανθρωπιάς, της φιλίας, της αλληλοεκτίμησης και σεβασμού, της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της καλλιέργειας της φιλίας, της συνεργασίας και της

δημιουργίας ειρηνικού κλίματος για την ανάπτυξη και διαμόρφωση μιας κοινωνίας με ελπίδες και όνειρα για ένα καλύτερο αύριο.

Να επισημανθεί ότι η κακομεταχείριση των αιχμαλώτων είναι απεχθής μορφή ανθρώπινης συμπεριφοράς, στο υπόβαθρο της οποίας συνήθως συναντάμε το ρατσισμό.

(Πάνω στο ίδιο μοτίβο κινείται και το απόσπασμα «Ο λόφος με τις παπαρούνες» από το «Η ζωή εν τάφω» του Μυριβήλη: Αγγίζει την τραγωδία του πολέμου, σκιαγραφεί την απανθρωπιά του, δείχνει όμως και την αξία της αγάπης, που αποτελεί, μαζί με την ειρήνη και τη συναδέλφωση των λαών, παγκόσμιο αίτημα των ανθρώπων.

Συμβολική η παπαρούνα, δηλώνει την αγάπη και την ομόνοια, το αγριολούλουδο που φυτρώνει παντού. Έτσι, η αγάπη και η συνεννόηση επιμένουν να εμφανίζονται ακόμη και μέσα στον παραλογισμό και τη φρίκη του πολέμου (Ρώσοι και Έλληνες στρατιώτες): «πόση υπάρχει στον κόσμο!!... δεν έχει παρά να σκύψεις να τις κόψεις».

Παράλληλα κείμενα: Θουκυδίδη Ιστορία βιβλ. 7 κεφ. 87.

«Η ιστορία ενός αιχμαλώτου» του Στρατή Δούκα και «Ματωμένα χρώματα» της Διδώς Σωτηρίου.

Παρόμοια μπορούν να αξιοποιηθούν και σημαντικές κινηματογραφικές ταινίες. Εντελώς ενδεικτικά αναφέρουμε: *Ο Τζόνι πήρε το όπλο του, Καφρ Κασσέμ, Χιροσίμα αγάπη μου* και άλλες (βλ., σχετικά, κατάλογο κινηματογραφικών ταινιών, που ακολουθεί, σελ. 112).

«Ποίος ήταν ο φονεύς του αδελφού μου» του Γεωργίου Βιζυηνού (απόσπασμα) Β' τάξη Λυκείου

Είναι έργο ψυχολογικής ηθογραφίας που αναφέρεται σε διαφορές και ομοιότητες στη συμπεριφορά των ανθρώπων οι οποίες οδηγούν σε συγκρούσεις και συγκλίσεις και καταλήγουν στην κάθαρση.

- Στόχος: Η κατανόηση του γεγονότος ότι τα βαθιά συναισθήματα είναι απόρροια της στάσης απέναντι στο συνάνθρωπο, της ανθρωπιάς που δεν κάνει διακρίσεις.

- Κύρια σημεία: Η τραγική μορφή μιας μάνας –που καίγεται από το πάθος της εκδίκησης– γίνεται παράδειγμα αλτρουισμού, ατελείωτης προδιάθεσης για προσφορά προς τους πάσχοντες και αδικημένους, χωρίς διακρίσεις σε φτωχούς, καταφρονημένους, Έλληνες, Τούρκους, Χριστιανούς, Μωαμεθανούς.

- Σκεπτικό της –της μάνας–, όλοι μπορεί να 'ναι παιδιά της, ανάμεσά τους το ξενιτεμένο και το σκοτωμένο παιδί της.

- Η σκληρότητα της πραγματικότητας, που εκφράζεται μέσα από τα συμφέροντα, τους φυλετικούς, θρησκευτικούς και κοινωνικούς διαχωρισμούς, τις προκαταλήψεις, τον απρόσωπο νόμο, δεν μπορεί να σταθεί εμπόδιο ούτε διαχωριστικό φράγμα στο πλησίασμα

των απλών ανθρώπων, στην αγάπη, στην αλληλεγγύη, στο σεβασμό για τον άλλο, στη λαχτάρα για δικαιοσύνη και ισότητα.

- Να επισημανθεί πώς γίνεται αντιληπτός ο έλεγχος της συνείδησης του αγνού, απλοϊκού ανθρώπου στο απόσπασμα.

(Εκδήλωση συμπαράστασης, αφοσίωσης, ευγνωμοσύνης, ανησυχίας - σκιαγράφιση χαρακτήρα του Κιαμήλη).

- Να τονιστεί το κλειδί δυσεπίλυτων προβλημάτων, όπως δίνεται στο κείμενο: ανθρωπιά, σεβασμός, αλληλοκατανόηση, πίστη στις ανθρώπινες αξίες, παράκαμψη των προκαταλήψεων και των τεχνητών διαφοροποιήσεων (στάση της μητέρας του συγγραφέα προς τον άρρωστο Τούρκο).

- Να εξαχθεί φυσιολογικά το μήνυμα ότι ο κόσμος, η ανθρωπότητα λαχταρά να ζήσει με ειρήνη, ομόνοια, σύμπνοια για να οδηγηθεί στην πρόοδο, προκοπή και ευημερία.

- Παράλληλα κείμενα: Ζάβαλη Μάικω, του Στρατή Μυριβήλη, από Κ.Ν.Ε. Β' Λυκείου.

- Μπορεί, επίσης, να προβληθεί το ντοκιμαντέρ *Συνασός. Τοπογραφία της μνήμης*, που αναφέρεται στους μηχανισμούς που εξάπτουν το φανατισμό και το μίσος (βλ. σχετικά στον κατάλογο κινηματογραφικών ταινιών, που ακολουθεί, σελ. 112).

«*Εν ταις ημέραις εκείναις*»

Απόσπασμα από το έργο

«*Η πρωτεύουσα των προσφύγων*» του Γ. Ιωάννου

Β' τάξη Γυμνασίου

Θέμα του αποσπάσματος: Κατάθεση του Γεωργίου Ιωάννου για το διωγμό των Εβραίων της Θεσσαλονίκης την άνοιξη του 1943.

- Στόχος: Να εξαχθεί αβίαστα, μέσα από τις μαρτυρίες, που οδήγησε ο αντισημιτισμός του γερμανικού καθεστώτος, καθώς και η υπεροπτική και υπερφίαλη πίστη τους στην ανωτερότητα και στη διάκριση της φυλής τους (υπεράνθρωποι - υπάνθρωποι).

- Να βιώσουν οι μαθητές το πρόβλημα του βίαιου ξεριζωμού και του εξολοθρεμού μιας κοινωνικής ή και εθνικής ομάδας.

- Επισημάνσεις: Τα φρικτά μαρτύρια των Εβραίων, ο άδικος διωγμός τους, η γενοκτονία τους, το σατανικό σχέδιο της ολοκληρωτικής εξόντωσής τους, ήταν αποτέλεσμα της ρατσιστικής ιδεολογίας και των συμφερόντων των διωκτών τους.

- Το μελανότερο σημείο της ιστορίας του γερμανικού φασισμού είναι η στάση και η συμπεριφορά του προς τους Εβραίους (κλιμακωτή επιθετική ενέργεια, ύπουλη μεθοδικότητα, με συνέπεια τη στάση αμηχανίας, αναμονής και αδράνειας των θυμάτων).

- Η απανθρωπιά, η καταστροφή των ανθρωπίνων αξιών, η αποκτήνωση του ανθρώπου είναι βέβαια μερικές από τις καταστροφικές συνέπειες του πολέμου και της ναζιστικής συμπεριφοράς.

Παρ' όλα αυτά, οι συνέπειες της καλλιέργειας της ρατσιστικής ιδεολογίας από την παιδική ηλικία, η θεμελίωση και η ανάπτυξη της είναι ό,τι πιο αρνητικό και απάνθρωπο έχει να δείξει στην πορεία του το ανθρώπινο γένος (παρανοϊκή συμπεριφορά - δημιουργία των στρατοπέδων συγκέντρωσης Άουσβιτς, Νταχάου...)

- Να δειχθεί με αναφορές στο κείμενο: Τι κατάσταση δημιούργησε η γκετοποίηση των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη; Ποια ήταν η ροή της ζωής τους και από τι στερήθηκε η κοινωνία της Θεσσαλονίκης;

- Μέσα από το κείμενο να καταδειχθεί πώς μια ανθρωπιστική αγωγή, που δεν χωρίζει τους ανθρώπους σε ανώτερους και κατώτερους, δεν στραγγαλίζει τη δημιουργικότητά τους, το σθένος και τη δύναμή τους, μπορεί να προσφέρει σε όλες τις κοινωνίες των ανθρώπων και πώς συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός κλίματος δημιουργικού, ανανεωτικού, ευνοϊκού για πνευματικές και πολιτιστικές αναζητήσεις - κατακτήσεις.

- Καταδικαστέος ο ρατσισμός όποιας εποχής, όποιας μορφής και όποιου φορέα.

Παράλληλα κείμενα: Επιτέλους τους ξεριζώσαμε... η γενοκτονία των Ελλήνων Πόντου, Θράκης, Μ. Ασίας από τα Γαλλικά αρχεία του Χ. Τσιρκινίδη, έκδοση Γραμμή, Θεσσαλονίκη 1995.

Κινηματογραφικές ταινίες: «Κλειστοί δρόμοι», Στ. Ιωάννου 2000 Ελλάδα «Πιανίστας» του Πολάνσκι, «Αραράτ», ταινία του Ατόμ Εγκογιάν, Καναδάς 2002, «Η λίστα του Σίντλερ», «Ένα να δεις» (του Κλίμφ Ε.)

«Επεισόδιο»

Απόσπασμα από το έργο «Αφρικανική περιπέτεια»

του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου

Β' τάξη Γυμνασίου

- Στόχος: Να καταδειχθεί πως μέσα από αντίξοες και δύσκολες καταστάσεις αγώνων, θυσιών, απανθρωπιάς, φυλακίσεων, βασανιστηρίων και καταρράκωσης της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας είναι επιτακτικό το αίτημα της συνύπαρξης, της συνεργασίας, του αλληλοσεβασμού και της αλληλοεκτίμησης όλων· όλων των ανθρώπων, δυνατών ή αδύναμων, κυρίαρχων ή κατακτημένων, αδιάφορα από φύλο, φυλή, εθνότητα, γλώσσα... για τη διαμόρφωση ενός δημιουργικού μέλλοντος.

- Να τονιστούν μέσα από τις σκηνές του επεισοδίου οι συνθήκες ζωής των υπόδουλων και αδύναμων, με αναφορές στην καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στις συγκρούσεις που δημιουργούν τέτοιες καταστάσεις.

- Να αντιληφθούν οι μαθητές τις απάνθρωπες συνέπειες που έχει η αλαζονική χρήση της εξουσίας.

- Να επισημανθεί η συμπεριφορά της άδολης κόρης και των γειτόνων της για ανακούφιση και συμπάρασταση στον πόνο, και να δοθεί το διαχρονικό μήνυμα της ειρήνης, της συνεργασίας, της αλληλεγγύης και της καλλιέργειας των πανανθρώπινων αξιών.

- Να σημειωθεί πως μια ανθρωπιστική παιδεία με ευρύτητα πνεύματος θα διαμορφώσει μια κοινωνία τέτοια, που θα έχει ως σημαία της την αγάπη και τον αλληλοσεβασμό μεταξύ των ανθρώπων, μια κοινωνία χωρίς διακρίσεις που τα μέλη της θα συμβιώνουν αρμονικά με τις αρχές της ισότητας, ελευθερίας και δικαιοσύνης.

- Να τονιστεί ότι η αλαζονική στάση απέναντι στον αδύναμο είναι ρατσιστική (η σύγκρουση με άνιστους όρους δεν έχει νόημα, αντίθετα είναι πράξη εγκληματική).

- Να συζητηθεί η αντιμετώπιση στο σχολικό περιβάλλον μαθητών που ωθούνται σε μειονεκτική θέση (άτομα με ειδικές ανάγκες, μειονότητες, αλλοδαποί).

- Αναφορά στην αντιμετώπιση του άμαχου πληθυσμού κατά τον πόλεμο στη Σεβρία, στο Ιράκ...

Παράλληλα κείμενα: «Η συφορά της Άττας» απόσπασμα από το «Ακριτική γενιά...» του Χ. Σαμουηλίδη από το Κ.Ν.Ε. της Β' Γυμνασίου.

«Τα Ελληνόπουλα» του Βικτ. Ουγκώ, μετάφραση Κ. Παλαμά από το Κ.Ν.Ε. Α' Γυμνασίου.

«Ποιήματα που μας διάβασε ένα βράδυ ο λοχίας ΟΤΤΟ V...»

Από τη συλλογή του Μανώλη Αναγνωστάκη «Εποχές»

Γ' τάξη Γυμνασίου

- Θέμα του κειμένου: Η τραγική μοίρα της ανθρώπινης ύπαρξης, όταν δεν ενεργεί σύμφωνα με το βαθύτερο πιστεύω της, αλλά μ' αυτό που της επιβάλλουν κάποιες σκληρές επιταγές.

- Στόχος: Μέσα από το αντιπολεμικό πνεύμα του ποιήματος να προβάλει το πανανθρώπινο αίτημα για αγάπη, ειρήνη συνύπαρξη και σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα.

- Επεξεργασία: Μέσα από τις εικόνες της αντικειμενικής πραγματικότητας προβάλλει ο φόβος που προέρχεται από την απανθρωπιά, η τραγικότητα της ανθρώπινης μοίρας, το μίσος και η αγριότητα προς τον αντίπαλο σε συνθήκες πολέμου.

- Από την άλλη πλευρά φαίνεται, σ' ένα δεύτερο επίπεδο, κρυμμένη η αθωότητα της ανθρώπινης ψυχής, η απορία για τη δυστυχία, η αγάπη (δίδυμος αδελφός) που καταλήγει σε διαμαρτυρία, γιατί «τέτοια συμπεριφορά» (Ο άνθρωπος τριβεται από τον πόλεμο...).

- Ο ΟΤΤΟ εκπροσωπεί το γερμανικό καθεστώς, που είχε την κύρια ευθύνη για το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και για όλα όσα επέφερε αυτός.

- Να τονιστεί ο λόγος για τον οποίο ο ποιητής επιλέγει τον Γερμανό να εκφράσει το αντιπολεμικό μήνυμα.

- Η εσωτερική φωνή της ανθρώπινης ψυχής πλημμυρισμένη από αγάπη αναφωνεί το «Θεέ μου, γιατί το δίδυμο αδελφό μου».

• Να τονιστεί ότι έμμεσα απορρέει η αγάπη, η ανθρωπιά, η εκτίμηση, ο σεβασμός για τον άλλο, χωρίς διάκριση· όποιος και αν είναι, είτε αδύναμος είτε δυνατός, αλλοεθνής ή αλλόθρησκος ή αλλόγλωσσος, είναι συνάνθρωπός μας.

• Μπορεί να είναι συνεργάτης μας, ο συνοδοιπόρος, ο συναθλητής, ο σύντροφος στο μεγάλο ταξίδι της ζωής, που για να είναι όμορφο, γεμάτο από εμπειρίες, όνειρα, χαρές, εκπλήξεις, ειρηνικό και δημιουργικό, με ποιότητα, πρέπει να τον τοποθετούμε δίπλα μας και όχι απέναντί μας.

Παράλληλα κείμενα: «Ο λόφος με τις παπαρούνες»

Κινηματογραφικά έργα: «Ο Άγγλος ασθενής...» κιν. ταινία του Άντονι Μιγκέλα 1996, «Ο Τζόνι πήρε το όπλο του» του Τζων Ντάλτον Τράμπο 1971, «Τα όμορφα χωριά όμορφα καίγονται» του Γιουγκοσλάβου Σρεντιάν Ντακόγιεβιτς.

Βιβλιογραφία

Γεωργογιάννης, Π.: *Θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 1999.

Θουκυδίδης *Ιστορίαι*, βιβλ. 7ο, κεφ. 87.

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου και Λυκείου.

Κορωναίου, Αλ.: *Νέοι και Μ.Μ.Ε.*, εκδόσεις Οδυσσέας, 1992.

Μάρκου, Γ.: *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Αθήνα 1997.

Παπακωνσταντίνου, Π.: *Διαπολιτισμική εκπαίδευση και παιδαγωγικές πρακτικές, Ηλέσχη των Εκπαιδευτικών*, τεύχος 19, 1997.

Φραγκουδάκη, Α.: *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, Παπαζήση, Αθήνα 1985.

ΥΠΕΠΘ-ΙΠΟΔΕ: *Διαπολιτισμική εκπαίδευση σε μια διευρυμένη Ευρώπη*, Αθήνα 25 και 26 Οκτωβρίου 2002, Πρακτικά / Υλικά Συνεδρίου.

ΥΠΕΠΘ-ΚΕΔΑ: *Υλικά από Διασχολικό Επιμορφωτικό Σεμινάριο: Διδάσκοντας σε πολυεθνικό Γυμνάσιο. Διαπολιτισμική διάσταση στη ζωή του Γυμνασίου*, Αθήνα 12-3-04.

ΥΠΕΠΘ-Π.Ι.: *Σύγχρονοι εκπαιδευτικοί προβληματισμοί*, Πρακτικά Ημερίδας, Αθήνα 5 και 6 Νοεμβρίου 1999.

Ξένες γλώσσες, ρατσισμός και ΜΜΕ: Ο δασκαλος ως πολιτισμικός διαμεσολαβητής

ANNA TRIANTAFYLLOU*

Η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών εκτύπωσης και διάδοσης εντύπων δημιούργησε νέα δίκτυα ανθρώπινης επικοινωνίας με αποτέλεσμα την προσέγγιση διαφορετικών κόσμων και πολιτισμών και, ως εκ τούτου, τη δραστική μεταβολή των αντιλήψεων. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (Μέσα) είναι πανταχού παρόντα και ελεύθερα προσβάσιμα από τους νέους, οι οποίοι, ωστόσο, δεν είναι σε θέση να ελέγξουν τι είναι αυτό που ‘καταναλώνουν’. Η αυξανόμενη σημασία της ένταξης των Μέσων στην εκπαιδευτική διαδικασία, ως εγγραμματισμός ή αλφαριθμητισμός στα Μέσα, δεν έχει ακόμη κατορθώσει να πάρει συστηματική μορφή διαλόγου.

Το παρόν κείμενο επιχειρεί να συνδυάσει τα παραπάνω με τη διδασκαλία της ξένης γλώσσας ως μάθημα που, από την ίδια του τη φύση, ενσωματώνοντας την παρουσία του ‘άλλου’, αποτελεί μέσο συνάντησης διαφορετικών πολιτισμών και αξιών. Η εκμάθηση της ξένης γλώσσας αντιμετωπίζεται ή οφείλει να αντιμετωπίζεται πλέον σήμερα ως κοινωνική πρακτική που δίνει έμφαση στην κατάργηση των ορίων ανάμεσα στο όμοιο και το διαφορετικό και επιχειρεί να απεγκλωβίσει το μαθητή από παρανοήσεις, προκατασκευασμένες στάσεις και συλλογικές αναπαραστάσεις που οδηγούν στην κατηγοριοποίηση του ‘άλλου’ και ως εκ τούτου σε αντιλήψεις και στάσεις που εκφράζονται ως ξενοφοβία / ξενοφιλία. Παράλληλα, η χρήση, κατά τη διδακτική πρακτική, αυθεντικών κειμένων-Μέσων ως υποστηρικτικού υλικού (από τον έντυπο και τον ηλεκτρονικό τύπο, οπτικά και ακουστικά κείμενα κ.λπ.) σε συνάφεια με το σχολικό εγχειρίδιο, φέρνει το μαθητή αντιμέτωπο με ποικίλα πολιτισμικά μοντέλα της σύγχρονης κοινωνικής ζωής και τον προανατολίζει προς την απόκτηση δεξιοτήτων ανάμεσα στις οποίες και της οντολογικής (savoir-être).

Επομένως, ο καθηγητής ξένων γλωσσών καλείται να διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο στη διαχείριση των κειμένων των Μέσων, να εργαστεί όχι μόνο γλωσσικά πάνω σε αυτά, αλλά να τα αντιμετωπίσει ως ‘πολιτισμικό προϊόν’ (Αντερσον, 1997) και να προχωρήσει σε μια πολυδιάστατη ερμηνεία των μηνυμάτων που συνδέονται με την ετερότητα, να συνδυάσει, με άλλα λόγια, τον εγγραμματισμό στα Μέσα με το διαπολιτισμικό εγγραμματισμό. Ο ρόλος του είναι αυτός του διαμεσολαβητή (médiateur) στην ‘ανάγνωση’ της μεντιακής

---

* Η Άννα Τριανταφύλλου είναι σχολική σύμβουλος Γαλλικής, Διδάκτωρ Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης.

πραγματικότητας, στην ανακάλυψη, με άλλα λόγια, της ξενόφοβης / ξενόφιλης γραμματικής που δομούν τα κείμενα.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθούμε στον προβληματισμό του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τον προσδιορισμό του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαίσιου Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ), όπου μεταξύ των άλλων δίνεται έμφαση στην ελαχιστοποίηση των φαινομένων ξενοφοβίας και ρατσισμού. Προς την επιδιωκόμενη αυτή κατεύθυνση, το ΔΕΠΠΣ επισημαίνει τρεις κατευθυντήριους άξονες περιεχομένου, οι οποίοι αποτελούν τις βάσεις δημιουργίας παιδαγωγικών πρακτικών: τον εγγραμματισμό, την πολυγλωσσία και την πολυπολιτισμικότητα (Καγκά, 2002). Σ' αυτό το πλαίσιο, ο σχεδιασμός των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων ξένων γλωσσών επιδιώκει, ανάμεσα στις άλλες δεξιότητες, την ανάπτυξη της πολυπολιτισμικότητας, η οποία προσεγγίζεται και με την αναγνώριση της πρόθεσης του συνομιλητή ή του συγγραφέα σε όλα τα είδη του λόγου. Με βάση τα προηγούμενα, η ικανότητα 'ανάγνωσης' της πρόθεσης του συνομιλητή, της ανάλυσης και της ερμηνείας των μηνυμάτων που μεταβιβάζονται από τα Μέσα και ταυτόχρονα η ικανότητα διερεύνησης της ιδεολογικής και πολιτικής σημασίας των μύθων που κατασκευάζονται με τρόπο υπαινικτικό αποκτούν ιδιαίτερη σημασία.

Σύμφωνα με το Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς για τις Γλώσσες (Conseil de l'Europe, 1996), σημαντικό εκπαιδευτικό στόχο αποτελεί η ανάπτυξη γενικών δεξιοτήτων (compétences générales), ώστε ο μαθητής κατά τη διάρκεια της σχολικής του πορείας να μπορέσει να αποκτήσει:

- γενικές γνώσεις (savoir), όπως γνώση του κόσμου και των πολιτισμικών συστημάτων που τον απαρτίζουν, συνειδητοποίηση των διαφορετικών αντιλήψεων και των πολιτισμικών συμπεριφορών·
- πρακτικές δεξιότητες (savoir-faire), ώστε η γνώση να περάσει στην πράξη·
- οντολογικές δεξιότητες (savoir-être), όπως η στάση του μαθητή απέναντι σε άλλες στάσεις, πεποιθήσεις και αξίες με στόχο την ανάπτυξη μιας 'διαπολιτισμικής προσωπικότητας'·
- δεξιότητες μάθησης (savoir-apprendre)· πρόκειται για την ανάπτυξη της δεξιότητας της παρατήρησης των νέων εμπειριών και την επεξεργασία της νέας γνώσης με στόχο τη μετεξέλιξη της παλιάς.

Με την ανάπτυξη αυτών των δεξιοτήτων ο μαθητής μαθαίνει να μοιράζεται, να συμμετέχει, να κοινωνεί στο πλαίσιο των επικοινωνιακών περιστάσεων και να οδηγείται σε συμπεριφορές απαλλαγμένες από στερεότυπα και ρατσιστικές αντιλήψεις.

Τα ερωτήματα στα οποία θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε είναι τα παρακάτω : (α) Με ποιον τρόπο η ανάπτυξη των δεξιοτήτων αυτών συνδέεται με την εκπαίδευση στα Μέσα και ειδικότερα με τη συνάντηση με τον 'άλλο' διά των Μέσων; (β) Με ποιον τρόπο οι πολιτισμικές αναπαραστάσεις αντιμετωπίζονται και μεταδίδονται στα Μέσα; (γ) Ποιοι είναι οι μηχανισμοί πειθούς που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή μιας παραγωγής;

Η απόκτηση γενικών γνώσεων (savoir) μέσα από τα κείμενα-Μέσα φέρνει το μαθητή σε άμεση επικοινωνία με την καθημερινότητα της χώρας της γλώσσας-στόχου και με τις αξίες της.

Η απόκτηση πρακτικών δεξιοτήτων (savoir-faire) και δεξιοτήτων μάθησης (savoir-apprendre) συνδέεται με τη χρήση διδακτικών εργαλείων, όπως :

- έντυπο (εφημερίδες και περιοδικά)
- σταθερή εικόνα (διαφήμιση, φωτογραφία, γελοιογραφία)
- κινούμενη εικόνα (βίντεο, κινηματογραφικές ταινίες, τηλεόραση)
- Διαδίκτυο
- CD-Rom
- ηχητικά κείμενα (ραδιοφωνική εκπομπή κ.λπ.)

Οι μαθητές καλούνται να αναγνωρίσουν και να επεξεργαστούν τα διαφορετικά είδη τύπου αρχικά ως προς τη γλωσσική τους διάσταση και στη συνέχεια ως προς το λόγο (discours) που τα διαποτίζει και ως προς τις ρητορικές πρακτικές που χρησιμοποιούνται προκειμένου να πείσουν τον αναγνώστη/ακροατή:

Οι τίτλοι μεταδίδουν συνοπτικά το περιεχόμενο του μηνύματος και προκαταλαμβάνουν τον αναγνώστη-μαθητή.

Τα σημεία στίξης εκπληρώνουν υποδηλωτική λειτουργία. Τα αποσιωπητικά, το θαυμαστικό, το ερωτηματικό μεταφέρουν την άποψη του συγγραφέα και παρασύρουν τον αναγνώστη-μαθητή προς αυτή την κατεύθυνση.

Το γραπτό κείμενο επιτρέπει τη μελέτη του ανθρώπου μέσα από την πολυπλοκότητα και την ποικιλότητά του, καθώς και μέσα από την εξερεύνηση διαφορετικών προσωπικοτήτων, περιστάσεων και πολιτισμών, στοιχεία που μπορούν να οδηγήσουν στην αποφυγή της αναφοράς σε ένα μοναδικό πολιτισμικό μοντέλο ως παγκόσμιο (Τριανταφύλλου, 2000). Ωστόσο, συχνά, η χρήση συναισθηματικά φορτισμένων λέξεων και ρητορικών σχημάτων δύναται να διαφοροποιήσει ή και να μεταστρέψει το περιεχόμενο του κειμένου.

Οι σταθερές εικόνες φέρνουν σε άμεση επαφή το μαθητή με τον 'άλλο', ενώ οι λεζάντες μπορούν να διαφοροποιήσουν αυτό που αρχικά μεταδίδεται με την εικόνα και να μεταστρέψουν την άποψη του αναγνώστη. Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι και η ίδια η επιλογή της εικόνας δεν γίνεται πάντα τυχαία, και ότι ο τρόπος μεταφοράς του μηνύματος μπορεί να είναι ελλειπτικός, υπερβολικός, μετωνυμικός ή μεταφορικός.

Οι κινούμενες εικόνες αποτελούν μια διαφορετική προσέγγιση της πραγματικότητας, διότι προσφέρουν επιπλέον τη δυνατότητα παρατήρησης της εξωλεκτικής συμπεριφοράς των ατόμων, όπως είναι οι κινήσεις και οι στάσεις του σώματος, οι χειρονομίες, η αντίληψη και η διαχείριση του χώρου, τα αγγίγματα, αλλά και ο τρόπος ενδυμασίας και το μακιγιάζ. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν ανεξάντλητη πηγή για τη μελέτη μιας κοινωνίας, διότι είναι πολιτισμικά και η μη κατανόησή τους δύναται να προκαλέσει παρανοήσεις ανάμεσα σε άτομα με διαφορετική γλώσσα και διαφορετικό πολιτισμό.

Τα ηχητικά κείμενα επιτρέπουν τη σύνδεση της γλώσσας με την ταυτότητα και οδηγούν στον προβληματισμό τού κατά πόσο η εκφορά της γλώσσας αποκλείει ή δημιουργεί την αίσθηση του ανήκειν σε μια πολιτισμική κοινότητα. Η επεξεργασία στοιχείων όπως η

διάλεκτος, η προφορά, ο ρυθμός της εκφοράς, ο τόνος, η μελωδία, η ειρωνεία αλλά και οι σιωπές, παραπέμπει στα παραπάνω και η αναγνώρισή τους οδηγεί στην αποφυγή παρανοήσεων.

Αν, σύμφωνα με τους Byram και Zarate (1998), η οντολογική δεξιότητα (*savoir-être*) ορίζεται ως συναισθηματική ικανότητα να εγκαταλείπει κανείς τις εθνοκεντρικές αντιλήψεις και στάσεις απέναντι στον άλλο και ως ικανότητα να ανακαλύπτει τη σχέση ανάμεσα στη δική του και την ξένη κουλτούρα, τότε η απόκτησή της περνά μέσα από την αναγνώριση των στερεοτύπων, των πολεμικών, των προπαγανδιστικών κλισέ, από την ανάλυση συγκεχυμένων εννοιών και κενών σχημάτων, και από τη διαπραγμάτευση των αντιθετικών συμπεριφορών.

Επομένως, η συστηματική ανάλυση και η διερεύνηση των παραπάνω εργαλείων, που προσεγγίζουν την κουλτούρα του 'άλλου' και δημιουργούν ευαισθητοποίηση στην ετερότητα, αφενός, και η αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων που διαπερνούν το περιεχόμενό τους, αφετέρου, ανατίθενται στον ίδιο τον διδάσκοντα την ξένη γλώσσα. Εκείνος, μέσα από τη διαχείριση του διδακτικού υλικού προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης κριτικής στάσης ως προς την παρουσίαση και το περιεχόμενο των κειμένων-Μέσων, θα διαμεσολαβήσει διευκολύνοντας την επικοινωνία και συμβάλλοντας στην ανάπτυξη μιας διαπολιτισμικής προσωπικότητας.

Βιβλιογραφία

- Αντερσον, Μπ. (1997): *Φαντασιακές κοινότητες*, Νεφέλη, Αθήνα (βλ. σ. 57).
- Byram, M. - Zarate, G. (1998): Définition, objectifs et évaluation de la compétence socioculturelle, in: *Le français dans le monde*, Paris (p. 76).
- Conseil de l'Europe (1996): *Cadre européen commun de référence pour les langues*, Strasbourg.
- ΥΠΕΠΘ/Π.Ι. (2002): *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών*, Αθήνα.
- Καγκά, Ε. (2002): «Γλωσσική και πολιτισμική πολυμορφία: Διαθεματικές προσεγγίσεις στις ξένες γλώσσες», *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τ. 7.
- Πρόσκολλη Α. (2002): «Το Portfolio γλωσσών και οι δυσκολίες στην εκτίμηση (αξιολόγηση / αυτοαξιολόγηση) των επιπέδων γλωσσικής επικοινωνιακής ικανότητας», *Contact +*, τ. 19, σ. 5-10.
- Τριανταφύλλου, Α. (2000): «Γραφές, αναγνώσεις. Για μια διαπολιτισμική ανάγνωση του λογοτεχνικού κειμένου», στο: ΚΕΜΕΤΕ/ΟΕΔΒ: *Σχολείο χωρίς σύνορα. Βιβλίο του καθηγητή*. Αθήνα, σ. 69-76.
- Triantaphyllou, A. (2002): *Pour une anthropologie des échanges éducatifs*. Peter Lang, Berne.
- Zarate, G. - Gohard-Radenkovic, A. et al. (2003): *Médiation culturelle et didactique des langues*. Centre Européen pour les Langues Vivantes. Graz.

Η επίδραση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη διαμόρφωση των στερεοτύπων και ρόλων των εκπαιδευτικών. Η περίπτωση του μαθήματος των Καλλιτεχνικών

ΝΙΚΗ ΡΟΥΜΠΙΑΝΗ*

Οι οθόνες μας γέμισαν αντιπαραθέσεις για τη μετανάστευση, τη βία στην οικογένεια, την περιθωριοποίηση, τις επιτυχίες των ποδοσφαιρικών ομάδων. Αυτά όμως ανήκουν στη σφαίρα της ... ψυχαγωγίας και δεν έχουν, βέβαια, θέση στο διάλογο που αναπτύσσεται στη σχολική τάξη, όπου η ευδαιμονία του κάθε παιδιού θεωρείται δεδομένη και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στην καλύτερη περίπτωση, ένα ακόμα κεφάλαιο για απομνημόνευση. Το σχολείο είναι πλέον η καθημερινή πραγματικότητα και ένα από τα δικαιώματα των παιδιών, και ο χώρος όπου η πολιτεία, μέσα από τη διδακτέα ύλη, την παιδαγωγική μεθοδολογία, την επιλογή και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, παραδίδει στις επόμενες γενιές τη σκυτάλη, είτε αυτό το δούμε ως χειραφέτηση είτε ως χειραγώγηση. Αυτά όμως που διαβάσει στο Αναγνωστικό του το μικρό παιδί, τα πρώτα παραμύθια που ακούει, οι εικόνες των σχολικών βιβλίων, οι συζητήσεις στην τάξη, συνήθως ελάχιστα αντανακλούν τη μεταβαλλόμενη πραγματικότητα γύρω του.

Για παράδειγμα, η εικόνα της οικογένειας έχει αλλάξει: με τα πολλά διαζύγια υπάρχουν πολλές μονογονεϊκές οικογένειες, υπάρχουν οικογένειες με ετεροθαλή αδέρφια και, βέβαια, παιδιά με ειδικές ανάγκες, αλλά όλα αυτά ελάχιστα ή καθόλου δεν βρίσκουν θέση στην ύλη των σχολικών βιβλίων, αφήνοντας τους μαθητές στην απορία για την 'κανονικότητα' ή μη της δικής τους οικογένειας. Τα σχολικά βιβλία για τα ελληνοκαναδικά σχολεία 'Σωκράτης' για ομογενείς που στέλνονταν από την Ελλάδα στο Μόντρεαλ ανέφεραν ως θέματα τον τρύγο και το θερισμό, παρουσιάζοντάς τα ως υπαρκτή πραγματικότητα σε παιδιά ενός βόρειου κλίματος, που δεν είχαν, βέβαια, ιδέα για τον πολιτισμό που τους παρουσίαζαν ως δικό τους ούτε συνδέονταν με τις εξελίξεις σε αυτόν μέσα από τη γενιά, όχι τη δική τους, αλλά έστω των γονιών τους. Κανένας από όσους ασχολούνται με την επιλογή της διδακτέας ύλης, τουλάχιστον ως το 1998, δεν είχε προσπαθήσει να βρει θεματολογία εναρμονισμένη με την πραγματικότητα που ζουν τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών δεύτερης, τρίτης ή

---

* Η Νίκη Ρουμπιάνη είναι εκπαιδευτικός Τέχνης, υποψήφια Δρ. Αριστοτελείου Πανεπιστημίου στη 'Διαχείριση Συγκρούσεων στη Βάση των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων', πρόεδρος του Δικτύου Γυναικών Ευρώπης (ΔΓΕ), που διατηρεί τη *Γραμμή ΣΟΣ για την οικογενειακή βία* και τη *Γραμμή ΣΟΣ για θέματα εμπορίας ανθρώπων*.

τέταρτης γενιάς, από μικτούς γάμους, έτσι που να κάνει ελκυστική και γόνιμη τη σχετική ύλη. Σε επικοινωνία που είχα στην τάξη με μαθητές της Πέμπτης τάξης, που κατανοούσαν πολύ καλά την ελληνική γλώσσα, αν και στο σπίτι τους μιλούσαν Αγγλικά ή Γαλλικά κατά κανόνα, το μόνο σίγουρο πράγμα που ήξεραν για τη σύγχρονη Ελλάδα ήταν ο ήλιος, η θάλασσα και τα χρώματα της σημαίας, που την έβαζαν σε κάθε ζωγραφιά τους.

Στα μέσα ενημέρωσης, από την άλλη, παρά την εμμονή στις παλιές ελληνικές ταινίες, όπου το ξύλο είναι 'εκ του Παραδείσου', οι μαθητές και μαθήτριές μας βρίσκουν πολύ συχνότερα μέσα σε μια ποικιλία παραγωγών τη διαφορετικότητα και τη μεταβολή, ανακαλύπτουν πρότυπα ταύτισης και, συνεπώς, επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό, χωρίς όμως να έχουν τη δυνατότητα να συζητήσουν και να κρίνουν τις συνέπειες της ταύτισης αυτής, γιατί κατά κανόνα δεν συζητούνται αυτά ούτε με τους γονείς ούτε με τους δασκάλους.

Έχοντας διαιρέσει το χρόνο σε εργασία και ψυχαγωγία, εμείς οι ενήλικοι, που έχουμε την ευθύνη της διαμεσολάβησης για την κοινωνικοποίηση των παιδιών, ασχολούμαστε συνήθως με το να μάθουμε στο Γιαννάκη την προπαίδεια και δεν ενδιαφερόμαστε για την απορρόφηση στερεοτύπων από το 'παιδικό' πρόγραμμα, το σόριαλ, το 'Μεγάλο Αδελφό' ή ακόμα από το δελτίο ειδήσεων. Επιπλέον, πολλά παιδιά ζουν μια σκληρή πραγματικότητα, είτε λόγω κοινωνικού αποκλεισμού είτε λόγω οικογενειακής κακοποίησης είτε λόγω ρατσιστικής αντιμετώπισης. Αυτά τα θέματα επίσης αντιμετωπίζονται ως ταμπού ή παρεκκλίσεις από την πραγματικότητα, συζητούνται, στην καλύτερη περίπτωση για λίγο με αφορμή κάποιο 'προβληματικό' μαθητή μόνο μεταξύ εκπαιδευτικών στις συνεδριάσεις και αφήνονται στην άκρη ως οικογενειακά προβλήματα, χωρίς να θίγεται η αναποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος.

Μόνο η Γραμμή ΣΟΣ για οικογενειακή βία 'Δίπλα σου' δέχεται κάθε μήνα κατά μέσο όρο εκατό νέα περιστατικά βαριάς και χρόνιας, συνήθως, μορφής κακοποίησης, από τα οποία τα μισά εμπλέκουν τουλάχιστον ένα και συχνά πολύ περισσότερα παιδιά. Οι επιπτώσεις στη ζωή των παιδιών μπορούν να περιγραφούν και από μαρτυρίες άλλων μη κυβερνητικών οργάνωσεων, όπως 'Το Χαμόγελο του Παιδιού', που φιλοξενεί σήμερα περί τα 300 παιδιά και θα μπορούσε να ανταποκριθεί σε άλλα τόσα που αιτούνται βοήθειας, εάν είχε τους απαραίτητους χώρους. Αλλά στους φορείς αυτούς φτάνει μόνο μικρό ποσοστό από τα δράματα που υπάρχουν και για τα οποία το σχολείο... δεν γνωρίζει τίποτα. Οι οθόνες της τηλεόρασης επικοινωνούν, βέβαια, σε όλα τα σπίτια τα γεγονότα, με την οπτική ενός σκηνοθέτη και ενός παραγωγού που μπροστά στην τηλεθέαση δεν μετρούν πάντα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Έτσι όμως η ταύτιση μπορεί να έχει επιβαρυντικό χαρακτήρα για ένα παιδί που είναι ήδη θυματοποιημένο είτε λόγω κακοποίησης είτε λόγω ρατσισμού είτε λόγω μιας άλλης διαφορετικότητας, προσωπικής ή οικογενειακής.

Σε συνέδριο που έγινε το 1996 (11-12 Οκτώβρη) στις Βρυξέλλες με την υποστήριξη της Ε. Επιτροπής, ο Τζών Μπένετ, εκπρόσωπος της Ουνέσκο και της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Παιδιού, στην εισήγησή του για το πώς διδάσκουμε στα παιδιά τα ανθρώπινα δικαιώματα, αναρωτιέται πώς είναι δυνατό να καλύψουμε το κενό μεταξύ της οποιασδήποτε δεοντολογίας που διδάσκουμε στην τάξη και της σκληρής πραγματικότητας που ζουν τα παιδιά με συχνά άμεση την εμπειρία παραβίασης των ατομικών τους δικαιωμάτων. Επιπλέον, ακόμα και αν δεν πρόκειται για προσωπική θυματοποίηση, τα παιδιά γίνονται μάρτυρες θυματοποίησης ή κακομεταχείρισης μέσα από τις εικόνες της

τηλεόρασης, τη διαφήμιση, τις αφίσες, τα έντυπα. «Ένα μεγάλο κενό υπάρχει, για παράδειγμα, μεταξύ των αξιών που συζητούνται στο σχολείο και αυτών που απορροφούν τα παιδιά μέσα από τα δημοφιλή μέσα ενημέρωσης», σημειώνει η Έκθεση, και παρακάτω: «Η έρευνα δείχνει πως παρατεταμένη έκθεση των παιδιών σε σκηνές αγριότητας και επιθετικότητας κάνει τα αγόρια λιγότερο ευαίσθητα στο ότι είναι ανεπίτρεπτες οι πράξεις σωματικής βίας και ταπείνωσης συνομηλίκων, ενώ ταυτόχρονα προάγει ταύτιση με τον επιθετικό τύπο ήρωα και δείχνει τη βία ως ένα ρεαλιστικό τρόπο για να πετύχεις δύναμη, και κοινωνική θέση. Όταν τα κορίτσια, αντίστοιχα, εκτεθούν σε τέτοιες σκηνές, καταλαμβάνονται από έντονο άγχος.» Ο εισηγητής θεωρεί, βέβαια, πως τα Μέσα Ενημέρωσης μπορούν να έχουν θετικό ρόλο, να καταπολεμήσουν την άγνοια και να συμβάλουν στο δημόσιο διάλογο, και πως η γνωριμία με το διαφορετικό από εμάς άτομο ή πολιτισμό, που προσφέρουν, μπορεί να είναι το πρώτο μας βήμα για την ανοχή και το σεβασμό στη διαφορετικότητα. Προτείνει να ασχοληθούμε, όμως, με το δύσκολο καθήκον να καλύψουμε τη βαθιά διχοτομία μεταξύ αυτών που επικοινωνούμε με το λόγο στην τάξη και αυτών που τα παιδιά βιώνουν ως κοινωνικές παραδοχές από την τηλεόραση.

Με αφετηρία, λοιπόν, την υπόθεση ότι ο μέσος μαθητής παρακολουθεί καθημερινά τηλεοπτικές εκπομπές που καθόλου ή ελάχιστα συζητάει με ενήλικους· επιπλέον, με αφετηρία την υπόθεση ότι η παρουσίαση θεμάτων που αφορούν την καθημερινή πραγματικότητα και τις συζητήσεις στη ζωή των παιδιών είναι πολύ πλουσιότερη στην τηλεόραση παρά στην τάξη, χρειάζεται να επανεξετάσουμε το διαμεσολαβητικό ρόλο μας ως ενηλίκων και ως εκπαιδευτικών.

Εάν δούμε μερικά παραδείγματα, αυτό γίνεται άμεσα κατανοητό.

Δύο από τα προσφιλέστερα θέματα των ΜΜΕ είναι ο έρωτας, με τη διαφοροποίηση στερεοτύπων μεταξύ ανδρών και γυναικών, και ο πόλεμος. Το θέμα του έρωτα προκύπτει συχνά μέσα από τις διαφημίσεις και τις ελαφρές τηλεοπτικές σειρές, ενώ αυτό του πολέμου μέσα από ταινίες, δελτία ειδήσεων και ντοκιμαντέρ. Μέσα από τις παρουσιάσεις των δημοσιογράφων και των παραγωγών προκύπτουν μια σειρά από σχετικές, επαναλαμβανόμενες, στερεότυπες εικόνες, που αποτελούν καθημερινή μαζική παρέμβαση στην αγωγή των νέων. Ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Αντιρατσιστικού Δικτύου Μπάσι Κρουάσι, συγγραφέας επιμορφωτικού αντιρατσιστικού υλικού, έλεγε σε ομιλία του πως έχει κουραστεί να βλέπει στους ευρωπαϊκούς τηλεοπτικούς δέκτες τους Άραβες πάντα με ανοιχτό το στόμα να φωνάζουν και πως, παρά τη γενικευμένη στην Ευρώπη εντύπωση, πρόκειται αντίθετα για λαό με πανάρχαια κουλτούρα που... δεν μοιάζουν όλοι στον Μπιν Λάντεν.

Τα παραγόμενα τηλεοπτικά στερεότυπα απολαμβάνουν ίσως την ψήφο της ακροαματικότητας, αλλά όχι και την ψήφο του παιδαγωγού. Αυτό αφορά και τη διαμορφούμενη εικόνα του δικού τους και του άλλου φύλου, σε μια ηλικία αγωνιώδους ανάγκης για επιβεβαίωση της ταυτότητας και της κοινωνικής ένταξης και αποδοχής των ανηλίκων. Η δημοσιογράφος Θεοδ. Αγουρίδου, σε ομιλία της για την παρουσίαση της γυναίκας από τον τύπο, τονίζει: «... στη μαγική δεκαετία του '60 η βιομηχανία των ονείρων άρχισε να δημιουργεί τα πρότυπα που έπρεπε να ακολουθούν οι γυναίκες. Ξανθιές, σεξουαλικές και με καλύτερο φίλο τα διαμάντια, όπως η Μαίριλυν, ή λιπόσαρκες, όπως η Τούγκι.....Στα ΜΜΕ δεν υπάρχει χώρος για καλλιεργημένες και ασχημούλες. Η τηλεόραση

και η διαφήμιση, ανδροκρατούμενα προτύπια, χρησιμοποιούν τη γυναίκα ως αντικείμενο. Ένα πακέτο τσιγάρα ή ένα αυτοκίνητο προωθούνται ευκολότερα στην αγορά όταν διαφημίζονται από μια καλλίγραμμη γυναίκα σχεδόν ντυμένη. Οι ειδήσεις γίνονται πιο ευκολοχώνευτες όταν παρουσιάζονται από γυναίκες δηλητήριο...»

Τα προτεινόμενα αυτά πρότυπα δεν θα τα συναντήσετε σε σχολικό ανάγνωσμα στην Ελλάδα και ούτε συχνά συζητήθηκαν ελεύθερα σε τάξεις χωρίς ταπεινωτικά και επικριτικά σχόλια, ούτε μπήκαν σε αντιπαράθεση με την ιδιαίτερη προσωπικότητα κάθε νέας γυναίκας, απλώς θεωρήθηκαν είτε 'σύγχρονα' είτε 'αναγκαίο κακό' και μάλιστα μέσα σε μια πορεία μεγάλης αλλαγής και ανατροπών του κοινωνικού ρόλου της γυναίκας. Συχνά η ταύτιση με αυτά οδήγησε νεαρά κορίτσια των δυτικών κοινωνιών σε ψυχολογική αστάθεια, σε βουλιμία, σε ανορεξία και σε υπερκατανάλωση, καθώς έβλεπαν με απελπισία ότι η δική τους πραγματικότητα απείχε πολύ από τις φιγούρες που κατέκλυσαν τις τηλεοπτικές οθόνες, όπου δεν υπήρχαν άτομα να τους μοιάζουν. Το ανάλογο μπορεί να πει κανείς και για τα στερεότυπα που επιδρούν πάνω στα αγόρια, ιδιαίτερα μέσα από τον επιβαλλόμενο από τα στερεότυπα ανταγωνισμό για να 'νικήσουν', να 'κερδίσουν', να 'πετύχουν', στον οποίο υποβάλλονται συστηματικά, καλούμενα να ταυτίζονται πάντα με αυτόν που νικάει, που είναι δυνατός στα μπράτσα, γρηγορότερος, συχνά αμείλικτα σκληρός (Kast & Verena, 2001, σ. 81-85). Ο ψυχολογικά υγιής άνθρωπος, αντίθετα, νιώθει πως είναι καλός ανεξάρτητα από μια επιτυχία ή αποτυχία, πως είτε ψηλός είτε κοντός, είτε άσπρος είτε μαύρος, μπορεί να είναι αξιαγάπητος. Ένα τέτοιο πρότυπο θέλουμε να έχουν οι μαθητές και μαθήτριές μας, αλλά αυτό εξαρτάται και από το δικό μας διαμεσολαβητικό ρόλο στη διαμόρφωσή του.

Θεωρείται αναπόδραστη πραγματικότητα το ότι ζούμε σε μια ανταγωνιστική κοινωνία και ότι 'ο πιο αδύναμος κρίκος' χάνει. Αυτή τη λογική ζούγκλας προωθεί συνήθως το κάθε τηλεπαιχνίδι. Ο ανταγωνισμός και η διάκριση των ανθρώπων σε αυτούς που 'χάνουν' και σε αυτούς που 'κερδίζουν' γεμίζει με άγχος 'κερδισμένους' και 'χαμένους': τους κερδισμένους, γιατί η αγωνία της διατήρησης των κερκτημένων είναι μεγάλη μέσα στο ανταγωνιστικό κλίμα, τους χαμένους, γιατί νιώθουν ταπεινώση. Η τάση των νέων για ομαδοποιήσεις μέσα σε αυτό το κλίμα δημιουργεί / ευνοεί το φανατισμό, μια ένταση δυσανάλογη με τις υπόλοιπες ανάγκες τους. Μητέρα νεαρού αγοριού που αγαπάει το ποδόσφαιρο μου έλεγε πρόσφατα πως μετά το θρίαμβο της ομάδας του τους τελευταίους μήνες, ο γιος της τώρα κλαίει όταν η ομάδα του δέχεται γκολ.

Αυτό που ονομάζεται 'παιχνίδι' υποβάλλει στους ακροατές και κυρίως στους θεατές των μέσων μια άκριτη αποδοχή των κανόνων. Τα παιχνίδια τύπου 'Μεγάλος Αδελφός' έχουν αλματωδώς εξαπλωθεί και δημιουργούν, κατά τον ψυχίατρο Γ. Μποτονάκη (εργασία υπό έκδοση), τον 'διάφανο άνθρωπο', που συναινεί στο να παρακολουθούν εκατομμύρια θεατές κάθε προσωπική στιγμή της ζωής του, και έτσι οι κάμερες που την καταγράφουν γίνονται αποδεκτό δημόσιο ήθος. Βλέπουμε όλοι από το σπίτι μας τον άνθρωπο που, επιπλέον, αγωνίζεται να αποβάλει με κάθε μέσο, και με την συνηγορία του κοινού που ψηφίζει, τους συμπαίκτες του και τους ανθρώπους με τους οποίους συμβιώνει όπως συμβιώνουμε με την οικογένειά μας, και είτε 'κερδίσει' ή 'χάσει' είναι συνεργός και εθελοντής στον εξευτελισμό του και το δικό τους.

Το να νικήσεις έχει τη συνέχειά του, βέβαια, γιατί όλοι στρέφουν την προσοχή τους στο επόμενο βήμα σου. Όσο μεγαλύτερη η ανταμοιβή, τόσο μεγαλύτερη η προσδοκία πως έτσι

πρέπει να γίνεται συνεχώς. Όσο μικρότερη αυτοπεποίθηση έχει κάποιος, τόσο η επιτυχία γίνεται αυτοσκοπός. Αυτό ίσως εξηγεί το 'κάψιμο' καλών μαθητών στην προσπάθεια να επιτύχουν άριστες επιδόσεις στο σχολείο και την παραίτησή τους, στη συνέχεια, από την επιχειρηματική ή την προσωπική ριψοκινδύνευση στην εργασιακή και στην ιδιωτική τους ζωή. Το άγχος της αποτυχίας γίνεται ασήκωτο και τους εμποδίζει να ριψοκινδυνεύσουν, και όλοι αναρωτιούνται γιατί συχνότερα οι μέτριοι μαθητές έχουν μεγαλύτερες προσωπικές επιτυχίες. Ίσως γιατί έχουν μικρότερο άγχος αποτυχίας και τολμούν περισσότερα.

Τα πρότυπα που έχουν από την ζωή οι νέοι μας συχνά ερμηνεύονται στη βάση των τηλεοπτικών προτύπων, όπου ο ήρωας θριαμβεύει, και άρα, όταν δεν θριαμβεύεις, είσαι από τους 'άλλους'. Στο βιβλίο του 'No Contest' ο Alfie Kohn επιχειρεί να ανατρέψει το αναπόδραστο αυτής της προβολής του ανταγωνισμού. Αναδεικνύει συστηματικά το γεγονός ότι η ανταγωνιστική ή αντίθετα η συνεργατική νοοτροπία μαθαίνονται, πως η συνεργασία είναι περισσότερο παραγωγική, περισσότερο ευχάριστη, χτίζει υγιέστερους χαρακτήρες και προβάλλει το όφελος της αλληλεγγύης στην προαγωγή της κοινωνικής αλλαγής.

Ας δούμε, λοιπόν, μέσα από αυτή την θεματολογία τι προβληματισμός μπορεί να προκύπτει για τον εκπαιδευτικό. Δύο παραδοχές που μπορούμε ως εκπαιδευτικοί να χρησιμοποιήσουμε ως αφετηρία είναι οι εξής:

Καταρχάς, οι γνώσεις και οι απόψεις των παιδιών διαμορφώνονται με τη διαμεσολάβηση των ενηλίκων, οι οποίοι, παρόντες ή απόντες, διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο. Επίσης, κάθε άποψη που σχηματίζουν τα παιδιά με την επίδραση της τηλεόρασης ή των ραδιοφωνικών εκπομπών και των εντύπων επιδέχεται εκπαιδευτική παρέμβαση. Ο γονιός και ο δάσκαλος έχουν δυνατότητα να συζητήσουν τα θέματα και να προκαλέσουν την κριτική διάθεση και εξέταση κάθε θέματος που προκύπτει.

Η πρόταση που μπορεί να συζητηθεί περαιτέρω είναι πως με τα ερεθίσματα που συνήθως δίνονται από τους ίδιους τους μαθητές και μαθήτριες μπορούμε να δημιουργήσουμε εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Κάτι, δηλαδή, που τράβηξε το ενδιαφέρον των νέων δεν μπορεί να μένει ανεξερευνητό, ιδιαίτερα εάν πρόκειται να τους βλάψει ή εάν είναι δυνατόν η εκπαιδευτική παρέμβαση και επικέντρωση σε αυτό να τους επιτρέψει να συνειδητοποιήσουν τις πολλές οπτικές και επιλογές αντίδρασης που έχουν, αντί για τη δημιουργία στερεοτύπων. Χρειάζεται, δηλαδή, να δοθεί ο χρόνος και η ευκαιρία έκφρασης κάθε αγωνίας των μαθητών και μαθητριών.

Αυτό όμως δεν είναι αρκετό. Η ύλη που διδάσκονται οι μαθητές και μαθήτριες και η μέθοδος που προσφέρεται για την κριτική από μέρους τους επεξεργασία της πρέπει να συμβάλλουν στην αποκάλυψη των αντιφατικών απόψεων και στην ευκρίνεια των επιλογών που έχει κάθε άνθρωπος στη ζωή του, να δίνουν τροφή για πολλές ερωτήσεις, 'ερωτήσεις που γεννούν ερωτήσεις που γεννούν ερωτήσεις', όπως λένε οι κριτικοί παιδαγωγοί, ώστε τα στερεότυπα να μην ποδηγετούν τους νέους και οι αξίες να θεμελιώνονται μέσα από τη βάση του διαλόγου.

Διάλογο όμως με ποιους ενηλίκους; Τα πρότυπα που προβάλλονται από τα μέσα ενημέρωσης σύμφωνα με τα συμφέροντα συγκεκριμένων τάξεων και ομάδων επιδρούν και σε μας, εκπαιδευτικούς, γονείς, σε όλους μας, είτε το συνειδητοποιούμε είτε όχι. Η προτεινόμενη βάση του διαλόγου κρύβει, λοιπόν, ευχάριστες εκπλήξεις και για τους

ενηλίκους, αφού οι ερωτήσεις των μαθητών και μαθητριών μας γίνονται συνήθως με ένα βλέμμα πολύ περισσότερο φρέσκο από το δικό μας, δίνοντάς μας την ευκαιρία να αναστοχαστούμε και πάνω στις δικές μας αντιφάσεις. Μια προσέγγιση διαλόγου, για παράδειγμα, προτείνεται από ένα αγγλόφωνο βιβλίο που απευθύνεται σε τάξεις λυκείου, το 'Norton Reader' (έκδοσης των W.W. Norton & Company, 1994), που περιλαμβάνει μια επιλογή κειμένων για εφήβους. Το βιβλίο αυτό προσεγγίζει μέσα από τη σχολική ύλη την πρώτη θεματική, που αναφέραμε ότι εκτρέφει πολλά στερεότυπα, το σεξ, νομιμοποιώντας με την ένταξη αυτή στην προς μελέτη ύλη και τις συναφείς ερωτήσεις για επεξεργασία την ενασχόληση του εκπαιδευτικού με ένα από τα θέματα -ταμπού, που συνήθως οι εκπαιδευτικοί αφήνουν στους γονείς.

‘Κοιτάζοντας τις γυναίκες’ είναι το θέμα ενός αναγνώσματος για νέους σπουδαστές αγγλόφωνων κολεγίων, και ο Scott Russel Sanders περιγράφει με χιούμορ πώς στα έντεκα χρόνια του απέκτησε την συνείδηση του μυστηρίου της σεξουαλικής έλξης παράλληλα με τις αυστηρές παρατηρήσεις της μητέρας ενός φίλου του ότι δεν πρέπει να κοιτάζουν επίμονα τα κορίτσια. Αφού διηγείται το περιστατικό της διέλευσης μιας κοπέλας με ροζ σορτσάκι και τις παρατηρήσεις της μητέρας, όταν ο φίλος τους του κέντρισε την προσοχή με το σχόλιο: ‘Κοίτα σασί το αμάξι’, αφήνοντάς τον να αναρωτιέται πώς μια γυναίκα μπορεί να έχει...σασί, αλλά και με την κοιλιά του να σφίγγεται από πρωτόγνωρες ενοχλήσεις, ο νεαρός αναρωπιέται και ως συγγραφέας πλέον διηγείται και στοχάζεται: «Πώς πρέπει ένας άνδρας να κοιτάζει μια γυναίκα; Είναι μια ιδιαίτερη για τους ανθρώπους και ίσως νευρωτική ερώτηση. Οι τράγοι δεν ανησυχούν για το πώς κοιτούν τις κατσίκες. Κοιτάζουν ή δεν κοιτάζουν ανάλογα με το τι υπαγορεύουν οι εποχές και οι ορμόνες, και νιώθουν ή δεν νιώθουν χωρίς το ευεργέτημα της θεωρίας. Υπάρχει περισσότερος τράγος σε κάθε άντρα από ό,τι θα παραδεχόμασταν, αλλά κανείς μας δεν είναι εντελώς κατσίκι. Το να ζει κανείς εντελώς σαν ζώο θα ξεκαθάριζε αλλά και θα έκανε ανιαρό ό,τι σχετίζεται με το σεξ. Εάν επιχειρούσαμε, σαν τον Ρουσσώ (σε υποσημείωση εξηγείται ποιος ήταν ο Ρουσσώ), να ξεφλουδίσουμε τις στρώσεις του πολιτισμού και να φανταστούμε τον εαυτό μας την εποχή του αγνού άνδρα και γυναίκας, που δεν έχουν ακόμα διαφθαρεί από ετοιμοπαράδοτες ιδέες σεξουαλικότητας, υποπτεύομαι ότι θα ανακαλύπταμε στην υπολογιστική θέση μας αυτή μέσα στην φύση ότι οι άνδρες κοιτάζουν τις γυναίκες με αποκρουστική απλότητα. Όμως, κατοικούμε στην ιστορία, κάτι που δεν κάνουν οι κατσίκες. Αυτό το οποίο μας τραβάει το μάτι και μας ξεσηκώνει το αίμα προέρχεται μόνο ενμέρει από το ένστικτο. Άλλες δυνάμεις συγκρούονται μέσα μας επίσης: Οι φωνές των βιβλίων και της θρησκείας, οι εικόνες της τέχνης και των ταινιών και της διαφήμισης, μια πλήρης χορωδία της κουλτούρας...»

Ο συγγραφέας, μιλώντας σε πρώτο πρόσωπο για τον ίδιο και τους φίλους του, περιγράφει τα εφηβικά δωμάτια με τις φωτογραφίες από περιοδικά στους τοίχους αλλά και την αίσθηση του κινδύνου μέσα στο φλερτ, τις ‘επιδείξεις των φτερών του παγωνιού’ με ό,τι ανάλογες τέτοιες μπορεί να εφεύρει ο άνθρωπος, και ακόμα με τις προσεγγίσεις έργων τέχνης όπως οι ‘Δεσποινίδες της Αβινιόν’ του Πικάσσο, που αφορούν γυναίκες σε ένα πορνείο, όπου ‘...οι πέντε δεσποσύνες με ταγωνιώδη σώματα έχουν σφυρηλατηθεί σαν επίπεδα κομμάτια μέταλλο και τους έχουν βάσει στο κεφάλι αφρικάνικες μάσκες’... Δεν μας προσκαλεί ο πίνακας, κατά τον συγγραφέα, να κοιτάξουμε τις γυναίκες, αλλά μας λέει τι κάνει ο Πικάσσο με το θέμα αυτό.

Η πολιτισμική παράδοση, η εικόνα των εντύπων, η διαφήμιση, τα σχόλια που ακούγονται γύρω έχουν επίδραση στον ίδιο αλλά και στην οικογένεια που αποκτάει αργότερα, μεγαλώνοντας. Οι μεγάλες αφίσες των πορνοταινιών και τα στριπτιζάδικα στο δρόμο είναι, βέβαια, σε κοινή θέα, και η μικρή κόρη του συγγραφέα ρωτάει, 'Τι είναι πάλι αυτό;' Και η γυναίκα του απαντάει: 'Πουλούν σεξ'. Ο χιουμοριστικός τρόπος γραφής του Sanders, που κινείται μπρος και πίσω, από το προσωπικό περιστατικό στο δημόσιο διάλογο, με αναφορά σε εμπειρίες αλλά και παραθέσεις απόψεων διάφορων φιλοσόφων και στοχαστών, όπως τους τρόπους που μαθαίνουμε να ερμηνεύουμε αυτά που βλέπουμε, του John Berger (*Ways of Seeing*), του D.H. Laurence, που θεωρεί ότι η πορνογραφία αναγνωρίζεται 'από τον τρόπο που σίγουρα προσβάλλει το σεξ και τον άνθρωπο', της Millet, που έγραψε για την Πολιτική του σεξ (*Sexual Politics*), του Allan Willis, που έχει την άποψη πως οι άνδρες στην πορνογραφία αναζητούν όχι την αύξηση της επιθυμίας αλλά τη μείωση του φόβου, της Σιμόν ντε Μπובουάρ και άλλων. Ο τρόπος αυτός γραφής, εξομολογητικός, με χιούμορ αλλά και αξιοπρέπεια, προσκαλεί και διευκολύνει τη σύνδεση των διάφορων στοχαστών που αναφέρονται με την καθημερινότητά μας και προσκαλεί την κριτική αντιπαράθεση των μαθητικών απόψεων.

Όταν ένα μαθητικό βιβλίο περιλαμβάνει ένα κεφάλαιο πάνω σε αυτό το θέμα, που αγγίζει τόσο άμεσα τη δική του ζωή, δίνει καταρχάς στο θέμα αυτό το στίγμα του επιτρεπτού και αναιρεί και για το μαθητή το ταμπού της συζήτησής του, που έτσι και αλλιώς τον απασχολεί έντονα. Η ύπαρξη κειμένων όπως αυτό δίνει την ευκαιρία να ακουστούν στο περιβάλλον της τάξης και να συζητηθούν απόψεις, να εκφραστούν συναισθήματα, ανάγκες, φόβοι, να βελτιωθεί και να απομυθοποιηθεί η κατανόηση της διαφοράς αλλά και της ομοιότητας μεταξύ των νέων, σε προσωπικό αλλά και σε διαφυλικό επίπεδο. Τα στερεότυπα των μέσων ενημέρωσης αντιμετωπίζονται έτσι με κριτικό τρόπο και δεν αποτελούν μοναδικά πρότυπα αλλά εναλλακτικές. Αυτό κάπως βοηθάει στο κλείσιμο του μεγάλου χάσματος μεταξύ των διακηρύξεων για σεβασμό στο άτομο και άλλων αξιών που απασχολούν τη μαθητική τάξη και της αποπροσανατολιστικής ή ακόμα τραυματικής εμπειρίας μιας πορνογραφικής παρουσίας.

Εξετάζοντας το δεύτερο θέμα στο οποίο αναφερθήκαμε, αυτό των πολέμων, που ο εικοστός αιώνας είδε όσο ποτέ άλλοτε να καταστρέφουν τις κοινωνίες και τις ζωές των ανθρώπων, οι δημοσιογράφοι βρίσκουν κατά κανόνα ότι η σύγκρουση 'πουλάει', ενώ η διαχείριση πριν χυθεί αίμα ή οι προσπάθειες θεραπείας, στη μεταπολεμική κατάσταση, των πληγών που άφησε ο πόλεμος δεν 'πουλάνε'. 'Η μάχη με αίμα και εκρήξεις απευθύνεται στην καρδιά, ενώ η διαχείριση της σύγκρουσης στο μυαλό', χάνοντας σε εμπρορευσιμότητα. Έτσι, υπάρχουν σήμερα μη κυβερνητικές οργανώσεις που αναλαμβάνουν το κόστος της δημοσιογραφικής καταγραφής των επιχειρήσεων διαχείρισης των κρίσεων έτσι, ώστε να καταγράφονται δημοσιογραφικά οι επαναπροσεγγίσεις πληθυσμών, για παράδειγμα το εφικτό της συνύπαρξης Τούτσι και Χούτου, Παλαιστινίων και Ισραηλινών, Κοσσοβάρων και Σέρβων, και άλλων κοινοτήτων, επειδή οι παραγωγοί και τα εμπορικά κανάλια βρίσκουν ότι ένα τέτοιο κόστος δεν αποτελεί καλή τοποθέτηση των χρημάτων τους (*People Building Peace*, εκδ. European Center for Conflict Prevention, 1999). Η ανθρώπινη ζωή και η απώλειά της έχουν, λοιπόν, νόημα ανάλογο με την ακροαματικότητα που αποφέρουν. Πολλοί δημοσιογράφοι θεωρούν, επιπλέον, κάθε παρότρυνση να ασχοληθούν και με την πιθανότητα ειρήνευσης, με την οικοδόμηση της ελπίδας, ως παρέμβαση στην ελευθερία του Τύπου. Τα

θέματα της σύγκρουσης αλλά και της ειρηνευτικής διαδικασίας αντιμετωπίζονται ακόμα και από δημοσιογράφους που διακινδυνεύουν τη ζωή τους για την ενημέρωσή μας στη βάση της δημιουργίας ακροαματικότητας.

Ο μαθητικός πληθυσμός τα τελευταία χρόνια παρακολουθεί τις διεθνείς εντάσεις μαζί με το εκπαιδευτικό κίνημα, και ήταν πολύ συχνό το φαινόμενο των κοινών αντιπολεμικών εκδηλώσεων, της συμμετοχής σε κοινή πορεία εκπαιδευτικών και μαθητών. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, με χαρά τη μαζική συμμετοχή των μαθητών σε πορείες κατά του πολέμου του Ιράκ, παρακολουθούμε με ενδιαφέρον τη συμμετοχή τους σε εκδηλώσεις για την ειρήνη, εκτιμούμε τη δυσπιστία που δείχνουν για τις έτοιμες δικαιολογίες πάνω σε σύγχρονα προβλήματα. Όμως εδώ το κενό υφίσταται στον τρόπο με τον οποίο διδάσκονται την ιστορία σε σχέση με την συμμετοχή τους στην ιστορία και τον τρόπο που την ζουν και την κατοικούν σήμερα. Ο ίδιος εκπαιδευτικός που είναι μαζί τους στην πορεία ειρήνης μπορεί να συμβολίζει τον εφιάλτη της άκριτης απομνημόνευσης μαχών και στρατηγών στην τάξη.

Η επικοινωνία με μαθητές της πρώτης γυμνασίου μερικά χρόνια πριν σε Γυμνάσιο του Βύρωνα, πάνω στο μάθημα Ιστορίας, που δίδαξα περιστασιακά, με θέμα τον Πελοποννησιακό πόλεμο, μου έδωσε την ευκαιρία να πειραματιστώ ζητώντας από την τάξη να εργαστούν σαν δημοσιογράφοι, Αθηναίοι οι μισοί και Σπαρτιάτες οι υπόλοιποι. Θα περιέγραφαν από τη σκοπιά τους τα ίδια γεγονότα. Αυτά που έγραψαν, το στυλ, το ύφος, ο πολιτικός έως ...ποδοσφαιρικός φανατισμός που μιμήθηκαν, η περιγραφή χαρακτήρων, όπως, π.χ., του Αλκιβιάδη, μέσα από το γέλιο που μας χάρισαν, μας έδωσαν και την ευκαιρία να συζητήσουμε πώς παρουσιάζουν οι δημοσιογράφοι τα γεγονότα και με τι στόχους και κίνητρα.

Όλα τα μαθήματα θα μπορούσαν να προσφέρουν ευκαιρίες για μια κριτική ανασκόπηση των γεγονότων και της παλαιότερης ή σύγχρονης ιστορίας. Όταν οι μαθητές μάθουν ότι αυτό αποτελεί γόνιμη πρακτική, εφοδιάζονται με το προσωπικό έναυσμα να διαλέγονται, να κρίνουν τον τρόπο και το περιεχόμενο της πληροφορίας που δέχονται, να αναζητούν τον αντίλογο, τις λύσεις, τις ευκαιρίες. Αυτό, βέβαια, δυναμώνει τη σχέση τους με την ίδια τη μάθηση, μέσα και έξω από τις τάξεις.

Το μάθημα των Καλλιτεχνικών

Το μάθημα των Καλλιτεχνικών προσφέρεται ιδιαίτερα για την αναθεώρηση στερεοτύπων, γιατί αφορά την υιοθέτηση συμβολισμών. Οι μαθητές και οι μαθήτριες συνειδητοποιούν τη δύναμη υποβολής των αισθητικών στοιχείων, της εικόνας, της μουσικής, των μεγεθών κ.ά. Με ευχάριστο και δημιουργικό τρόπο μπορεί καθένας να εκφράσει φόβους και ελπίδες, να επικοινωνήσει, να ανακουφίσει εντάσεις, να δώσει σχήμα και χρώμα στα συναισθήματα που φοβίζονται ή εμπνέουν.

Υπάρχει η δυνατότητα να ανταποκριθούμε σε παιδαγωγικές προκλήσεις που προκύπτουν από τα μέσα ενημέρωσης αλλά και να σχεδιάσουμε μαθήματα που να ενδυναμώνουν τους μαθητές στο να κατανοούν συμβολισμούς και να διακρίνουν αυτό που τους ευεργετεί και αυξάνει την ψυχική τους αντοχή και υγεία. Η Τέχνη έχει μια αναμφισβήτητη θεραπευτική παράμετρο και για την αποκατάσταση της αυτοπεποίθησης, όταν έχει τρωθεί, αλλά και για το χτίσιμο ομάδας συνεργασίας. Μέσα από κάποια περιστατικά που προέκυψαν απρόοπτα

σε τάξεις, από ημερολόγιο παρατηρήσεων που συνήθως κρατώ, μπορούμε να δούμε την παιδαγωγική ευκαιρία που προσφέρεται.

Περιστατικό 1

Σε μάθημα καλλιτεχνικών βάζουμε τη μουσική από την ‘Κάρμεν’ του Μπιζέ. Οι μαθητές / μαθήτριες αρχίζουν αυθόρμητα να τραγουδούν τη διαφήμιση γνωστού απορρυπαντικού, που συνοδεύεται στην τηλεόραση από την μουσική της άριας για τον έρωτα. Οι μαθητές προφανώς δεν γνωρίζουν πως το αρχικό θέμα της μουσικής αυτής είναι ο έρωτας. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να θέσει, λοιπόν, το ερώτημα ποια είναι τα πιθανά θέματα που αρχικά εμπνέουν μια μουσική και, ακόμα, να ζητήσει από τους μαθητές / μαθήτριες να μαντέψουν το ερέθισμα για το συγκεκριμένο κομμάτι μουσικής. Είναι αμφίβολο πως θα προτείνουν ποτέ ως πιθανή αφετηρία έμπνευσης το ... απορρυπαντικό. Αφού, λοιπόν, συζητήσαμε και καταλήξαμε και στην ιστορία της Κάρμεν και στο θέμα του έρωτα ως έμπνευση για καλλιτέχνες και ως υλικό για τους καλλιτέχνες-διαφημιστές, που δουλειά τους είναι να μας πουλήσουν προϊόντα, η επόμενη συζήτηση διερευνά τι κάνει ένα διαφημιστή να επιλέγει μια μουσική για τον έρωτα ως μουσικό θέμα της διαφήμισης (απορρυπαντικού, αυτοκινήτου, αποσμητικού...) που σχεδιάζει. Τι είναι αυτό που θέλει να πετύχει και πώς το προσπαθεί.

Περιστατικό 2

Μαθητής παίζει μιμούμενος ρόλο από μια διαφήμιση τσιγάρων. Τι μπορεί να κάνει ο εκπαιδευτικός που τον αντιλαμβάνεται, όταν γνωρίζει ότι το κάπνισμα προβάλλεται στα παιδιά ως μέρος της ενηλικίωσης και γι’ αυτό τα γοητεύει; Μπορεί να μην αντιπαρέλθει, καταρχάς, την πρόκληση. Να συζητήσει για το εάν ο ίδιος / η ίδια είναι καπνιστής ή καπνίστρια. Την προσωπική εμπειρία και την εξάρτηση, αλλά και το αρχικό κίνητρο για να αρχίσει το κάπνισμα. Μπορεί, για παράδειγμα, να προτείνει στους μαθητές να σχεδιάσουν και να παρουσιάσουν θεατρικά μια αντιδιαφήμιση, χρησιμοποιώντας τα ίδια ‘κόλπα’, το ύφος της επιτυχίας, το ωραίο τοπίο, το στυλ. Η αντιδιαφήμιση πρέπει να λέει μια αλήθεια που η εν λόγω διαφήμιση τσιγάρων προσπαθεί να αποκρύψει, κάτι για την υγεία, τη δυσάρεστη μυρωδιά των καπνιστών και ό,τι άλλο μπορεί να εμπνεύσει τους μαθητές. Μια εργασία που έγινε στο 2ο Πειραματικό Γυμνάσιο Αθήνας το 2000 με αυτή τη δομή είχε αποτέλεσμα πολύ ενδιαφέροντα σχόλια και παρουσιάσεις έργων, γελοιογραφιών, καρτών και σύντομων θεατρικών. Οι μαθητές επέλεξαν μόνοι τα θέματά τους και εργάστηκαν άλλοι ατομικά και άλλοι σε μικρές ομάδες ‘παραγωγής’, όπως προτιμούσαν.

Μαθητές μπορούν έτσι να ερευνήσουν γενικότερα τους συμβολισμούς, φανερούς και αθέατους, που υποβάλλουν το αίσθημα της επιθυμίας, της ικανοποίησης, της δήθεν συμμετοχής σε μια ‘δυνατή’ ομάδα, που χρησιμοποιούν οι διαφημιστές. Οι μαθητές με τη μέθοδο αυτή οδηγούνται με την παρατήρηση και τη συζήτηση από μόνοι τους να ανακαλύπτουν την εκμετάλλευση των βασικών ενστίκτων και φόβων που γίνεται από την τηλεοπτική εικόνα, την απόκρυψη επιλογών και την επιβολή μιας οπτικής ως μοναδικής, που εδρεύει συχνά στα μέσα ενημέρωσης. Έτσι, μπορούν να γίνουν καλύτεροι καταναλωτές των υπηρεσιών που παρέχουν αυτά τα μέσα, αλλά να υπερασπιστούν και τις απόψεις τους αποτελεσματικότερα, να εντυπώσουν, δηλαδή, στα άδυτα των επικοινωνιακών τεχνών και

να γίνουν μεν -θέλουν δεν θέλουν, αφού ζουν σε ένα καταναλωτικό περιβάλλον- πελάτες τους, αλλά με περισσότερη κριση και επίγνωση.

Οι εκπαιδευτικοί των Καλλιτεχνικών συχνά επιδιώκουμε να ορθώσουμε το δημιουργικό μαθητή απέναντι στα υπνωτικά που προμηθεύει κάποιο τηλεοπτικό πρόγραμμα, και ως επιμορφωτές σε επικοινωνία μεταξύ μας, σε συνεργασία με την Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών, να δώσουμε εργαλεία στους εκπαιδευτικούς Τέχνης για να προκαλέσουν ερωτήματα και συζητήσεις πάνω στα θέματα που απασχολούν τους νέους, με όχημα την Τέχνη.

Κάθε μορφή τέχνης προσφέρεται για παιδαγωγική δουλειά, γιατί η δημιουργική εμπειρία μπορεί λειτουργήσει ανατρεπτικά για πλαστά στερεότυπα, καθώς μπορούν με αυτή να ανταποκρίνονται τα άτομα σε υπαρκτά ερωτήματα όχι απλώς με την σκέψη, αλλά βιώνοντας με τις αισθήσεις και κινούμενοι σε πολλά επίπεδα συνείδησης.

Παραθέτουμε κάποιες από τις σχετικές ασκήσεις, που έχουν δημιουργηθεί για το μάθημα των Καλλιτεχνικών, αλλά μπορεί να αξιοποιηθούν και από άλλους εκπαιδευτικούς, και έχουν στόχο την αποκάλυψη ερωτημάτων που δυσκολεύονται να εκφράσουν οι μαθητές. Οι ασκήσεις αυτές έχουν δημοσιευτεί στο περιοδικό 'Εικαστική Παιδεία', της Ένωσης Καθηγητών Καλλιτεχνικών (τεύχος 2004). Η πρώτη άσκηση στόχο έχει να αποκαλύψει τη δύναμη της εικαστικής γλώσσας και των συμβόλων. Η αποκάλυψη αυτή είναι δυνατόν να λειτουργήσει και ως βάση για την κριτική τοποθέτηση απέναντι σε χαρακτήρες δημοφιλείς στα παιδιά αλλά που ανησυχούν κάποιους παιδαγωγούς, όπως, για παράδειγμα, τα 'Πόκεμον', όχι με τον ανέφικτο στόχο να τα κάνουν λιγότερο δημοφιλή, αλλά για να βοηθήσουν τους μαθητές να συνδέσουν το περιεχόμενο με τους σκοπούς που επιδιώκονται. Τα 'Πόκεμον' είναι πολύχρωμα και χαριτωμένα μεταλλασσόμενα πλάσματα, που ασχολούνται με το να αλληλοεξοντώνονται. Είναι ακόμη 'ιδιοκτησίες' χαριτωμένων εκπαιδευτών, το ρόλο των οποίων παίζουν παιδιά. Τα παιδιά αυτά απεικονίζονται με κινούμενα σχέδια και συνεργάζονται ή αντιπαρά τίθενται και εξουσιάζουν τους χαριτωμένους εξολοθρευτές, γυμνάζοντάς τους. Ποια είναι τα διδάγματα και γιατί να ανησυχούν οι ενήλικοι που προσπερνώντας το παιδικό δωμάτιο βλέπουν τα συνήθη χαρούμενα χρώματα των κινούμενων σχεδίων και όχι τους συμβολισμούς τους; Ο φόβος και ο τρόμος δεν έχουν συνήθως μελανά χρώματα; Αυτός που πατάει το κουμπί της εκτόξευσης ενός πυραύλου όμως πρέπει να έχει τους αυτοματισμούς της επίτευξης του στόχου και όχι τα μελανά χρώματα στο μυαλό του, και η πρόσφατη αποκάλυψη για τη μουσική που ακούν δυνατά οι Αμερικανοί στρατιώτες την ώρα που πατούν κουμπιά δείχνει πως η 'σχετική' εκπαίδευση έχει αρχίσει συστηματικά από την ηλικία που έβλεπαν 'Πόκεμον'.

Η παρακάτω άσκηση επιχειρεί να συνδέσει το νόημα μιας εικόνας με την αισθητική της και να δώσει ευκαιρία επικοινωνίας και έκφρασης. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί σε συνέχεια να ζητήσει από τα παιδιά να φέρουν στην τάξη προσφιλή τους καρτούν σε εικόνες για σχολιασμό.

Κάρτες προδοκιών

1. Σχεδιάστε στη μια πλευρά της μικρής κάρτας (ένα τέταρτο του Α4) κάτι που ελπίζετε και εύχεστε και από την άλλη κάτι που δεν θα θέλατε να συμβεί ή που φοβάστε. Τοποθετήστε την κάρτα ανώνυμα σε ένα καλάθι.

2. Τραβήξτε με τη σειρά μια τυχαία κάρτα, περιγράψτε την και ερμηνεύστε την με τη φαντασία σας, προσπαθώντας να μαντέψετε τι εννοεί κάθε σκίτσο, ποιο εκφράζει ελπίδα και ποιο φόβο.
3. Κρατώντας τις κάρτες από την πλευρά που θεωρούμε ότι έχουν ελπίδες παρατηρούμε τα χαρούμενα χρώματα. Με τι χρώματα έχουν αποδοθεί οι φόβοι;

Με την άσκηση αυτή δίνονται δυο ευκαιρίες έκφρασης, μια μέσα από τις ζωγραφιές και μια μέσα από την απόπειρα ερμηνείας της ευχής ή του φόβου που κάποιος άλλος / κάποια άλλη ζωγράφισε. Είναι μεγάλη η ικανοποίηση των μαθητών που κατορθώνουν, ευκολότερα από όσο φαντάστηκαν, να επικοινωνούν μέσα από την εικόνα, καταλαβαίνουν όμως και τη δύναμη της εικόνας.

Η δεύτερη άσκηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διαγνωστούν διάφορα θέματα που προβληματίζουν τους συμμετέχοντες μαθητές. Η επίδραση από τους ήρωες ταινιών, παιχνιδιών ή τα κινούμενα σχέδια είναι συχνά φανερή. Χρησιμοποιούμε εικαστικά μέσα αλλά και θεατρικό παιχνίδι. Μπορεί να βοηθήσει, επίσης, στην εκτόνωση και την επικοινωνία με ευχάριστο και διασκεδαστικό τρόπο, ακόμα και για επώδυνες καταστάσεις. Δείχνει τον πλούτο της διαφορετικότητας και βοηθάει στο χτίσιμο σχέσεων και στη συνεργασία στο πλαίσιο της μικρής ομάδας. Βοηθάει, επίσης, να κατανοήσουμε πώς αυτό που βρίσκουμε αστείο μπορεί να κρύβει και κάτι σοβαρό ή σημαντικό, χωρίς αναλύσεις και ενοχές.

Ζωγραφίστε ένα πολύ αστείο ανθρωπάκι

Η άσκηση αυτή μπορεί να χρειαστεί δύο ώρες ή και περισσότερο, ανάλογα με τις επιδιώξεις του εκπαιδευτή.

Οδηγίες

1. Ζωγραφίστε ένα πολύ αστείο ανθρωπάκι σε χαρτί μισής κόλλας Α4.

Μπορεί ο / η εκπαιδευτικός να ζητήσει να ξεκινήσουν όλοι από το σχήμα μιας πατάτας ή ενός αυγού και τα ανθρωπάκια να ονομαστούν 'πατατοκέφαλοι', για παράδειγμα, ή να αφήσει απλώς την έννοια 'αστείο' χωρίς άλλη ερμηνεία, ώστε να φτιάξει καθένας ό,τι θέλει.

2. Τα ανθρωπάκια μπαίνουν στο καλάθι.
3. Υιοθετήστε ένα, όχι το δικό σας, διαλέγοντάς το ή στην τύχη.

Πώς σας φαίνεται σαν χαρακτήρας;

4. Παρουσιάστε το σε ομάδα τεσσάρων ατόμων. Περιγράψτε την προσωπικότητα και την ιστορία του/της, όπως την φαντάζεστε.

5. Φτιάξτε όλοι μαζί μια ιστορία που να περιέχει και τους τέσσερις χαρακτήρες που έχει η ομάδα. Τι συνδέει τα τέσσερα αστεία ανθρωπάκια;

6. Φτιάξτε μια μάσκα με αυτό που υιοθετήσατε. Χρησιμοποιήστε ό,τι υλικά θέλετε, χαρτί, χρώματα, πανί, αλουμινόχαρτο, βάψιμο. Ζητήστε βοήθεια από τον καθηγητή/καθηγήτρια, αν χρειάζεστε. Πείτε κάτι, μιλώντας με τη μάσκα, ένα χαιρετισμό ή μια ανακοίνωση.

7. Ρόλοι και υπορόλοι: Χρησιμοποιούμε μάσκες. Διάλογοι σύντομων αυτοσχεδιασμών, με εθελοντές, για ένα λεπτό. Π.χ. Σκηνές δρόμου. Σκηνές οικογένειας. Σκηνές ατόμων σε κρίση (ατύχημα, ευτύχημα). Σκηνή χωρίς λόγια, με την μάσκα. Τα παιδιά μπορούν να ετοιμάσουν τις σκηνές ανά δύο.

8. Σκηνή περισσότερων χαρακτήρων: Δύο, τρία ή τέσσερα άτομα, σε ομάδα, θα φτιάξουν μια ιστορία με τους χαρακτήρες που έχουν ήδη δημιουργήσει. Δημιουργήστε με τα αστεία ανθρωπάκια μια σκηνή, με λόγια ή χωρίς λόγια, τριών το πολύ λεπτών, που να εκφράζει μια σύγκρουση ή κάτι απρόοπτο που έγινε.

Δέκα λεπτά ‘κήρυγμα’ από τους μαθητές

Η δημοφιλής τηλεοπτική σειρά ‘Δέκα λεπτά κήρυγμα’ συχνά εκφράζει την προσπάθεια των νέων εφήβων να πείσουν για τη δική τους άποψη αλλά και την κατανόηση των αδυναμιών και αντιφάσεων των συμπαθών ενηλίκων της σειράς. Μεταξύ των νέων συζητούνται συχνά οι αντιφάσεις των ενηλίκων μεταξύ των διακηρύξεων και των πράξεών τους.

Μια άσκηση, που είχε μεγάλη επιτυχία στους μαθητές και στις μαθήτριες γυμνασίων και λυκείων όσον αφορά τις διαφυλικές σχέσεις, είναι μέρος ενός σεμιναρίου με αντικείμενο τις διαφυλικές σχέσεις και τη διαχείριση συγκρούσεων.

Ζητείται από τον εκπαιδευτικό να γράψουν οι μαθητές σε ένα χαρτί, αν θα ήταν οι ίδιοι γονείς, τι είναι αυτό που τους αρέσει, για να αποφασίσουν ως γονείς να το μιμηθούν και αυτοί, από τη συμπεριφορά της μητέρας και του πατέρα τους, και τι θα έκαναν οι ίδιοι διαφορετικά, τι θα άλλαζαν δηλαδή. Μπορούν να το γράψουν ανώνυμα σε δυο διαφορετικές στήλες. Τα σημειώματα είναι ανώνυμα, αλλά ταξινομούνται και οι απαντήσεις ομαδοποιούνται από τον εκπαιδευτικό για συζήτηση. Πολλές από τις παρατηρήσεις που έχουν δοθεί από τους μαθητές και μαθήτριες είναι συνήθως σχετικές με την ύπαρξη ή την απουσία διαλόγου, ιδιαίτερα αναφορικά με τον αλληλοσεβασμό και τις σχέσεις των δύο φύλων.

Συμπεράσματα

Μέσα από το χάσμα της διαπαιδαγώγησης στην τάξη και της πραγματικότητας στη ζωή των παιδιών αναδεικνύεται η ισχυρή επίδραση των μέσων ενημέρωσης, ισχυροποιούμενη και από τη διαστολή μεταξύ ψυχαγωγικού περιεχομένου δραστηριοτήτων και εργασίας. Η Τέχνη δεν μπορεί παρά να ανατρέπει αυτή τη διχοτόμηση, μορφώνοντας μέσα από την αγωγή ψυχής και τη συμμετοχή. Εάν, όμως, δεν είναι συνειδητή και σταθερή αυτή η προσπάθεια στην εκπαίδευση και ειδικότερα στην εκπαίδευση μέσω της Τέχνης, τα μέσα ενημέρωσης θα επικρατούν, γιατί προσφέρουν με εύληπτο τρόπο τόσο παγιωμένα διεγερτικά της αδρεναλίνης όσο και εικόνες εφησυχασμού, μοντέλα έτοιμα για να φορεθούν όπως τα καινούργια μπλουζάκια, ελκυστικά όσο τα νέα αυτοκίνητα, νόστιμα και άχρηστα σαν τα λογής-λογής...γαριδάκια, πολύχρωμα και δυναμικά όσο τα περιοδικά ποικίλης ύλης με περίσσεια διαφημίσεων.

Οι προτεινόμενες παιδαγωγικές προσεγγίσεις και δραστηριότητες είναι μια απόπειρα για πρόσκληση σε δημιουργικό διάλογο και όχι επιβολή των δικών μας στερεοτύπων και

αντιπαράθεση με άλλα, 'κακά' στερεότυπα. Αφήνουμε περιθώριο στους μαθητές να βάλουν τις δικές τους προτεραιότητες και οπτική, να συμφωνήσουν ή να διαφωνήσουν, και είναι ο διάλογος που έχει τη δύναμη και όχι τα συμπεράσματα. Η ενεργοποίηση της κριτικής σκέψης και όχι η συμφωνία με την οπτική του δασκάλου. Αυτό, άλλωστε, είναι το κλειδί της αναγνώρισης του μαθητή ως υποκειμένου μάθησης, κατά τους κριτικούς παιδαγωγούς (Banks, 2004) Είναι η συνάντηση της εξέλιξης που ονομάζουμε 'μάθηση', και αποτελεί μια προσωπική διαδικασία για κάθε παιδί, με την δική μας απόπειρα προσφοράς μορφωτικών αγαθών σε ένα ταχύτατα μεταβαλλόμενο κόσμο, όπου όμως οι βασικές ανθρωπίνες ανάγκες για αγάπη, αποδοχή, δικαιοσύνη, δημιουργία, συνύπαρξη, μένουν σταθερές.

Βιβλιογραφία

Report from the Conference 'Parental involvement in Practice', October 11, 1996, Pre School Learning Alliance, London.

Banks, James A.: *Εισαγωγή στην Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση*, Παπαζήσης, Αθήνα 2004.

Kohn, Alfie: *No Contest. The case against competition*, Houghton Mifflin Co, Boston 1986.

European Centre for Conflict Prevention: *People Building Peace. 35 Inspiring Stories from Around the World*, 1999.

Kast, Verena: *Θύματα και θύτες*, Θυμάρι, Αθήνα 2001.

[Βλ., επίσης:

- Σειρά άρθρων της Νίκης Ρουμπάνη στο περιοδικό *Εικαστική Παιδεία*, τεύχη ετών 2001, 2003 και 2004, εκδ. Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων.
- Υπό έκδοση εργασία του ψυχίατρου και θεατρικού συγγραφέα Γ. Μποτονάκη με θέμα τα τηλεοπτικά παιχνίδια τύπου 'Μεγάλος Αδελφός'.
- Πρακτικά του Δ.Σ. του Ευρωπαϊκού Αντιρατσιστικού Δικτύου.
- Δημοσιεύσεις στο ηλεκτρονικό περιοδικό του Δικτύου Γυναικών Ευρώπης «Τα Νέα μας».]

Διαπολιτισμική εκπαίδευση και ο ρόλος των ΜΜΕ. **Η περίπτωση της Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης**

ΦΩΤΗΣ ΚΛΩΠΑΣ*

Η Τεχνική – Επαγγελματική Εκπαίδευση (ΤΕΕ) έχει ως έναν από τους βασικούς της στόχους να συμβάλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας των νέων και στην ευρεία, γενική μόρφωσή τους. Και οι απόφοιτοι της ΤΕΕ θα ζήσουν σε μια κοινωνία με πολλά προβλήματα και πρέπει να είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι για την αντιμετώπισή τους.

Μια κατηγορία των προβλημάτων απορρέει από το γεγονός ότι δεν είμαστε, ως κοινωνία, κατάλληλα προετοιμασμένοι για την αντιμετώπιση των απαιτήσεων μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Επίσης, τα σχολεία μας δεν παρέχουν την κατάλληλη ενημέρωση και προπαρασκευή για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, και την προαγωγή τις ισότητας και των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Επειδή και στο χώρο της ΤΕΕ έχουν επισημανθεί περιπτώσεις άνισης και άδικης μεταχείρισης των μαθητών και μαθητριών που διαφέρουν από την πλειονότητα ως προς κάποια κοινωνικά χαρακτηριστικά, χρειάζεται να οργανωθούν πιο αποτελεσματικές πολιτικές παρέμβασης στον τομέα αυτόν.

Ένας από τους παράγοντες που συμβάλλουν αποφασιστικά στη διαμόρφωση των στάσεων, των αντιλήψεων και της συμπεριφοράς των νέων είναι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ). Μάλιστα, ο ρόλος και η επίδρασή τους στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των νέων εξαρτώνται από τη μόρφωση και την ωριμότητά τους: Όσο περισσότερο ώριμοι και μορφωμένοι είναι τόσο πιο κριτικά προσλαμβάνουν τα μηνύματα των ΜΜΕ.

Με βάση τις παραπάνω σκέψεις, προκύπτουν οι εξής ανάγκες:

1. να συμπεριλαμβάνονται στο πρόγραμμα σπουδών της ΤΕΕ και οι διαστάσεις που αφορούν τα ΜΜΕ, κυρίως με τη μορφή της «Εκπαίδευσης στα ΜΜΕ»·

2. να ενταχθούν στο πρόγραμμα της ΤΕΕ ενότητες που αναφέρονται στα ζητήματα του ρατσισμού και της ξеноφοβίας και προωθούν τη διαπολιτισμική κατανόηση και ευαισθησία.

Ως προς το πρώτο σκέλος, η Εκπαίδευση στα ΜΜΕ δεν είναι απαραίτητο να αποτελεί ένα χωριστό μάθημα. Περισσότερο βοηθάει η διάχυση του αναγκαίου υλικού και των σχετικών δραστηριοτήτων στο σύνολο του προγράμματος σπουδών.

---

* Ο Φώτης Κλώπας είναι εκπαιδευτικός Δ.Ε. και μέλος του Δ.Σ. του ΚΕΜΕΤΕ.

Η διδασκαλία της Γλώσσας και της Λογοτεχνίας, όπως και της Ιστορίας, για παράδειγμα, παρέχει πολλές ευκαιρίες να συμπεριληφθούν ενότητες σχετικές με τα ΜΜΕ, το ρόλο και τη σημασία τους. Αλλά και πολλά μαθήματα που διδάσκονται στο πλαίσιο των επιμέρους ειδικοτήτων των ΤΕΕ μπορούν να αξιοποιηθούν προς αυτή την κατεύθυνση. Αναφέρουμε στη συνέχεια μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Επικοινωνία και διαπροσωπικές σχέσεις

Το μάθημα αυτό διδάσκεται στην Α' τάξη των ΤΕΕ, σε όλες τις ειδικότητες. Σκοπός του είναι να μεταδώσει μια σειρά θεωρητικών γνώσεων, εννοιών και ορισμών σχετικά με το αντικείμενο της επικοινωνίας και των διαπροσωπικών σχέσεων. Μέσω των γνώσεων και δεξιοτήτων που καλλιεργεί, βοηθάει το μαθητή / τη μαθήτρια στην επαφή και τις σχέσεις με την οικογένειά του, τους φίλους και συμμαθητές / συμμαθήτριες αλλά και με τα άλλα μέλη της κοινωνίας, με τα οποία μοιράζεται μεγάλο μέρος της ζωής του.

Η σύγχρονη κοινωνία όμως είναι ολοένα και περισσότερο πολυπολιτισμική. Είναι, συνεπώς, απαραίτητο να καλλιεργούνται μέσω αυτού του μαθήματος και οι γνώσεις και δεξιότητες που διευκολύνουν την κατανόηση των ανθρώπων που έχουν άλλη πολιτισμική προέλευση, εθνικότητα, γλώσσα, θρήσκευμα, ήθη και έθιμα. Όμως οι στάσεις των νέων απέναντι στο διαφορετικό επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό και από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Αν αυτά λειτουργούν σωστά, μπορούν να συμβάλλουν στη μετάδοση εμπειριών που οδηγούν σε θετικές στάσεις για την ετερότητα. Αν όμως λειτουργούν αρνητικά, μπορούν να δημιουργήσουν σοβαρά προβλήματα στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων στους χώρους εργασίας, ψυχαγωγίας κ.λπ. Για τους λόγους αυτούς είναι πολύ σημαντικό να αξιοποιείται το μάθημα αυτό για να συμπεριλάβει και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως παράγοντα που επηρεάζει τις διαπροσωπικές σχέσεις, άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά. Αυτό το ενδιαφέρον πρέπει να αφορά και τους χώρους εργασίας, όπου μπορεί να αξιοποιηθεί και ένα άλλο μάθημα, το μάθημα που αφορά το Εργασιακό Περιβάλλον.

Εργασιακό Περιβάλλον

Και αυτό το μάθημα διδάσκεται στην Α' τάξη των ΤΕΕ, σε όλες τις ειδικότητες. Σκοπός του είναι να μεταδώσει γνώσεις και εμπειρίες σχετικά με το πώς είναι οργανωμένος ο κόσμος της εργασίας σήμερα και ποιες είναι οι σύγχρονες απαιτήσεις του. Στο πλαίσιο αυτού του μαθήματος, μεταξύ άλλων, παρουσιάζονται διάφορα επαγγέλματα του σύγχρονου καταμερισμού εργασίας, το περιεχόμενο και οι απαιτήσεις τους καθώς και το κοινωνικό κύρος που συνοδεύει καθένα από αυτά. Και αυτόν τον τομέα όμως τον επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό η τηλεόραση και τα άλλα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Για παράδειγμα, οι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας μπορούν να κάνουν πιο ελκυστικά ή επιθυμητά ορισμένα επαγγέλματα για τους νέους τα οποία δεν είναι τόσο δημοφιλή, όπως και να επηρεάσουν, ως ένα βαθμό, τις επαγγελματικές επιλογές τους. Έχει σημασία, επομένως, να γνωρίζουμε ως ποιο βαθμό ασκούν επίδραση στους νέους και προς ποια κατεύθυνση. Αν, για παράδειγμα, παρουσιάζουν στα ψυχαγωγικά τους προγράμματα τους μετανάστες μόνο σε θέσεις χειρωνακτικής εργασίας με χαμηλές αποδοχές, ενδέχεται να δημιουργούν πρότυπα που περιορίζουν τις δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης των νέων. Για το λόγο αυτό όλοι οι νέοι, κυρίως οι μετανάστες, πρέπει να γνωρίζουν αυτές τις

ενδεχομένως αρνητικές επιδράσεις των νέων και να έχουν τη δυνατότητα να τις αντιμετωπίζουν.

Ειδικότητες και μαθήματα σχετικά με τα ΜΜΕ

Τέλος, οι μαθητές και μαθήτριες που επιλέγουν ειδικότητες ή διδάσκονται μαθήματα σχετικά με τα ίδια τα ΜΜΕ, μαζί με όλες τις άλλες γνώσεις τους, πρέπει να ενημερώνονται και για τις ενδεχόμενες αρνητικές επιδράσεις των ΜΜΕ που σχετίζονται με το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τις κάθε είδους αρνητικές διακρίσεις. Εάν έχουν αυτή τη γνώση, μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν για να καλλιεργούν αντιλήψεις και στάσεις ισότητας, τόσο με το περιεχόμενο που προβάλλουν τα ΜΜΕ όσο και με τη μορφή των μηνυμάτων (εικόνα, ήχος κ.λπ.).

Ως προς το δεύτερο σκέλος, όλα σχεδόν τα μαθήματα γενικής παιδείας που διδάσκονται στην ΤΕΕ μπορούν να αξιοποιηθούν για να καλλιεργηθούν στους μαθητές και μαθήτριες ο σεβασμός στη διαφορετικότητα, η αμοιβαία κατανόηση και αποδοχή, η διαπολιτισμική ευαισθησία και αλληλεγγύη ανάμεσα στα άτομα και τους λαούς. Αλλά και όσοι εκπαιδευτικού διδάσκουν μαθήματα ειδικότητων, έχουν πολλές ευκαιρίες να συμπεριλαμβάνουν κατά τη διάρκεια του μαθήματος παραδείγματα και αναφορές που δείχνουν στην πράξη τις αρνητικές συνέπειες του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των κάθε είδους διακρίσεων. Επειδή, μάλιστα, πολλές από αυτές τις διακρίσεις εμφανίζονται κυρίως στο χώρο εργασίας, είναι σημαντικό να συνδυάζεται η διδασκαλία των μαθημάτων ειδικότητας και η πρακτική άσκηση των μαθητών και μαθητριών με θετικά πρότυπα συμπεριφοράς στους εργασιακούς χώρους.

Μαθητές σκηνοθετούν ... διαπολιτισμικά. Μια σχολική παρέμβαση

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΙΛΑΦΑΚΗΣ*
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΒΕΛΤΣΟΥ*

Στις μέρες μας η κοινωνία γίνεται όλο και πιο επικοινωνιακή, αλλά και ελεγχόμενη. Τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα η τηλεόραση παρουσιάζουν συνήθως μεροληπτικά τους ξένους που ζουν στην Ελλάδα προβάλλοντας μόνο αρνητικές εικόνες και συμπεριφορές, και με αυτό τον τρόπο ενισχύουν τη διάκριση των ανθρώπων σε δύο κατηγορίες: σε «εμάς» (τους Έλληνες) και τους «άλλους» (τους ξένους). Προκύπτει, συνεπώς, η ανάγκη για διορθωτικές παρεμβάσεις σε αυτή την αρνητική εικόνα και αυτό μπορούμε να το επιτύχουμε στο σχολείο χρησιμοποιώντας ανάλογα μέσα, καθώς το σχολείο είναι δέκτης μηνυμάτων από την κοινωνία, αλλά και το ίδιο μπορεί να αποτελέσει πομπό θετικών αντιλήψεων, στάσεων και συμπεριφορών προς την ευρύτερη κοινωνία.

Μια τέτοια παρέμβαση για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας ήταν το πρόγραμμα «Εντός, εκτός ... και επί τα αυτά;», το οποίο υλοποιήθηκε τη σχολική χρονιά 2002-2003 από τη σύμπραξη τριών σχολείων, του 1ου Ενιαίου Λυκείου Βριλησίων, του 2ου Γυμνασίου Γέρακα και του Γυμνασίου Κερατέας, στο πλαίσιο του προγράμματος του ΥΠΕΠΘ «Ολυμπιακή Παιδεία», Άξονας: Άρση του κοινωνικού αποκλεισμού – Πολυπολιτισμικότητα. Το 1ο Ενιαίο Λύκειο Βριλησίων συμμετείχε με το γύρισμα μιας ταινίας ντοκιμαντέρ, διάρκειας 25 λεπτών, με τίτλο «Σαν τον Οδυσσέα», και με ένα διήμερο εκδηλώσεων, που περιλάμβανε προβολή ταινιών ντοκιμαντέρ, συζητήσεις με τη συμμετοχή μεταναστών, μουσική, χορό και τραγούδια από τις χώρες τους, καθώς και προσφορά εδεσμάτων και γλυκών από διάφορα μέρη του κόσμου.

Διδακτικοί στόχοι

Το 1ο Ενιαίο Λύκειο (Ε.Λ.) Βριλησίων βρίσκεται σε περιοχή όπου κατοικούν πολύ λίγοι οικονομικοί μετανάστες, ενώ έρχονται να εργαστούν αρκετοί σε οικοδομές, νοικοκυριά κ.λπ. Συνεπώς, οι μαθητές και μαθήτριες του σχολείου και της περιοχής δεν έρχονται εύκολα σε ουσιαστική επαφή με αυτούς ούτε γνωρίζουν τι συμβαίνει σε άλλες περιοχές της Αθήνας, όπου συνήθως κατοικούν οι μετανάστες, με αποτέλεσμα να ενημερώνονται κυρίως από τα μέσα σχετικά με αυτούς και να ενισχύεται, έτσι, ο κίνδυνος δημιουργίας αρνητικών

---

* Ο Γιάννης Τσιλαφάκης και η Αλεξάνδρα Βέλτσου είναι εκπαιδευτικοί Δ.Ε.

στερεοτύπων. Όμως τους αρέσει να ακούν μουσική ethnic, να τρώνε σε εστιατόρια που διαθέτουν ξένη κουζίνα και να χορεύουν ινδική μουσική, π.χ., όταν είναι της μόδας. Πολλές φορές αντιμετωπίζουν με οίκτο τους μετανάστες και τους πρόσφυγες ως μεμονωμένα άτομα και ευκαιριακά προχωρούν σε πράξεις φιλανθρωπίας.

Με αυτά τα δεδομένα, ως βασικοί στόχοι της εκπαιδευτικής μας παρέμβασης ήταν οι μαθητές και μαθήτριες:

- να συνειδητοποιήσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε απόμου, ώστε να αποδεχτούν τη διαφορετικότητα ομάδων και πολιτισμών
- να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τους λόγους που οδηγούν του ανθρώπους στη μετανάστευση και στην προσφυγιά, και να εκτιμήσουν την απόφασή τους
- να συνειδητοποιήσουν ότι η αποδοχή των μεταναστών και των προσφύγων αποτελεί θεμελιώδη αρχή του ελληνικού πολιτισμού
- να βοηθήσουν στην ενίσχυση της συνοχής της κοινωνίας
- να μάθουν να αποκωδικοποιούν τα μηνύματα των ΜΜΕ
- να απαντήσουν στα στερεότυπα που προβάλλονται από τα ΜΜΕ με μια ταινία που θα αναδεικνύει τα παραπάνω στοιχεία ως αποτέλεσμα βιωματικής προσέγγισης και θα προβάλλει θετικές στάσεις ως απάντηση σε όσες αρνητικές εικόνες αναπαράγονται από τα ΜΜΕ.

Στάδια υλοποίησης

A. Προετοιμασία

- Επαφή με σκηνοθέτη
- Εξασφάλιση απαραίτητων υλικών
- Επαφή με το Δίκτυο Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών
- ροσέγγιση κοινοτήτων μεταναστών για συνεργασία.

B. Ευαισθητοποίηση μαθητών

- Συμπλήρωση ερωτηματολογίων
- Προβολή της ταινίας «Μαθήματα Αμερικανικής Ιστορίας» και ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, για να επικεντρωθεί το ενδιαφέρον σε ορισμένα σημεία της ταινίας
- Δραστηριότητες
- Επίσκεψη στο Στέκι των Μεταναστών (Δίκτυο Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών) και άμεση ενημέρωση
- Οδοιπορικό σε κοινότητες μεταναστών και εξοικείωση με ανθρώπους, χώρους, γεύσεις κ.λπ. (Φύλλο Εργασίας 1)
- Τελική παρέμβαση, με τη δημιουργία ταινίας στην οποία θα καταγραφεί η σημερινή Αθήνα των μεταναστών με σκηνές από καφενεία, μαγαζιά, στέκια, εκκλησίες και τζαμιά, όπου άνθρωποι από όλες τις γωνίες της γης θα μιλούν μπροστά στην κάμερα για τη ζωή τους, διαβάζοντας παράλληλα κείμενα από την αρχαία και τη νεότερη ελληνική λογοτεχνία που προβάλλουν πανανθρώπινες αξίες

Γ. Η ταινία

Προετοιμασία

- Χωρισμός των μαθητών σε ομάδες και καθορισμός αρμοδιοτήτων
- Καταγραφή σε βιντεοταινία στιγμιοτύπων από τις δραστηριότητες του προγράμματος
- Συλλογή κειμένων από την ελληνική λογοτεχνία και επιλογή κατάλληλου υλικού
- Επιλογή μεταναστών που μιλούν και διαβάζουν την ελληνική γλώσσα
- Ενοικίαση αναγκαίου εξοπλισμού (κάμερας, μπουμ, μόνιτορ, τρίποδα, καλωδίων, ακουστικών κ.λπ.)
- Αγορά φιλμ (mini dv και beta)
- Επιλογή τρόπου μετακίνησης της ομάδας και του εξοπλισμού
- Διευθετήσεις σχετικά με τον τόπο και το χρόνο των συνεντεύξεων
- Διαμόρφωση ερωτήσεων των συνεντεύξεων
- Επιλογή άλλων χώρων για γυρίσματα και εξασφάλιση άδειας για τους αρχαιολογικούς χώρους
- Εργαστήριο μοντάζ

Η ώρα των γυρισμάτων

- Κατάλληλος φωτισμός
- Περιθώρια χρόνου για λήψεις και μετακινήσεις
- Απαραίτητος εξοπλισμός
- Συνεντεύξεις (Φύλλο Εργασίας 2)

Μοντάζ

- Επιλογή σκηνών
- Επιλογή μουσικής
- Αξιολόγηση αποτελέσματος (Φύλλο Εργασίας 3)

Δ. Οργάνωση παρουσίασης

- Τόπος
- Χρόνος
- Προσκλήσεις
- Αφίσες
- Πρόγραμμα
- Παράλληλες εκδηλώσεις (Φύλλο Εργασίας 4)
- Έντυπο

Επίλογος

Η πραγματοποίηση ενός τέτοιου προγράμματος είναι απόλυτα εφικτή, λαμβάνοντας υπόψη κάποιες παραμέτρους. Ο σωστός σχεδιασμός, ο έγκαιρος προγραμματισμός και η κατάλληλη οργάνωση του εγχειρήματος, καθώς και η καλή συνεργασία και ο ενθουσιασμός των συμμετεχόντων συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων. Άλλωστε, η παραγωγή μιας

αντιρατσιστικής ταινίας ντοκιμαντέρ που έχει επίκεντρο τις σχέσεις ανθρώπων από διαφορετικούς πολιτισμούς, νοοτροπίες και θρησκείες συμβάλλει στην αλληλοκατανόηση και την αμοιβαία αποδοχή για ένα καλύτερο κόσμο. Έτσι δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη συνέχιση των σχέσεων αυτών, με τη συμμετοχή σε εκδηλώσεις των κοινοτήτων, σε γιορτές κ.τ.ό. Στη πραγματικότητα, το πρόγραμμα συνεχίζεται.

Φύλλα Εργασίας

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Με τον σκηνοθέτη μας Γιώργο Πουλίδη συναντηθήκαμε στο σχολείο για να γνωριστούμε και να μιλήσουμε για το πρόγραμμα. Στην αρχή υπήρξε κάποια επιφύλαξη, γιατί το θέμα φαινόταν ανιαρό, μια και έπρεπε να απαντηθεί ένα ερωτηματολόγιο, και φαινόταν ότι το πρόγραμμα θα συνεχιζόταν με τον ίδιο τρόπο. Βέβαια, μέσα από το ερωτηματολόγιο αυτό διαπιστώθηκε πόσο διαφορετικοί είμαστε και μεταξύ μας. Έγινε η προβολή της ταινίας «Μαθήματα Αμερικανικής Ιστορίας», που αναφερόταν στο πρόβλημα του ρατσισμού, και υπήρξε διάχυτη συγκίνηση και προβληματισμός.

Μετά την πρώτη επαφή με το Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών και τις Κοινότητες Μεταναστών, ξεκινήσαμε τα Σαββατοκύριακα ένα οδοιπορικό στην Αθήνα, στους χώρους όπου συγχάζουν οι μετανάστες. Για όλους μας όλα αυτά ήταν πρωτόγνωρα και πολύ ενδιαφέροντα, αν και κοπιαστικά από την πολύωρη περιπλάνηση.

Πρώτα ενημερωθήκαμε για τους σκοπούς και τη δράση του Δικτύου από τον εκπρόσωπό του Νάσο Θεοδωρίδη. Μας έκανε εντύπωση πόσες πολλές κοινότητες μεταναστών υπάρχουν στην Ελλάδα. Θα θέλαμε να τις γνωρίσουμε όλες, αλλά αυτό δεν ήταν δυνατόν. Έτσι γνωρίσαμε ανθρώπους από το Μπαγκλαντές, το Σουδάν, την Πολωνία, την Παλαιστίνη, την Νιγηρία, το Κονγκό, τη Λιβύη και την Αλβανία.

Περπατήσαμε στη Σωκράτους, όπου μπήκαμε σε μαγαζιά που πουλάνε Αραβικά προϊόντα και δοκιμάσαμε γεύσεις, στη Μενάνδρου, όπου είδαμε τα κουρεία τους, τα τηλεφωνεία τους, τα μαγαζιά με ρούχα και κασέτες με μουσική και ταινίες από τις πατρίδες τους, και στην Γερανίου, όπου επισκεφθήκαμε ένα μικρό τζαμί σε διαμέρισμα πολυκατοικίας και ένα Νιγηριανό κομμωτήριο, όπου είδαμε πώς φτιάχνουν τα κοτσιδάκια. Ακόμη, μας προσκάλεσαν και παραβρεθήκαμε σε μουσική εκδήλωση, που έγινε σε ένα μαγαζί, για την εθνική επέτειο του Μπαγκλαντές. Στην περιοχή αυτή φάγαμε ινδικά και αραβικά φαγητά και ήπιαμε τσάι, όπως το φτιάχνουν στο Μπαγκλαντές. Στην Πλατεία Κουμουνδούρου είδαμε τα κινέζικα μαγαζιά και εκεί κοντά ένα αιγυπτιακό καφενείο με ναργιλέδες. Στη Μιχαήλ Βόδα επισκεφθήκαμε ένα μαγαζί που πουλούσε βιβλία, εφημερίδες και προϊόντα από την Πολωνία, το Πολωνικό Πολιτιστικό Κέντρο, καθώς και την Πολωνική Καθολική Εκκλησία. Εντύπωση μας έκανε ο πολύς κόσμος που παρακολουθούσε τη λειτουργία. Στη συνέχεια, στην Κεφαλληνίας (Κυψέλη) πήγαμε στα γραφεία της Σουδανικής κοινότητας, όπου γνωρίσαμε ανθρώπους από το Σουδάν, τη Λιβύη και το Κονγκό. Εκεί εκδίδεται και εφημερίδα στα Αραβικά. Σε άλλο χώρο τους λειτουργεί Internet Café και σχολείο Αραβικών για τα παιδιά τους. Τέλος, επισκεφθήκαμε την Παλαιστινιακή Παροικία, στον Παπάγου. Υπήρχε πολύς κόσμος κάθε ηλικίας και γίνονταν και μαθήματα Αραβικής για παιδιά και

ενηλίκους. Μας κέρασαν δικά τους φαγητά και αραβικό καφέ και χορέψαμε μαζί τους. Όλες αυτές οι εμπειρίες και οι εναλλαγές χώρων και ανθρώπων μάς έμειναν αξέχαστες.

Σε όλο αυτό το οδοιπορικό, μιλούσαμε μαζί τους, μαθαίναμε για την ιστορία τους, παίρναμε συνεντεύξεις, που κατέγραφε με την κάμερα ο σκηνοθέτης, και νιώθαμε να λειτουργούν όλες μας οι αισθήσεις. Ακούγαμε μουσικές και γλώσσες από διάφορα μέρη του κόσμου, νιώθαμε μυρωδιές και γεύσεις άγνωστες σε μας, βλέπαμε ανθρώπους από όλες τις φυλές της γης και αγγίζαμε αντικείμενα που τα ξέραμε μόνο από την τηλεόραση. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην αρχή νιώθαμε περιεργα, ακόμη και κάποιο φόβο, όταν βρεθήκαμε σε μια περιοχή όπου ήμασταν η μειοψηφία. Ήμασταν επιφυλακτικοί απέναντι στους ανθρώπους, ακόμη και στα φαγητά τους. Γρήγορα, όμως, όταν μιλήσαμε μαζί τους νιώσαμε άνετα και φιλικά. Χαρήκαμε που ήταν πρόθυμοι να μας μιλήσουν για τη ζωή τους και για την πατρίδα τους. Καταλάβαμε ότι βρίσκονταν στη χώρα μας αναζητώντας μια καλύτερη ζωή.

Μιά άλλη σημαντική εμπειρία ήταν η συνάντησή μας με «Τα Πίσω Θρανία», που στεγάζονται στο Στέκι των Μεταναστών. Πρόκειται για μια ομάδα εθελοντών εκπαιδευτικών που διδάσκουν την ελληνική γλώσσα σε ενήλικους μετανάστες. Ήταν μια έμπρακτη μορφή αλληλεγγύης που ήταν άγνωστη σε μας και που τους βοηθά σημαντικά να ενταχθούν στη κοινωνία όπου ζούν.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

Τι είπαν οι μετανάστες στις συνεντεύξεις (επιλογή)

Για την Ελλάδα

Ανταμ Ντούσεκ (Πολωνία): Όταν πρωτοήρθα, το 1990, οι Έλληνες ήταν φιλόξενοι. Δεν υπήρχαν πολλοί ξένοι τότε και με κερνούσαν μπύρες. Μετά το 1994 τα πράγματα άλλαξαν, άρχισε η ξενοφοβία. Όμως, όταν οι άνθρωποι σε γνωρίσουν, σε εμπιστεύονται και σε θεωρούν δικό τους.

Μοαβία Αχμέτ (Σουδάν): Σήμερα στην Αθήνα, αλλά και στη επαρχία, η ζωή έχει αλλάξει από τότε που ήρθα σαν φοιτητής. Γίνεται μια άλλη ζωή. Είναι πολύς ο κόσμος ο διαφορετικός. Δεν χρειάζεται να τον ψάξεις, είναι παντού, στη γειτονιά, στο δρόμο, στα σχολεία. Πάρα πολλά, που παλιά τα έβλεπες στο σινεμά ή στην τηλεόραση, σήμερα είναι δίπλα σου. Αυτό είναι πολυπολιτισμικότητα. Ο ελληνικός πολιτισμός από τα πολύ παλιά χρόνια ήταν πολυπολιτισμικός και αυτό είναι το μεγαλείο του. Ο Ελληνισμός παραμένει μια κουλτούρα, δεν είναι αίμα. Η δύναμή του είναι ότι είναι συνείδηση, δεν είναι ράτσα. Παλιά ήταν πολλοί λαοί που γνώριζαν, μίλαγαν και έγραφαν Ελληνικά. Στην ιστορία του Σουδάν, στην Ελληνιστική περίοδο μιλάγαμε Ελληνικά, το κράτος έγραφε στα Ελληνικά και στο Μουσείο της χώρας μου θα βρείτε πολλά Ελληνικά από Σουδανούς. Αυτό το στοιχείο μοιάζει πολύ με τον Αραβικό πολιτισμό, γι' αυτό υπάρχει συμπάθεια μεταξύ τους, γιατί λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο. Είναι το άνοιγμα προς τις άλλες κουλτούρες. Δεν είναι τυχαίο που οι Άραβες μετέφρασαν τα μεγάλα Ελληνικά έργα τότε.

Μουσταφά Χάλεντ (Παλαιστίνη): Από τη στιγμή που πάτησα το πόδι μου στην Ελλάδα αισθάνθηκα ότι βρίσκομαι στην ίδια μου την πατρίδα, γιατί οι Έλληνες μας αγκάλιασαν. Στην Ελλάδα σπούδασα, παντρεύτηκα Ελληνίδα και έχω τρία παιδιά.

Τόνι Μπριγκς (Νιγηρία): Όταν αποφάσισα να πάω στην Ευρώπη, διάλεξα να έρθω στην Ελλάδα. Είχα διαβάσει γι' αυτήν από το σχολείο, για τον Μέγα Αλέξανδρο, τον Περικλή, τον Πλάτωνα, τον Σωκράτη και την Ακρόπολη, και αποφάσισα να έρθω να σπουδάσω στο Πανεπιστήμιο Ναυτιλιακές Επιχειρήσεις. Όταν πήρα το πτυχίο, δεν γύρισα πίσω, αλλά έμεινα εδώ να δουλέψω, γιατί μου αρέσει η Ελλάδα.

Αρθούρος Κιάμα (Αλβανία): Πριν αποφασίσω να έρθω στη Ελλάδα, ήξερα γι' αυτήν από άλλους μετανάστες, που πηγαινοέρχονταν, και από το σχολείο, όπου είχα διαβάσει για την ιστορία της και τα έργα των αρχαίων Ελλήνων. Επίσης, στην Αλβανία υπάρχει ελληνική μειονότητα και είχα στενές και φιλικές σχέσεις με Βορειοηπειρώτες, που διατηρώ ακόμη και σήμερα.

Αν νιώθουν ξένοι στην Ελλάδα

Αρθούρος Κιάμα (Αλβανία): Μπορεί να περνάμε πολύ καλά εδώ, αλλά, όσο καλά και να περνάμε, δεν παύουμε να είμαστε ξένοι. Αυτό δεν μπορεί να αλλάξει. Παρ' όλο που στον κύκλο μας όλοι μάς σέβονται και μας αγαπάνε, υπάρχουν στιγμές που σε κάνουν να καταλάβεις πως είσαι ξένος, κυρίως όταν έχεις απέναντί σου κρατικές αρχές ή την αστυνομία. Σε αντιμετωπίζουν τελείως αλλιώως.

Τόνι Μπριγκς (Νιγηρία): Δεν νιώθω ξένος. Τη μισή μου ζωή την έχω περάσει εδώ. Είναι για μένα η δεύτερη πατρίδα, παρ' όλο που υπάρχουν πολλά προβλήματα, όταν κάποιος δεν ζει στο δικό του κράτος.

Μαζάνα Γκάισλερ (Πολωνία): Όταν πάω στην Πολωνία και επισκέπτομαι ένα μέρος, βλέπω ότι έχει αλλάξει σε σχέση με αυτό που είχα στο μυαλό μου. Ακόμη κι εκεί, μετά από τόσα χρόνια, αρχίζουν να με κοιτάζουν σαν ξένη, γιατί πολλά πράγματα που γίνονται στην Πολωνία δεν τα ξέρω. Φτάνει η στιγμή που νιώθω ξένη και στη δική μου χώρα. Αυτό είναι δυο φορές ξένος και είναι πολύ δύσκολο.

Μοαβία Αχμέτ (Σουδάν): Μέχρι τώρα νιώθω ξένος ή, καλύτερα, ότι δεν ανήκω πουθενά, παρ' όλο που έχω πολύ καλή γνώση και πολύ καλή σχέση με την κοινωνία όπου ζω, ή που με φιλοξενεί, πιο σωστά.

Άνταμ Ντούσεκ (Πολωνία): Λένε ότι είμαστε τα παιδιά με δύο πατρίδες. Στην ουσία όμως είμαστε τα παιδιά χωρίς πατρίδα, γιατί έχω περάσει τη μισή μου ζωή στην Πολωνία και την άλλη μισή στην Ελλάδα. Άλλοτε νιώθω άσχημα που είμαι ξένος και άλλοτε περήφανος. Το χειρότερο είναι να σε βλέπουν σαν κατώτερο.

Φρειδερίκος Τσιμπάντι (Δημοκρατία του Κονγκό): Στην Ελλάδα υπάρχει μια ομάδα ανθρώπων που από την φύση τους συμπονοούν τους ξένους και τους βοηθούν να νιώσουν πιο άνετα. Υπάρχει όμως και μια άλλη ομάδα, που αδιαφορούν και νιώθουν ότι οι ξένοι παίρνουν κάτι δικό τους. Πολλοί λένε ότι δεν είναι ρατσιστές, αλλά οι ενέργειές τους δείχνουν το αντίθετο. Ο ρατσισμός δεν αναφέρεται μόνο στο χρώμα, αλλά εκφράζεται και με άλλες μορφές, όπως η κοινωνική τάξη, η εθνικότητα και γενικά η όποια διαφορετικότητα.

Μάρκο Κούκα (Πολωνία): Η μητέρα μου είναι από την Ουγγαρία και από τότε που γεννήθηκα ζω τα προβλήματα των ξένων. Όμως πουθενά δεν αισθανόμουν ξένος. Στο σπίτι μιλούσαμε Ουγγαρέζικα και στο σχολείο με έδειχναν σαν ξένο, αλλά εγώ δεν ένιωθα τη δυστυχία του ξένου. Είναι πολύ προσωπική άποψη αν κάποιος νιώθει ξένος ή όχι.

Τζενίν Αλ Τούντσι (Παλαιστίνη): Είμαι 15 χρόνια στην Ελλάδα και δεν νιώθω ξένη, αλλά και να περάσουν 30 – 40 χρόνια και να αποκτήσω την ελληνική υπηκοότητα, που θα είναι τιμή για μένα, πάλι θα λέω ότι είμαι Παλαιστίνια και όχι Ελληνίδα. Δεν είναι σωστό ούτε γι' αυτούς ούτε για μένα, γιατί ξέρω ότι ανήκω εκεί.

Για την πατρίδα τους

Μαζάνα Γκάισλερ (Πολωνία): Η πατρίδα μένει στην καρδιά σου σαν ένας μικρός παράδεισος, όπου πάντα όλα είναι ωραία και καλά. Όλο το χρόνο περίμενα να πάω στην Πολωνία, στα μέρη όπου έζησα μικρή, αλλά μετά από κάποια χρόνια στην Ελλάδα, όταν ερχόμουν με το καράβι στην Πάτρα ένιωθα να έρχομαι σπίτι μου. Νομίζω ότι από κάποια στιγμή, όταν ζούμε έξω, νιώθουμε ότι είμαστε παιδιά με δυο πατρίδες.

Μοχάμετ Ελ Σαϊντ (Παλαιστίνη): Για μένα πατρίδα είναι η σημαία, τα σύμβολα, η κουλτούρα, η ιστορία, ο χορός, η γλώσσα. Δυστυχώς, δεν έχω πάει στην πατρίδα μου, γιατί λόγω των γεγονότων εκεί δεν μου το επιτρέπουν. Ελπίζω ότι κάποτε θα πάω.

Σελίμ Τζαχίντ (Μπαγκλαντές): Στο Μπαγκλαντές υπάρχουν δύο τάξεις, οι πλούσιοι, που δεν ξέρουν τι έχουν, και οι φτωχοί, που δεν έχουν να φάνε. Έτσι, γύρω στο 1968 ξεκίνησε η μετανάστευση προς τις αραβικές χώρες και το 1980-'90 προς την Ευρώπη. Εγώ ήρθα στη Ελλάδα για οικονομικούς λόγους. Ήμουν τυχερός, γιατί βρήκα βίζα. Άλλοι όμως έκαναν από 6 μήνες μέχρι 4 χρόνια για να φτάσουν, δουλεύοντας στο Πακιστάν, στο Ιράν, στην Τουρκία και, τέλος, πληρώνοντας τον λαθρέμπορο. Άλλοι πέρασαν κολυμπώντας και άλλοι πέθαναν στη διαδρομή.

Τζενίν Αλ Τούντσι (Παλαιστίνη): Δεν θυμάμαι σχεδόν τίποτα από την Παλαιστίνη. Έχω φτιάξει μια δική μου εικόνα, που είναι ωραία, πράσινη, με ωραία δέντρα και φρούτα. Ακόμα και αν έχει υποφέρει κανείς στη χώρα του, όταν φύγει από αυτήν τότε καταλαβαίνει πόσο σημαντικό είναι να ζεις στον τόπο όπου ανήκεις. Αυτό για μας είναι αδύνατο, γιατί εμείς πληρώνουμε τα λάθη άλλων.

Μαρουάν Αλ Χαλίλι (Παλαιστίνη): Πατρίδα είναι οι αναμνήσεις που νιώθεις μέσα σου, η οικογένεια, τα αδέρφια, το σπίτι όπου μεγάλωσες. Ο πόλεμος στην πατρίδα μου είναι μεγάλη αδικία. Σκοτώνεται κόσμος και αυτό έχει σαν συνέπεια τα παιδιά, που βλέπουν τι γίνεται, όταν γίνουν 18 -19 χρονών να έχουν μέσα τους κακία.

Χατζί Μουράτ (Μπαγκλαντές): Η πατρίδα μου είναι φτωχή χώρα με μεγάλο πληθυσμό. Κάθε χρόνο γίνονται πλημμύρες και καταστροφές. Ήμουν άνεργος και αποφάσισα να φύγω από την πατρίδα μου για μια καλύτερη ζωή. Πήγα πρώτα στο Πακιστάν (6 μήνες), μετά Τουρκία (3 μήνες) και, τέλος, Ελλάδα. Η γυναίκα μου και το παιδί μου είναι στην πατρίδα.

Πώς διατηρούν τις ρίζες και τις παραδόσεις τους

Μοχάμετ Ελ Σαϊντ (Παλαιστίνη): Ένωθα μαζί με τους συμπατριώτες μου ότι έπρεπε να κάνουμε κάτι για να κρατήσουμε την κουλτούρα και τις παραδόσεις μας, γι' αυτό ιδρύσαμε

την Παλαιστινιακή Παροικία. Έχουμε σχολείο για τα παιδιά και τους συζύγους μεικτών γάμων, όπου μαθαίνουν Αραβικά. Εδώ δεν νιώθουμε τόσο ξένοι όσο σε άλλες χώρες, αλλά δεν παύει η ανάγκη να θέλεις να βρίσκεσαι με τους συμπατριώτες και τους φίλους σου, να μιλάς τη γλώσσα σου, γιατί, ακόμα κι αν πάρεις την ελληνική υπηκοότητα, δεν πρέπει να ξεχνάς την καταγωγή σου, όπως έκαναν κι οι Έλληνες που πήγαν στην Αμερική. Επίσης, η παροικία ιδρύθηκε και για τους φίλους μας τους Έλληνες, που θέλουν να μάθουν για μας, την ιστορία μας, τα φαγητά μας, το χορό μας. Η ιστορία μας είναι μεγάλη και παλιά, όπως και η ελληνική, και έχουμε την ανάγκη να την μεταδίδουμε. Δεν είναι 200 αλλά 3.500 χρόνων, και εμείς, που δεν έχουμε κράτος, πρέπει να μεταδίδουμε την κουλτούρα και τον πολιτισμό μας όχι μόνο στο τόπο όπου ζούμε, αλλά σ' ολόκληρο τον κόσμο.

Σελίμ Τζαχίντ (Μπαγκλαντές): Πριν 5 χρόνια μερικά άτομα πήραν την πρωτοβουλία να φτιάξουν σύλλογο για την κοινότητα των Μπαγκλαντεσιανών, για να μπορεί να ενημερώνεται ο κόσμος για νομικά και θρησκευτικά θέματα, πώς να ζωντανέψουμε την πατρίδα μας εδώ, να φτιάξουμε μουσικό συγκρότημα, μικρά τζαμιά για να προσευχόμαστε, για ψυχολογικούς λόγους, επειδή ζούμε σε άθλιες συνθήκες.

Μαζάνα Γκάισλερ (Πολωνία): Εδώ έχουμε εκκλησία, που λειτουργεί στα Πολωνικά, σχολείο, εστιατόρια, κινηματογράφο και εκδίδουμε εφημερίδα. Η κοινότητα έχει μεγάλη σημασία, κυρίως γι' αυτούς που έρχονται για πρώτη φορά, καθώς δεν ξέρουν τα Ελληνικά και μπορούν έτσι να ενημερώνονται από εφημερίδες, να αγοράζουν πολωνικά προϊόντα, που τα έχουν συνηθίσει, και βιβλία. Έτσι αισθάνονται πιο ασφαλείς.

Φρειδερίκος Τσιμπάντι (Δημοκρατία του Κονγκό): Δεν έχω χάσει την επαφή με την πατρίδα, παλιότερα με τηλέφωνο ή με γράμματα, τώρα με e-mail. Αυτό όμως δεν γεφυρώνει τη μοναξιά. Αλλιώς είναι να ακούς κάτι και αλλιώς να το ζεις. Άμα είσαι κοντά, ανταλλάσσεις σκέψεις, βλέπεις τις κινήσεις του άλλου, τον αισθάνεσαι, σε αισθάνεται. Δεν συγκρίνεται με την επικοινωνία από μακριά.

Για την επιστροφή στην πατρίδα

Φρειδερίκος Τσιμπάντι (Δημοκρατία του Κονγκό): Η ιστορία του κάθε ξένου μοιάζει με την ιστορία του Οδυσσέα. Στη χώρα μου λέμε ότι εκεί που γεννήθηκες, έστω κι αν υπάρχει πείνα ή φτώχεια, εκεί θα γυρίσεις να ζήσεις, γιατί εκεί μπορείς να εκφραστείς αλλιώς. Μπορεί να έχεις αλλού τα πάντα, αλλά αυτό δεν σε γεμίζει. Γι' αυτό κάθε ξένος ζει αυτή την περιπέτεια, με την ελπίδα ότι κάποια στιγμή θα γυρίσει εκεί όπου γεννήθηκε, ίσως και να κλείσει την ιστορία του εκεί όπου γεννήθηκε.

Μοχάμετ Ελ Σαϊντ (Παλαιστίνη): Το να μην έχεις να γυρίσεις κάπου είναι θλιβερό. Όλοι οι ξένοι περιμένουν κάποια στιγμή να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Εμείς δεν μπορούμε να το πούμε αυτό και αυτό με στενοχωρεί και με πληγώνει πολύ. Δεν μιλάμε για μια πατρίδα που υπήρξε πριν χίλια χρόνια, αλλά για μια πατρίδα που ο λαός ζει ακόμα εκεί και με μια απόφαση διαγράφηκε και ιδρύθηκε εκεί ένα άλλο κράτος.

Χατζί Μουράτ (Μπαγκλαντές): Δεν είμαι έτοιμος ακόμα να γυρίσω, θέλω να μαζέψω χρήματα, γιατί εκεί δεν υπάρχει δουλειά. Τα πρώτα οκτώ χρόνια ήμουν παράνομος, μετά έβγαλα πράσινη κάρτα και έτσι μπόρεσα να πάω στην πατρίδα μου. Έμεινα τρεις μήνες στην οικογένειά μου και γύρισα πίσω. Θα προσπαθήσω να φέρω εδώ τη γυναίκα και το παιδί μου.

Αντρέας Γενετσελέφσκι (Πολωνία): Η ηλικία μου είναι πλέον τέτοια, που δεν μου επιτρέπει να γυρίσω πίσω. Έχω διαμορφώσει πια τη ζωή μου στη χώρα όπου ζω.

Για την δημοκρατία

Μοαβία Αχμέτ (Σουδάν): Είναι ένα σύστημα διακυβέρνησης που μπορεί να εξασφαλίσει τον πλουραλισμό, δηλαδή όλες οι διαφορετικές ομάδες της κοινωνίας να μπορούν να συμμετέχουν, να καθορίζουν τη ζωή τους. Στη χώρα μου, η πλειοψηφία είναι Μουσουλμάνοι και πολύ θρησκευόμενοι. Η θρησκεία μας λέει, ευτυχώς, ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους. Αυτό στην πατρίδα μου το ζούμε καθημερινά. Σε μια οικογένεια θα βρεις τον μαύρο, τον άσπρο, τον μουσουλμάνο, τον χριστιανό. Είναι μια πραγματικότητα που την ζούμε όλοι. Σίγουρα, αυτός είναι ο κρίκος που θα διατηρήσει την πολυπολιτισμικότητα της χώρας μου. Αν διαταραχθεί αυτό, δεν θα υπάρχει αυτή η κοινωνία. Η εναλλακτική λύση είναι ο εμφύλιος. Η ισότητα εξασφαλίζει την επικοινωνία και την ειρήνη.

Φρειδερίκος Τσιμπάντι (Δημοκρατία του Κονγκό): Είναι, όταν η ελευθερία του ενός σταματά εκεί που αρχίζει η ελευθερία του άλλου. Για παράδειγμα, στο δρόμο οδηγώ ένα αυτοκίνητο, ανάβει το κόκκινο και τότε πρέπει να σταματήσω για να περάσει ο άλλος, που έχει πράσινο.

Τζενίν Αλ Τούντσι (Παλαιστίνη): Δημοκρατία είναι η ελευθερία του λόγου.

Αντρέας Γενετσελέφσκι (Πολωνία): Είναι να κάνει κανείς ό,τι νομίζει και πιστεύει, αλλά στην πράξη δεν μπορεί να κάνει τίποτα, γιατί άλλοι, οι οικονομικά ισχυροί, αποφασίζουν. Η λέξη αυτή δε έχει νόημα ούτε στα όνειρά μου.

Άνταμ Ντούσεκ (Πολωνία): Είναι μια συμβίωση ανθρώπων, που ο καθένας κάνει ό,τι θέλει μέχρι ενός ορίου λογικής και σέβεται τους νόμους.

Για τη συμβολή των μεταναστών

Μοαβία Αχμέτ (Σουδάν): Οι μετανάστες συμβάλλουν στην οικονομία της χώρας, αλλά όχι μόνο. Συμβάλλουν αποφασιστικά και στον πολιτιστικό τομέα της χώρας. Αυτό γίνεται άμεσα, αλλά ο κόσμος δεν το βλέπει ακόμα. Εξελίσσεται μια κοινωνία βαθύτατα πολυπολιτισμική. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο Ελληνισμός αλλοιώνεται, αλλά ότι παίρνει μια άλλη εικόνα. Για παράδειγμα, ένας φίλος μου Φιλιππινέζος παίζει πολύ καλά ρεμπέτικα. Είναι ο Ελληνισμός που εκφράζεται αλλιώς, που βγαίνει από έναν Φιλιππινέζο. Αυτό που επηρεάζει περισσότερο, όμως, τον Έλληνα είναι αυτό που συμβαίνει στο σχολείο, όπου συμμαθητές από διαφορετικές εθνότητες αλληλοεπηρεάζονται και έτσι δημιουργείται μια άλλη κοινωνία. Αυτό μπορεί να μην αναγνωρίζεται στα ΜΜΕ, γιατί κυριαρχούνται από την παλιά εικόνα, από καλούπια.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

Σχόλια μαθητών

Η εμπειρία που απέκτησα από το πρόγραμμα αυτό ήταν πρωτόγνωρη για μένα. Ήρθα για πρώτη φορά σε επαφή με πολιτισμούς που, ενώ δεν μου ήταν οικείοι, κατάλαβα ότι και

αυτοί έχουν θέση στην πατρίδα μου και αξίζουν την προσοχή μας. Γύρω μας υπάρχουν άνθρωποι διαφορετικοί από εμάς, που έχουν όμως τις ίδιες ανάγκες και επιθυμίες: να έχουν καλή αντιμετώπιση, όπου κι αν βρίσκονται, και να νιώθουν ότι ανήκουν κάπου.

(Εύη Μπιλλίνη)

Μέσα από το πρόγραμμα γνώρισα ανθρώπους διαφορετικούς, αλλά ταυτόχρονα τόσο όμοιους με μένα. Κατάλαβα πως δεν υπάρχει λόγος να είμαστε επιφυλακτικοί με τους μετανάστες στη χώρα μας. Βρήκα πολύ ενδιαφέρουσα τη συζήτηση μαζί τους, τις ιστορίες τους, τις συνήθειές τους. Έναν ξένο πια θα τον βλέπουμε ως προέκταση του εαυτού μας. Αυτό που με ενθουσίασε πάνω απ' όλα ήταν ο χορός με κάποιον απ' αυτούς στην Παλαιστινιακή παροιμία.

(Εκάβη Γεωργουσοπούλου)

Ήταν μια πολύ ευχάριστη εμπειρία. Όσο εξελισσόταν το πρόγραμμα, μου φαινόταν όλο και πιο ενδιαφέρον. Για μένα η πιο ωραία φάση του προγράμματος ήταν όταν ξεκίνησαν οι επισκέψεις και τα γυρίσματα της ταινίας στις κοινότητες των μεταναστών. Γνωρίσαμε περιοχές της Αθήνας που, πριν τις επισκεφθούμε με τους καθηγητές και τον σκηνοθέτη μας, ήταν τελείως άγνωστες σε μας. Ήταν μια μεγάλη ευκαιρία να ζήσουμε εμπειρίες μοναδικές. Θα ήταν μεγάλη μου χαρά να γινόταν κάτι παρόμοιο και του χρόνου.

Δήμητρα Τζαρέλα

Φέτος είχα τη δυνατότητα να πλουτίσω σε εμπειρίες. Η κάθε στιγμή ήταν ανεπανάληπτη. Εντυπωσιάστηκα από το πόσο γρήγορα πήγαινα από "χώρα" σε "χώρα"... Στο ένα στενό η Νιγηρία, στο διπλανό το Πακιστάν και παραδίπλα το Μπαγκλαντές. Και η κάθε χώρα με τις παραδόσεις της. Πέρασα πολύ όμορφα με τους φίλους μου και έγινα φίλη με τους υπεύθυνους καθηγητές. Ich had a υπέροχη time!

Ιφιγένεια Στεφάνου

Μέσα από αυτό το πρόγραμμα έμαθα ότι όλοι οι άνθρωποι, μετανάστες ή μη, έχουν δικαίωμα σε ένα καλύτερο αύριο και το αξίζουν.

Βίκυ Παίδα

Αρχικά το πρόγραμμα μας φαινόταν κουραστικό και ανιαρό, αλλά μετά από δυο τρεις συναντήσεις και τις επαφές με τους ξένους αρχίσαμε να ενθουσιαζόμαστε, παρά τη κούραση μετά από κάθε οδοιπορικό στην Αθήνα. Πιστεύω ότι ο καθένας μας επωφελήθηκε από αυτό το πρόγραμμα. Όλοι είχαν να μας διηγηθούν, ο καθένας ξεχωριστά, τη δική τους ιστορία. Ιδιαίτερα όμως με εντυπωσίασε η ιστορία ενός Σουδανού, που προσπάθησε να δει την οικογένειά του μετά από πολλά χρόνια, έφτασε μέχρι τα σύνορα της χώρας του με κίνδυνο της ζωής του και τελικά γύρισε πίσω άπραγος. Ποτέ όμως δεν έχασε την ελπίδα του.

Αγγελική Χαρούλη

Ενδιαφέρον και πρωτότυπο. Μάθαμε πολλά πράγματα για άλλους λαούς και πολιτισμούς. Έναν ξένο πια θα τον βλέπουμε με άλλα μάτια.

Αντιγόνη Κανέλλου

Μπορεί να περνούν καλά εδώ, αλλά πάντα αναζητούν την πατρίδα και την οικογένειά τους.

Ελένη Πίτσα

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 4

Μια μαρτυρία

Το κείμενο που ακολουθεί γράφτηκε από τον Μοαβία Αχμέτ, εκπρόσωπο της Σουδανικής Κοινότητας στην Ελλάδα, ο οποίος ζει στη χώρα μας πάνω από είκοσι χρόνια και εργάζεται ως δημοσιογράφος και γραφίστας. Διαβάστηκε στη συζήτηση που οργανώθηκε από το 1ο Ενιαίο Λύκειο Βριλησίων με θέμα την πολυπολιτισμικότητα στο διήμερο των εκδηλώσεων για την προβολή της ταινίας ντοκιμαντέρ «Σαν τον Οδυσσέα» στις 27 Σεπτεμβρίου 2003.

Ως εκπρόσωπος της Σουδανικής Κοινότητας και ως μέλος του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών είχα την ευκαιρία να μιλήσω με διάφορους εκπροσώπους του τύπου από εφημερίδες, κανάλια κ.ο.κ. Στις συνεντεύξεις αυτές μου έκαναν πολλές ερωτήσεις, όπως το αν υπάρχουν διαφορές στη συμπεριφορά του κόσμου απέναντί μου από τότε που ήρθα στην Ελλάδα, αν είναι οι συνθήκες διαφορετικές, αν άλλαξαν οι Έλληνες, αν άλλαξα εγώ. Παρ' όλο που επιφανειακά οι ερωτήσεις αυτές δείχνουν διαφορετικές, κατά τη γνώμη μου, καταλήγουν στο ίδιο θέμα: στην πολυπολιτισμικότητα.

Τι είναι λοιπόν αυτή η πολυπολιτισμικότητα, για την οποία συζητάμε όλοι τον τελευταίο καιρό; Οι ειδικοί και οι επιστήμονες έχουν πολλά και, πολλές φορές, δύσκολα θεωρήματα. Εγώ θα προσπαθήσω να περιγράψω τον όρο αυτό με κάποιες εικόνες από την καθημερινότητά μου.

Στη οδό Κεφαλληνίας, στην Κυψέλη, όπου ζω και εργάζομαι, ακριβώς στην αρχή του δρόμου υπάρχουν τέσσερα μαγαζιά. Τρία από αυτά ανήκουν σε κάποιους ανθρώπους από την Αλβανία, το άλλο ανήκει σε έναν Έλληνα. Στην απέναντι πλευρά έχει άλλα τέσσερα καταστήματα. Το ένα ανήκει σε μια κυρία από την Αφρική (είναι ένα κομμωτήριο, από αυτά που φτιάχνουν το γνωστό χτένισμα ράστα). Τα υπόλοιπα καταστήματα τα έχουν Έλληνες. Αν περάσετε αύριο από εκεί, είναι πολύ πιθανόν να δείτε μια μικρή μαρούλα να κρέμεται σε ένα από τα καταστήματα αυτά και να παίζει, ενώ κάποιες Ελληνίδες κυρίες περιμένουν υπομονετικά τη μητέρα της να τελειώσει το πολύπλοκο χτένισμα, που φτιάχνει στα μαλλιά τους. Ο Έλληνας φαρμακοποιός θα συζητά δυνατά με τον Αλβανό μαγαζάτορα της απέναντι πλευράς. Την ίδια στιγμή, αρκετά παιδιά, μαθητές του Λυκείου που είναι στον κάθετο δρόμο, μαζεύονται στην είσοδο της πολυκατοικίας όπου στεγάζεται το γραφείο μας. Είναι μια μεγάλη παρέα μαθητών, από τους οποίους ξεχωρίζεις άνετα έναν Αρμένιο, 2-3 Αλβανούς και έναν Αφρικανό, αγόρια και κορίτσια, που κουβεντιάζουν, πολλές φορές αρκετά δυνατά για εμάς τους ενοίκους. Όλοι αυτοί, άσπροι, μαύροι, Έλληνες, Αλβανοί, Αρμένιοι, Αφρικανοί, μιλάνε Ελληνικά. Διάφοροι άλλοι, πελάτες, περαστικοί, απλώς

περνούν ή ψωνίζουν και καμιά φορά πιάνουν κοθβέντα με τους υπόλοιπους. Αυτή η εικόνα ... είναι η πολυπολιτισμικότητα για μένα, όπως τη ζω και τη βλέπω στην πράξη.

Είναι μια ολοκληρωμένη κοινωνία, που αποτελείται από διαφορετικούς ανθρώπους, με διαφορετική καταγωγή, διαφορετικό χρώμα, που όμως δεν τους εμπόδισαν να βρουν μια κοινή γλώσσα να επικοινωνήσουν, να αλληλοβοηθηθούν, να συνεργαστούν και να συνυπάρξουν αρμονικά, ειρηνικά, με σεβασμό ο ένας προς τον άλλον. Δεν χρειάστηκε να ξεχάσει ο Αλβανός τη γλώσσα του, αλλά ούτε η Αφρικάνα να κάνει την Ευρωπαϊά. Απλώς, έτυχε να βρεθούν μαζί στον ίδιο τόπο, ίσως για διαφορετικούς λόγους, και επέλεξαν, όπως είναι φυσικό, την ελληνική γλώσσα, τη γλώσσα του τόπου όπου μένουν, ως μέσο επικοινωνίας, αλλά και πολλά στοιχεία της ελληνικής κουλτούρας. Αυτή τη μικρή κοινωνία εγώ την ονομάζω πολυπολιτισμική. Είναι κάτι τόσο συνηθισμένο, που δεν κάνει πια αίσθηση στους κατοίκους της περιοχής. Δεν μπορώ να πω ότι έτσι είναι σε όλη την Ελλάδα, αλλά σίγουρα υπάρχουν πολλές παρόμοιες περιοχές. Πριν από κάποια χρόνια, οι ντόπιοι κάτοικοι κοιτούσαν περίεργα και επιφυλακτικά τους ανθρώπους αυτούς. Μερικές φορές και με φόβο. Τώρα δεν καταλαβαίνουμε τη διαφορά εύκολα.

Για να επανέλθω στις ερωτήσεις των δημοσιογράφων που ανέφερα στην αρχή, πιστεύω ότι οι Έλληνες άλλαξαν πολύ. Η ελληνική κοινωνία γίνεται σιγά σιγά πολυπολιτισμική, άσχετα από το αν το αναγνωρίζουμε ή όχι. Η Ελλάδα σήμερα είναι πραγματικά η καρδιά των Βαλκανίων, όχι μόνο γεωγραφικά, αλλά και πληθυσμιακά. Η Αθήνα είναι μια μεγαλούπολη, όπως πολλές άλλες μεγάλες, πολύχρωμες πολυπολιτισμικές πόλεις της Ευρώπης. Ακόμα και η παρουσία μας εδώ το αποδεικνύει. Η εκδήλωση αυτή, και μάλιστα από δημόσιο σχολείο, είναι κάτι που εγώ πριν από μερικά χρόνια ούτε καν το φανταζόμουν. Είναι όμως γεγονός – δεν έχουμε απλά βρει τρόπο να είμαστε στον ίδιο χώρο, αλλά συζητάμε και γι' αυτό. Η ουσία της πολυπολιτισμικότητας είναι το άνοιγμα προς το άλλο, το διαφορετικό. Αυτό από μόνο του είναι δύναμη, τεράστια δύναμη. Οι κοινωνίες που το κατάλαβαν συνειδητοποιούν την ανάγκη να κάνουν κάτι γι' αυτό.

Αυτές τις ημέρες ως κοινότητα και ως Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών συνεργαζόμαστε με μια ομάδα Αμερικανών φοιτητών. Όπως μας εξήγησε η υπεύθυνη καθηγήτρια, τα αμερικανικά πανεπιστήμια υιοθετούν κάποια προγράμματα με σκοπό να κάνουν οι μαθητές τους ταξίδια σε διάφορες χώρες για χρονικά διαστήματα τριών ή τεσσάρων μηνών. Το ζητούμενο είναι να έρθουν σε επαφή με άλλους πολιτισμούς. Αυτό είναι μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας και τα έξοδα είναι πληρωμένα από το πανεπιστήμιο και από τους ίδιους τους φοιτητές. Η υπεύθυνη μας είπε ότι τα παιδιά αυτά έρχονται φορτισμένα με εθνικιστικά συναισθήματα, γιατί έτσι εκπαιδεύονται. Ως Αμερικανοί, θεωρούν ότι είναι οι καλύτεροι στον κόσμο, γι' αυτό και σοκαρίστηκαν που είδαν την αντίδραση του κόσμου, όταν συνειδητοποιούσε ότι είναι Αμερικανοί. Συνειδητοποίησαν ότι δεν είναι μόνοι τους, ότι δεν είναι οι καλύτεροι όλων. Αυτό που μας είπε η υπεύθυνη έχει μεγάλη σημασία, διότι παρατηρούμε ότι, ενώ το εκπαιδευτικό τους σύστημα είναι εθνοκεντρικό, το ίδιο σύστημα θέλει να δουν έμπρακτα ότι τελικά δεν είναι μόνοι τους σ' αυτό το κόσμο και ποια είναι η εικόνα που έχουν οι άλλοι γι' αυτούς. Όπως λέει η υπεύθυνη, πραγματικά όταν γυρίζουν πίσω είναι διαφορετικοί άνθρωποι, γιατί καταλαβαίνουν πως όλοι είναι εχθρικοί προς το διαφορετικό.

Ο ρατσισμός στον κινηματογράφο

Κατάλογος ταινιών για προβληματισμό στην τάξη

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΡΚΟΒΕΛΟΥ*

Ο ρατσισμός δεν είναι φαινόμενο της εποχής μας, αλλά φαινόμενο κάθε εποχής. Είναι ο φόβος του ξένου και του άγνωστου, «του από αλλού φερόμενου», όπως θα έλεγε ο Ελύτης. Ο ξένος, που έρχεται από άλλο τόπο, φέρνει τη δική του κουλτούρα, αλλιώτικη από τη δική μας, γίνεται φορέας μιας επιμειξιάς και προκαλεί το φόβο της νόθευσης και παραποίησης συμπεριφορών και ήθους μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων.

Στην πορεία κάθε λαού θα ανακαλύψουμε πολλά ψήγματα εκείνου που αργότερα θα ονομασθεί «ρατσισμός». Σε περιόδους κρίσης έκανε οδυνηρά τη δυναμική του εμφάνιση, όπως στην Αμερική και στην Ευρώπη. Το θέμα των νέγρων, από τη μια, και των Εβραίων, από την άλλη, είναι τα πιο εμφανή παραδείγματα άκρατου ρατσισμού. Στην Ελλάδα, μετά τους πρόσφυγες το 1922, η σύγχρονη μετανάστευση, νόμιμη ή παράνομη, επαναφέρει το πρόβλημα στην επικαιρότητα.

Κι επειδή η τέχνη είναι καθρέφτης της κοινωνίας και κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας κεντρίζει τον καλλιτέχνη, επόμενο είναι τα ζητήματα του ρατσισμού να εισβάλλουν και στις κινηματογραφικές αίθουσες. Κάποιες κινηματογραφικές ταινίες προβάλλουν, άμεσα ή έμμεσα, ξενοφοβικές και ρατσιστικές αντιλήψεις και συμπεριφορές. Υπάρχουν όμως και πολλοί σκηνοθέτες που έδειξαν ευαισθησία στο πρόβλημα και οι εκφάνσεις αυτής της ευαισθησίας επίσης πολλές και ποικίλες.

Η δική μας διαδρομή στον κόσμο του κινηματογράφου δεν φιλοδοξεί να επιχειρήσει μια τυπολογία αυτών των ταινιών. Σκοπός της είναι να επιλέξει κάποιες από αυτές που αντιμετώπισαν με ευαισθησία και διεισδυτικότητα τα σχετικά ζητήματα, να επισημάνει την ιδιαίτερη οπτική γωνία από την οποία βλέπει κάθε δημιουργός το θέμα του και να δείξει τη μεγάλη ποικιλία των προσεγγίσεων των θεμάτων. Οι ταινίες που περιλαμβάνονται στον κατάλογο που ακολουθεί θα μπορούσαν να αποτελέσουν εποπτικό υλικό, κοινωνιολογικού ή ανθρωπολογικού περιεχομένου, για την ευαισθητοποίηση των μαθητών του ελληνικού σχολείου στα θέματα του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των διακρίσεων, εφόσον τέτοια φαινόμενα παρατηρούνται και στη χώρα μας. Και τέλος μερικές χρήσιμες και πρακτικές πληροφορίες.

---

* Η Αγγελική Κορκοβελού είναι εκπαιδευτικός, Διδάκτωρ στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

- Η έρευνά μας αφορά τη συγκέντρωση ταινιών μυθοπλασίας, αλλά και ντοκιμαντέρ μεγάλου μήκους, από τον ελληνικό και τον ξένο κινηματογράφο, που έχουν διακριθεί στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

- Οι ταινίες που έχουν επιλεγεί επιχειρούν να φωτίσουν την ανθρώπινη πλευρά του προβλήματος, όπως το αίσθημα της απομόνωσης και του αποκλεισμού και, γενικά, των σχέσεων μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών.

- Οι ταινίες δεν είναι όλες κατάλληλες για μαθητές μικρής ηλικίας, γι' αυτό απαιτείται η κρίση του διδάσκοντος για την καταλληλότητα του περιεχομένου τους (πριν την προβολή, είναι απαραίτητο να έχει δει ο ίδιος την ταινία).

- Οι περισσότερες από τις προτεινόμενες ταινίες βρίσκονται εύκολα στα καταστήματα ενοικίασης βιντεοκασετών ή στους φορείς που αναφέρονται στο τέλος παρόντος αφιερώματος.

I. ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

1. Κοράκια (Το παράπονο του νεκροταφείου): Τάκης Σπετσιώτης, 1991.

Το ομότιτλο λογοτέχνημα του μεγάλου Έλληνα λογοτέχνη Εμμανουήλ Ροΐδη ενέπνευσε τον σκηνοθέτη, ώστε να δημιουργήσει μια ταινία για την εσωτερική μετανάστευση. Στη Σύρο, στα τέλη του 19ου αιώνα, ένας φτωχός ψαράς πουλάει την περιουσία του και μεταναστεύει στην Αθήνα με τη γυναίκα του και τα επτά παιδιά τους, στηριζόμενος στις ψεύτικες υποσχέσεις ενός πολιτικού παράγοντα για καλύτερη ζωή. Τα προβλήματά τους όμως γίνονται περισσότερα και το μόνο που «επιτυγχάνεται» είναι μια θέση νεκροθάφτη στο κοιμητήριο της περιοχής. Η πικρή ειρωνεία του Εμμ. Ροΐδη μεταφέρεται και στην ταινία, η οποία είναι μεν ταινία εποχής αλλά με αναμφισβήτητη διαχρονικότητα.

2. Βερούκκα στο καλάθι: Τάκης Τουλιάτος, 1992.

Η ταινία εκφράζει την αγωνία της διατήρησης της ταυτότητας των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη. Στην Πολωνία το 1991 ένας πατέρας και ο θετός γιος του, Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες, κατοικούν σε μια γειτονιά ανθρακωρύχων εδώ και σαράντα χρόνια. Τα μόνιμα ερωτήματα τι είναι η πατρίδα και ποια είναι τελικά η πατρίδα διατρέχουν την ταινία και οδηγούν σε ένα βαθύτατο προβληματισμό.

3. Απ' το χιόνι: Σωτήρης Γκορίτσας, 1993.

Η υπόθεση της ταινίας είναι η κάθοδος δύο φίλων βορειοηπειρωτών από τα χιόνια της Αλβανίας έως τη ζέση στην καρδιά της Αθήνας. Στην Αθήνα βρίσκονται αντιμέτωποι με το ρατσισμό των Αθηναίων, την πείνα, την εξαθλίωση, το θάνατο και γενικά το γκρέμισμα των ονείρων τους. Η μόνη λύση είναι η επιστροφή τους στην Αλβανία. Η αμεσότητα και η αληθοφάνεια της ταινίας την κάνουν να μοιάζει με ντοκιμαντέρ.

4. Η σφαγή του κόκορα: Ανδρέας Πάντζης, 1995.

Ο Βορράς και ο Νότος είναι το θέμα της ταινίας του Κύπριου Ανδρέα Πάντζη. Ο νότος της Ευρώπης είναι ο βορράς για το Πακιστάν, την Ινδία, τις Φιλιππίνες, ενώ το ζητούμενο είναι ένα: μια καλύτερη ζωή. Οι ήρωες της ταινίας πηγαίνουν στις Αραβικές χώρες ή στην Αμερική για τον ίδιο λόγο που οι Πακιστανοί εργάτες ή οι Φιλιππινέζες πηγαίνουν στην Κύπρο.

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι στην ταινία οι εργοδότες μιλούν μόνο αγγλικά, ενώ οι μετανάστες στη γλώσσα της πατρίδας τους. Η ηρωίδα της ταινίας, δεν μιλάει καθόλου, παρό μόνο ακούει και αισθάνεται. Ανδεικνύεται, έτσι, με ποιητικό τρόπο το πρόβλημα της επικοινωνίας.

5. Μιρουπάφσιμ: Χρήστος Βούπουρας- Γιώργος Κόρρας, 1997.

Η αλβανική λέξη μιρουπάφσιμ, που σημαίνει “άντε γεια σου” και υποδηλώνει ότι θα τα ξαναπούμε ή στο επανιδείν, όπως λέμε, εκφράζει τα αισθήματα και τη συμπεριφορά των Ελλήνων προς τους Αλβανούς μετανάστες των τελευταίων ετών. Διαπιστώνεται η άδικη και άνιση μεταχείρισή τους, η διάθεση της ελληνικής κοινωνίας να εκμεταλλευτεί τη φτώχεια τους καθώς επίσης και η τάση ενσωμάτωσης και ομογενοποίησής τους. Παράλληλα, όμως, φαίνεται και η συνειδητοποίηση των αρνητικών αισθημάτων των Ελλήνων, το πέρασμα σε μια ωριμότητα και η αναμέτρηση με την ήδη διαμορφωμένη προσωπικότητα του καθενός μας.

6. Βαλκανιζατέρ: Σωτήρης Γκορίτσας, 1997.

Πρόκειται για μια ταινία δρόμου που παρακολουθεί την πορεία δύο φίλων. Η πορεία, όπως και η σημασία ενός ταξιδιού που κάνουν, είναι διπλή. Αφενός διασχίζουν τα Βαλκάνια και τη Δυτική Ευρώπη για να βγάλουν ευκαιριακό χρήμα, όπως οι ίδιοι νομίζουν, και αφετέρου πραγματοποιείται και μια βαθύτερη γνωριμία με τον ίδιο τους τον εαυτό. Η ταινία, επομένως, δείχνει την κοινωνικοοικονομική κατάσταση του νεοέλληνα καθώς και τη θέση του ανάμεσα στους Βαλκάνιους γείτονες και στους δυτικοευρωπαίους εταίρους μας.

7. Σινασός - Τοπογραφία της μνήμης: Τίμων Κουλμάσης και Ηρώ Σιαφλιάκη, 1997.

Αυτό το ντοκιμαντέρ εξετάζει, με αφετηρία το ζωντανό παράδειγμα της Σινασού, τους μηχανισμούς που οδηγούν στον εθνικισμό και στο μίσος. Η Σινασός είναι ένα χωριό στην Καππαδοκία που σήμερα κατοικείται από Τούρκους, ενώ μέχρι το 1923 ζούσαν εκεί ειρηνικά Έλληνες και Τούρκοι, όπως συνέβαινε σε όλη τη Μικρά Ασία από αρχαιοτάτων χρόνων. Μετά την εθνική εκκαθάριση του 1923 ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες εγκατέλειψαν την Τουρκία και τετρακόσιες χιλιάδες Τούρκοι υποχρεώθηκαν να φύγουν από την Ελλάδα. Το ντοκιμαντέρ βασισμένο σε μαρτυρίες Ελλήνων και Τούρκων εμμένει στον τρόπο με τον οποίο τα πολιτικά γεγονότα και η προπαγάνδα αντέστρεψαν τη μνήμη των δύο λαών.

8. Από την άκρη της πόλης: Κωνσταντίνος Γιάνναρης, 1998.

Η άκρη της πόλης είναι το Μενίδι, όσον αφορά την Αθήνα, είναι όμως και το κοινωνικό περιθώριο στο οποίο βρίσκονται οι ήρωες της ταινίας. Οι ήρωες είναι μια παρέα εφήβων Ελληνοπόντιων παλιννοστούντων από το Καζακστάν της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίοι προσπαθούν να ενταχθούν στην ελληνική πραγματικότητα είτε με νόμιμους είτε με παράνομους τρόπους.

9. Το καναρινί ποδήλατο: Δημήτρης Σταύρακας, 1999.

Η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει γίνει χώρα υποδοχής μεταναστών. Τα παιδιά τους φοιτούν στα ελληνικά σχολεία, διαβάζουν τα ελληνικά βιβλία, παίζουν τα ίδια παιχνίδια με τα ελληνόπουλα. Πολλές φορές όμως η επικοινωνία είναι δύσκολη και η αποδοχή ακόμα δυσκολότερη. Η συγκεκριμένη ταινία ασχολείται με αυτό ακριβώς το θέμα. Για έναν μικρό αλλοδαπό μαθητή ένα καναρινί ποδήλατο γίνεται το διαβατήριό που θα τον εντάξει στην

ελληνική σχολική τάξη. Είναι μια ταινία στην οποία επιβεβαιώνεται η αξία της εμπιστοσύνης μεταξύ των ανθρώπων.

10. Κλειστοί δρόμοι: Σταύρος Ιωάννου, 2000.

Γυρισμένη σαν ντοκιμαντέρ, η ταινία αυτή δείχνει τη ζωή των Κούρδων μεταναστών στην Αθήνα. Ο φακός παρακολουθεί τον πολύπαθο, περήφανο και βασανισμένο αυτό λαό, κάνει «ζουμ» στη δυστυχία της περιθωριοποίησής τους. Οι Κούρδοι, που έχουν αφήσει την πατρίδα τους, για να βρουν μια καλύτερη ζωή στην Αθήνα, διαπιστώνουν ότι οι φατισμένες λεωφόροι της Αθήνας είναι δρόμοι τις περισσότερες φορές κλειστοί.

11. Ο 7ος ήλιος του έρωτα: Βαγγέλης Σερντάρης, 2001.

Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922 πολλοί μετανάστες ήρθαν στην Ελλάδα και προσπάθησαν να φτιάξουν από την αρχή τη ζωή τους. Τα πολλά και ποικίλα προβλήματα που αντιμετώπιζαν στη νέα τους πατρίδα καθώς και η πίκρα για τις χαμένες ζωές και περιουσίες που άφησαν πίσω τους επηρέαζαν κάθε πράξη και συμπεριφορά τους. Η ταινία διηγείται μια ερωτική ιστορία, η οποία όμως θα δοκιμαστεί σκληρά στις αντίξοες συνθήκες που έχει να αντιμετωπίσει.

12. Αλέξανδρος και Αϊσέ: Δημήτρης Κολλάτος, 2001.

Η ταινία εξιστορεί τις δοκιμασίες δύο νέων ανθρώπων που έχουν διαφορετική θρησκεία. Και επειδή ο ρατσισμός δεν εκφράζεται μόνο σε φυλετικές διακρίσεις, αλλά και σε θρησκευτικές και σε πολλές άλλες, οι δύο νέοι δέχονται πιέσεις, εκβιασμούς και απειλές, ο ένας από την οικογένεια του άλλου. Ο νεαρός χριστιανός και η Μουσουλμάνα αγαπημένη του θέλουν να ζήσουν μαζί, διατηρώντας ο καθένας τη θρησκεία του. Το κοινωνικό και οικογενειακό τους περιβάλλον όμως αντιδρά βίαια, υποστηρίζοντας το καθένα τη δική του πίστη.

13. Και το τρένο πάει στον ουρανό: Γιάννης Ιωάννου, 2001.

Στο ερώτημα τι είναι η πατρίδα προσπαθούν να απαντήσουν δύο νεαροί φίλοι που ζουν στη Γεωργία της Σοβιετικής Ένωσης το 1937. Ο ένας είναι Έλληνας και ο άλλος Γεωργιανός και, καθώς ξετυλίγεται η ιστορία, ο θεατής εκτός από την καθημερινή ζωή στη γειτονιά έχει την ευκαιρία να κάνει μια γενική επισκόπηση της όλης τραγωδίας που βίωσαν οι Έλληνες, διωγμούς, εξορίες, φυλακίσεις.

14. Οι απ' εκεί: Μαρία Μαυρικάτου, 2001.

Θέμα της ταινίας είναι η Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία. Δείχνει την ιστορία του απ' εκεί ελληνισμού, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα: τους αγώνες για τη διατήρηση της γλώσσας, της θρησκείας και της αξιοπρέπειας των Ελλήνων στην Αλβανία. Κυρίως όμως φαίνεται η σημερινή σκληρή πραγματικότητα: η ερήμωση των σπιτιών ύστερα από τη φυγή των νέων ανθρώπων για τη Ελλάδα.

15. Το σχολείο: Μαριάννα Οικονόμου, 2001.

Η σκηνοθέτιδα, αφού παρακολούθησε για έναν ολόκληρο χρόνο τη ζωή ενός σχολείου και τη γειτονιά των παιδιών, κατέγραψε σε ένα 55λεπτο ντοκιμαντέρ τον προβληματισμό που προκύπτει γύρω από την αποδοχή του ξένου, του άλλου. Πρόκειται για το 87ο δημοτικό σχολείο στο Γκάζι της Αθήνας, όπου τα μισά περίπου παιδιά είναι Τουρκόφωνοι Μουσουλμάνοι από

τη Θράκη. Οι δάσκαλοι προσπαθούν να αντεπεξέλθουν στις πολλαπλές τους υποχρεώσεις σε ένα κλίμα πολιτικών και κοινωνικών προκαταλήψεων.

16. Lilly's story : Ροβήρος Μανθούλης, 2002.

Η ταινία αναφέρεται στους Έλληνες διανοούμενους οι οποίοι, επειδή δεν άντεχαν το καταπιεστικό καθεστώς που ακολούθησε το χουντικό πραξικόπημα των δικτατόρων του 1967, αυτοεξορίστηκαν στο Παρίσι και προσπάθησαν να ζήσουν με αξιοπρέπεια εκεί. Η αφήγηση περιλαμβάνει διάφορες κωμικοτραγικές ιστορίες, ερωτικά και άλλα περιστατικά. Πρόκειται για ανθρώπους με πολιτικές ανησυχίες, αλλά και με την άνεση της απόστασης από τα διαδραματιζόμενα στην Ελλάδα.

17. Το τραγούδι της ζωής: Τώνης Λυκουρέσης, 2002.

Η μοναδική εβραϊκή κοινότητα στην Ευρώπη που δεν έχασε ούτε ένα μέλος της στη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής, ήταν η κοινότητα της Ζακύνθου. Αυτό συνέβη κυρίως λόγω της βοήθειας που τους πρόσφεραν οι χριστιανοί Ζακυνθinoί. Αυτή την πρωτοφανή ανθρωπιά κατέγραψε ο Τ. Λυκουρέσης σε ένα πολύ ωραίο ντοκιμαντέρ, καθώς και όλη την ιστορία της κοινότητας, από τον 15ο αιώνα μέχρι σήμερα.

18. Ο δρόμος προς τη δύση: Κυριάκος Κατζουράκης, 2003.

Η ταινία είναι ένας συνδυασμός ντοκιμαντέρ και μυθοπλασίας. Καταπιάνεται με τα προβλήματα των μεταναστών, των προσφύγων και των λαθρομεταναστών στη σύγχρονη Ελλάδα. Ο σκηνοθέτης, που είναι και ζωγράφος, αναμειγνύει με δεξιοτεχνία ένα ποιητικό σενάριο με συνεντεύξεις και εικόνες πραγματικών μεταναστών. Μια μετανάστρια από την πρώην Σοβιετική Ένωση πέφτει θύμα δουλεμπορίου, περιφέρεται στην Αθήνα, οι εξομολογήσεις της εμπλέκονται με αληθινές εξομολογήσεις μεταναστών και παράλληλα σχολιάζεται η σκληρότητα ή η αδιαφορία των απλών ανθρώπων που ζουν στην ίδια πόλη.

19. Χορεύοντας με το Raidel-El Vecino Cubano: Αλέξης Τσάφας, 2002

Στην Αθήνα ζουν αρκετοί Κουβανοί προσπαθώντας να διατηρήσουν τον κουβανικό τρόπο ζωής ως τη μόνη επαφή με τη μακρινή τους πατρίδα. Όπως όλοι οι μετανάστες, νοσταλγούν την πατρίδα και εκδηλώνουν με κάθε τρόπο την κοινωνικότητά τους, την εξωστρέφειά τους, την αγάπη τους για τη μουσική, το χορό, το τραγούδι. Στο ντοκιμαντέρ, οι Κουβανοί της Αθήνας μίλησαν για το παρόν και το παρελθόν τους, συγχρόνως όμως έδωσαν χρώμα στην ταινία με τη συμμετοχή τους στην εορτή για την εθνική επέτειο της πατρίδας τους.

20. Πολίτικη Κουζίνα: Τάσος Μπουλέτης, 2003.

Η ταινία είναι μια αναδρομή στο παρελθόν, στα παιδικά χρόνια του ήρωα στην Κωνσταντινούπολη.

Αφορμή της αναδρομής αυτής είναι η επικείμενη επίσκεψη του παππού του από την Πόλη στην Αθήνα, τον οποίο αγαπούσε πολύ και έχει να τον δει από την ηλικία των επτά ετών. Το ταξίδι αυτό στο παρελθόν του θυμίζει και τη δεύτερη αγάπη του, την παιδική του φίλη, που του χόρευε αναπολιτικούς χορούς. Η πολιτική όμως της εποχής εκείνης (1965) επέβαλε την απομάκρυνση από τα αγαπημένα του πρόσωπα, τη νοσταλγική ανάμνηση της μυρωδιάς, της γεύσης και γενικά της γλύκας της Κωνσταντινούπολης.

21. Νύφες: Παντελής Βούλαρης, 2004.

Η αφηγηρία της ταινίας είναι το μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα προς την Αμερική τη δεκαετία του '20. Το 1922, 700 κοπέλες από την Ελλάδα, την Τουρκία και τη Ρωσία αφήνουν πίσω τους τη φτώχεια και την πείνα και μ' ένα νυφικό στο βαλιτσάκι τους και τη φωτογραφία ενός άγνωστου γαμπρού στο χέρι, ταξιδεύουν στην Τρίτη θέση ενός υπερωκεανίου, για να φτιάξουν τη δική τους οικογένεια στην Αμερική. Η ταινία θίγει τα θέματα της μικρασιατικής καταστροφής, της οικονομικής εξαθλίωσης, της εκμετάλλευσης των γυναικών από επιτήδειους και της διασποράς γενικά. Τα θετικά σημεία, όπως είναι η συντροφικότητα και ο έρωτας, δεν φτάνουν για να λύσουν τα προβλήματα της μετανάστευσης.

22. Ειδική μινεία οφείλουμε να κάνουμε στις ταινίες του Θόδωρου Αγγελόπουλου, στις οποίες υπάρχουν στοιχεία μετανάστευσης, ρατσισμού, πολυπολιτισμικότητας.

Στην Αναπαράσταση η απομάκρυνση του Έλληνα μετανάστη από τη πατρίδα γεννά αξεπέραστα προβλήματα, ακόμα και το έγκλημα.

Στο Ταξίδι στα Κύθηρα ο πολιτικός πρόσφυγας που παλιννόστησε δεν μπορεί να ενταχθεί στο περιβάλλον.

Στο Βλέμμα του Οδυσσέα οι Αλβανοί μετανάστες στα σύνορα, φορτωμένοι με μπόγους, μεταφέρουν υλικά «αγαθά» από την Ελλάδα, από τα οποία άλλα έχουν αγοράσει και άλλα έχουν κλέψει, κατά την κρίση του αφηγητή.

Στην Αιωνιότητα και μια μέρα το πρόβλημα προβάλλει μέσα από τον μικρό αλλοδαπό - 'παιδί των φαναριών'.

Στο Λιβιάδι που δακρύνει οι πρόσφυγες, από τη μια, και ο εμφύλιος πόλεμος, από την άλλη, οδηγούν την Ελλάδα σε τραγικά αδιέξοδα.

Η συγκεκριμένη αναφορά στις ταινίες του Αγγελόπουλου ψήγματα μόνο επεσήμανε. Το πρόβλημα της αρμονικής συμβίωσης των γειτονικών λαών μεταξύ τους είναι θέμα που τον απασχολεί έντονα σε όλες τις ταινίες και είναι πλέον σύμφυτο με τη μοίρα του Έλληνα.

II. ΞΕΝΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

1. Η μπαλάντα του Μπλάκσμιθ (The chant of Jimmie Blacksmith): Φρεντ Σκεπίτζι (1978, Αυστραλία)

Όπως κάθε αποικιοκρατικό καθεστώς έτσι και η Αυστραλία των λευκών στήριξε την ανοικοδόμησή της πάνω στην εκμετάλλευση των ντόπιων κατοίκων. Επόμενο είναι ότι ο ρατσισμός αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο αυτής της ανοικοδόμησης, με συνέπεια τη φυσική εξόντωση του ιθαγενούς στοιχείου, την γκετοποίησή του, την εκμετάλλευσή του, την άνιση μεταχείρισή του απέναντι στο νόμο.

Ο Τζίμι Μπλάκσμιθ είναι ένας νεαρός μπάσ που έχει ανατραφεί ως χριστιανός και παράλληλα έχει δεχτεί την επίδραση της κουλτούρας και των δοξασιών της φυλής του. Αυτός ο διχασμός (μισός λευκός μισός μαύρος) καθώς και η θέση του, ως θύμα της κοινωνικής και ρατσιστικής καταπίεσης του, τον οδηγούν σε αμραίες συμπεριφορές.

2. Ο θάνατος του Γκασταρμπάιτερ (Kass-bach ein portrait): Πέτερ Πάτζακ (1978, Αυστρία)

Στην ταινία καταγράφονται τα αίτια που οδηγούν τα μεσαία στρώματα του πληθυσμού στην υιοθέτηση νεοναζιστικών ιδεών και ερευνώνται οι κοινωνικές, ψυχολογικές και ιδεολογικές διεργασίες που συντελούν στην αναβίωση αυτού του επικίνδυνου πολιτικού φαινομένου. Ο Καρλ Κάσιμπαχ είναι ένας μεσόκοπος μπακάλης που μισεί τους ξένους, γιατί τους θεωρεί υπεύθυνους για την ανεργία στη χώρα του, καθώς επίσης και τους Εβραίους και τους αριστερούς. Η συμμετοχή του σε μια νεοναζιστική οργάνωση ανοίγει το δρόμο για πιθανή επικράτηση ενός νέου ολοκληρωτισμού.

3. Τα παιδιά του Απρίλη (Aprilkinder): Yuksel Yavuz (1998, Γερμανία).

Η ταινία αναφέρεται σε παιδιά δεύτερης γενιάς, των εργατών της Γερμανίας που κατάγονται από το Κουρδιστάν. Η ταινία αντλεί το θέμα της από το γεγονός ότι τα παιδιά αυτά γεννιούνται όλα τον Απρίλιο, γιατί η σύλληψη γίνεται τον Ιούλιο, όταν οι γονείς παίρνουν άδεια και πηγαίνουν στην πατρίδα. Το βασικό τους πρόβλημα είναι ότι βρίσκονται μεταξύ δύο κόσμων: του Κουρδιστάν και της Γερμανίας. Από τη μια κινδυνεύουν να αποκοπούν από τις παραδόσεις της παλιάς πατρίδας τους, από την άλλη υποχρεώνονται να ενσωματωθούν στην καινούρια. Αποτέλεσμα αυτού του διχασμού είναι ότι νιώθουν ξένα και αποπροσανατολισμένα με πολλές δυσάρεστες συνέπειες.

4. Αντίο ξενιτιά (Lebwohl Fremde): Tarfik Baser (1991, Γερμανία).

Ο Τούρκος ποιητής Deniz, εκδιωγμένος από το τουρκικό κράτος, έχει κάνει αίτηση για πολιτικό άσυλο στη Γερμανία. Η αίτησή του όμως απορρίπτεται και ο ίδιος απελαύνεται και από τη Γερμανία. Στη διάρκεια της παραμονής του στο Αμβούργο γνωρίζεται και αναπτύσσει ερωτική σχέση με μια Γερμανίδα. Το έντονο συναίσθημα ξεπερνά το εμπόδιο της γλώσσας και η επικοινωνία επιτυγχάνεται με το βλέμμα και τη γλώσσα του σώματος.

5. East is East: Damien O' Donnel (1998, Αγγλία).

Θεατρικό έργο που ανέβηκε στο Βασιλικό Θέατρο του Λονδίνου το 1996 και κατόπιν γυρίστηκε ως ταινία. Δείχνει την επιθυμία και την προσπάθεια των νέων ανθρώπων να ζήσουν τη σύγχρονη πραγματικότητα, ακόμη κι αν προέρχονται από γονείς μετανάστες. Ο Τζορτζ Χαν είναι ένας περήφανος Πακιστανός, που ζει στην Αγγλία, διαπαιδαγωγεί όμως τα παιδιά του με πειθαρχία, που βασίζεται στις παραδοσιακές του αρχές, «αγνοώντας» ότι ζουν πλέον στη Δύση. Η Αγγλίδα σύζυγός του αναζητά τις ισορροπίες μεταξύ συζύγου και δίκαιων απαιτήσεων των παιδιών, προσπαθώντας να βρει τη χρυσή τομή που προωθεί τη ζωή και οδηγεί στην ομαλή, αλλά όχι οδυνηρή ένταξη στην ευρωπαϊκή κοινωνία.

6. Το Μίσος (La Hiane): Mathie Kassovitz (1994, Γαλλία).

Η απομόνωση, ο αποκλεισμός και η ανεργία δημιουργούν εκρηκτικές καταστάσεις στα γκέτο των μεγαλουπόλεων του δυτικού κόσμου. Η ένταση στα μάτια τριών φίλων, που περιπλανώνται σε ένα υποβαθμισμένο προάσιο του Παρισιού, κάνει τα λόγια περιπτά. Το προάσιο κατοικείται από άνεργους και περιθωριακούς μετανάστες και οι νύχτες περνούν με συγκρούσεις των κατοίκων και της αστυνομίας. Οι αστυνομικοί δείχνουν το χειρότερο εαυτό τους και οι κάτοικοι εξεγείρονται εναντίον της ρατσιστικής αυτής θηριωδίας.

7. Η υπόσχεση (La promesse): Luc και Jean-Pierre Dardenne (1996, Βέλγιο, Γαλλία, Λουξεμβούργο).

Τα προβλήματα των μεταναστών γίνονται εντονότερα όταν η εγκατάσταση στην ξένη χώρα έχει γίνει παράνομα. Οι άθλιες συνθήκες ζωής, τα καταλύματα σε ακατάλληλους χώρους, η λαθραία εργασία, οι αντίξοες συνθήκες, η ελάχιστη αμοιβή. Ο φόβος και η ανασφάλεια είναι τα μόνιμα συναισθήματά τους. Η ταινία μιλά για ένα νεαρό αγόρι, τον Ιγκόρ, που βοηθάει τον πατέρα του στις δουλειές του. Και δουλειά του είναι η απασχόληση παράνομων μεταναστών. Όταν όμως ένας από τους μετανάστες σκοτώνεται από λάθος του πατέρα, ο Ιγκόρ αρχίζει να συνειδητοποιεί τη σκληρή πραγματικότητα μέσα στην οποία ζει.

8. Όταν έρθει η μαμά για τα Χριστούγεννα: Νιλίτα Βατσάνι (1995, Ελλάδα, Γερμανία).

Η ταινία θίγει το σπουδαίο ζήτημα της απομάκρυνσης της μητέρας από τα παιδιά της, όταν εκείνη πηγαίνει να εργαστεί στο εξωτερικό. Η Ζοζεφίν είναι μετανάστρια από τη Σρι-Λάνκα και δουλεύει στην Αθήνα ως μπέμπι-σίτερ. Κάποια Χριστούγεννα, μετά από οκτώ χρόνια, επιστρέφει στη Σρι-Λάνκα, όπου έρχεται αντιμέτωπη με τη σκληρή πραγματικότητα της δικής της οικογένειας και των παιδιών της. Τα παιδιά της Ζοζεφίν βλέπουν πια τη μητέρα τους με τη μορφή τραπεζικών επιταγών, δώρων από το εξωτερικό και επιστολών.

9. Ο Έλληνας γείτονας (Katzelmacher): Ράινερ Βέρνερ Φασμπίντερ (1969, Γερμανία),

Το θέμα των ξένων εργατών στη Γερμανία έχει προβληθεί πολλές φορές στο έργο του Φασμπίντερ. Όπως γράφει ο Β. Βίγκαντ, ο ήρωας που συνήθως εξετάζει ο σκηνοθέτης είναι ένας άνθρωπος που νιώθει χωρίς πατρίδα στον ίδιο του τον τόπο. Οι μετανάστες εργάτες-ξένοι σε μια ξένη χώρα είναι ένα είδος κατοπτρικού ειδώλου του νέου Γερμανού. Στη συγκεκριμένη ταινία ένας Έλληνας μετανάστης πηγαίνει στη Γερμανία και προσπαθεί να ενταχθεί τόσο στις παρέες των Ελλήνων όσο και στις παρέες των Γερμανών. Ο σκηνοθέτης έχει την ευκαιρία να δείξει τον σκληρό και απάνθρωπο κόσμο σε μια ταινία γεμάτη ανθρωπιά.

10. Καφρ Κασσέμ (Kafr Kassem): Μποχράν Αλαουιέ (1973, Παλαιστίνη).

Θέμα της ιστορίας είναι η αφήγηση ενός πραγματικού γεγονότος: η σφαγή των κατοίκων ενός αραβικού χωριού από τις δυνάμεις κατοχής στις 29 Οκτωβρίου 1956, όταν το Ισραήλ, η Αγγλία και η Γαλλία επιτέθηκαν στην Αίγυπτο και κήρυσαν στρατιωτικό νόμο. Οι κάτοικοι του χωριού Καφρ Κασσέμ δεν ενημερώθηκαν ότι απαγορεύθηκε η κυκλοφορία τη νύχτα και καθώς γυρνούσαν από τα χωράφια τους το σούρουπο εκτελέστηκαν όλοι για παραδειγματισμό και τρομοκρατία. Η ταινία εκτός από την παράθεση των γεγονότων προσπαθεί να διερευνήσει τα αίτια που το προκάλεσαν.

11. Μελένε Στέλιο (Jag Heter Stelious): Γιόχαν Μπεργκενστρόλε (1972, Σουηδία).

Ο συγγραφέας Θόδωρος Καλλιφατιδής έζησε από κοντά τα προβλήματα των Ελλήνων μεταναστών στη Σουηδία τη δεκαετία του '70 και μαζί με τον σκηνοθέτη Γ. Μπεργκενστρόλε δημιούργησαν ένα σενάριο που μοιάζει με ντοκιμαντέρ λόγω της αμεσότητας που το διακρίνει. Ο Στέλιος πηγαίνει από την Ελλάδα να δουλέψει στη Σουηδία με όνειρα, γρήγορα όμως καταλαβαίνει ότι είναι μόνος του σε μια ξένη κοινωνία που τον εκμεταλλεύεται.

12. Ο Χασάν στην ξενιτιά (Lyckliga VI): Τουντζέλ Κουρτίτζ (1979, Σουηδία).

Μια πικρή κωμωδία για τα βάσανα των Τούρκων μεταναστών στη Σουηδία, των «σλάβων του 20ου αιώνα», όπως τους χαρακτηρίζει η ταινία. Ο σκηνοθέτης, φίλος και συνεργάτης του

Γιλμάζ Γκιουνέι, γύρισε την ταινία με Τούρκους ηθοποιούς, αλλά και μετανάστες στη Σουηδία. Η υπόθεση του έργου στηρίζεται σε μια κομπίνια που οργανώνουν Τούρκοι μετανάστες εναντίον συμπατριωτών τους και ο Χασάν, που έχει λίγα χρήματα παραπάνω, βρίσκεται στο κέντρο της ιστορίας.

13. Ο αραμπάς (The bus): Μπέι Οκάν (1976, Ελβετία, Σουηδία).

Η μοναξιά και ο τρόμος διακατέχουν τους ήρωες της ταινίας, καθώς κάποιοι Τούρκοι, παρόνομοι μετανάστες στη Σουηδία, εγκαταλείπονται στη Στοκχόλμη από τον συμπατριώτη -οδηγό που τους μετέφερε από την πατρίδα. Ο οδηγός, με το πρόσχημα της έκδοσης ταυτοτήτων, τους παίρνει όλα τα χρήματα και τους εγκαταλείπει αβοήθητους. Κάποιοι βγαίνουν από το λεωφορείο και χάνονται στην αφιλόξενη πόλη, κάποιοι μένουν μη ξέροντας τι να κάνουν, περιμένοντας την σύλληψή τους από την αστυνομία, με την αίσθηση του φόβου έντονη και συνεχώς παρούσα.

14. Ο φόβος τρώει τα σωθικά (Angst Essen Seele Auf): Ράινερ Βέρνερ Φασμπίντερ (1974, Γερμανία).

Ο γάμος και ο έρωτας φαίνεται ότι δεν είναι ιδιωτική υπόθεση, όταν πρόκειται για διαφορετική ηλικία, χρώμα, φυλή, θρησκεία, γλώσσα και νοοτροπία των δύο μελλονύμφων. Επομένως, ο Μαροκινός εργάτης Αλία αποτυγχάνει να συμβιώσει αρμονικά με τη μεγαλύτερή του Γερμανίδα, παρ' όλο που αγαπήθηκαν πολύ. Το εχθρικό κοινωνικό πλαίσιο της ζωής τους επεμβαίνει δυναμικά και διαλύει τα συναισθήματα.

15. Γερμανοί αστυνομικοί (Deutsche Polizisten): Aysum Bademsoy (1999, Γερμανία).

Η ταινία είναι ντοκιμαντέρ, γυρισμένο στο Βερολίνο. Βλέπουμε ένα νέο αστυνομικό, τουρκικής καταγωγής, και τη δράση του στο Βερολίνο, όπου γεννήθηκε και μεγάλωσε. Για να υπηρετήσει τη νέα του πατρίδα πήρε τη γερμανική υπηκοότητα και όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα να τον βλέπουν οι συνομήλικοί του αλλοδαποί σαν προδοτή. Εκείνος προσπαθεί να μην συγκρουστεί με τους φίλους του και τους συγγενείς του.

16. Άνθρωποι από μακριά (D'une brousse a l'autre): Jacpues Kebabion (1997, Γαλλία).

Ο δημιουργός αυτού του ντοκιμαντέρ έγινε γνωστός ως βοηθός του Robert Bresson, από τον οποίο διδάχτηκε πολλά. Στην προσπάθειά του να κατανοήσει την ιστορία των λαθρομεταναστών από το Μαλί, δέθηκε με μια οικογένεια, συμμετείχε στον αγώνα που έκαναν στη Γαλλία το 1996 για μια καλύτερη ζωή και τους ακολούθησε στο Μαλί, όπου κινηματογράφησε και τη ζωή τους εκεί.

17. Arrivedetci Millwall: Τσαρλς Μακ Ντάουγκαλ (1989, Βρετανία).

Μια παρέα Βρετανών χούλιγκαν πηγαίνουν εκδρομή στην Ισπανία το 1982, για να παρακολουθήσουν το Μουντιάλ στο Μπιλμπάο. Το ίδιο χρονικό διάστημα ξεσπά ο πόλεμος μεταξύ Αργεντινής και Βρετανίας για τα νησιά Φόκλαντ. Το εθνικιστικό κλίμα, που εκπέμπεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επηρεάζει αρνητικά τους χούλιγκαν, οι οποίοι συμπεριφέρονται βίβανσα και ξεσπούν την «οργή» τους στους Ισπανούς, οι οποίοι απλώς είναι ομόγλωσσοι με τους Αργεντινούς.

18. Μαθήματα αμερικανικής ιστορίας (American History X): Tony Kaye (ΗΠΑ).

Η ιστορία διαδραματίζεται στη Venice Beach του Λος Άντζελες, μια περιοχή που παρουσιάζεται στο σινεμά ως ο επίγειος παράδεισος. Πίσω από τα φώτα της πόλης όμως

βρίσκεται η κόλαση του νεοναζισμού, που στηρίζεται σε διαλυμένες οικογενειακές ζωές, αναζητήσεις ταυτοτήτων, κοινωνικές αντιθέσεις. Μίσος, ναρκωτικά, σβάστικες και συμμορίες νέων περιπλέκουν δύο αδελφούς στη φρίκη του νεοναζισμού. Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία, ωστόσο, αποκτούν υπόσταση, διαφθείρουν αλλά και σαγηνεύουν. Τα δύο αδέρφια, τέλος, καταφέρνουν να απεργλωβιστούν από την κόλαση, με το τίμημα της ζωής του ενός.

19. Παιχνίδι ελιγμών: Αμπνελάτιφ Κεσίς (2003, Γαλλία).

Μια πολύ αισιόδοξη ταινία, γυρισμένη σε υποβαθμισμένο προάστιο του Παρισιού. Το Παρίσι, ως υψικάμινος ανθρώπων, φυλών, θρησκειών και πολιτισμών, κρύβει και αγάπη, εκτός από το «Μίσος» του Μ. Κασοβίτς. Μια ομάδα νέων ανεβάζει ένα θεατρικό έργο του Μαριβό. Η κοινή αγάπη για το θέατρο τους ενώνει και τους δυναμώνει, ώστε να αντιμετωπίσουν θετικά τα προβλήματα της δύσκολης πολυπολιτισμικής εποχής και πόλης όπου διαμένουν.

20. Ο αληθινός φασισμός: Μιχαήλ Ίλιτς Ρόμ (1966, Σοβιετική Ένωση).

Το πρόβλημα που απασχολεί τον σκηνοθέτη στην τελευταία ταινία - ντοκιμαντέρ είναι οι θηριωδίες των Ναζί κατά τη διάρκεια του Βαλκανικού Πολέμου. Πρόκειται για μια συρραφή ντοκουμέντων, στα οποία επισημαίνονται οι αιτίες που γεννούν το φασισμό. Ο Ρομ δεν «εικονογραφεί» την ιστορία, αλλά σκηνοθετεί ένα αξιόλογο φιλικό δοκίμιο.

21. Ο χορός των τεράτων (Monster's Ball): Μαρκ Φόρστερ (2001, ΗΠΑ)

Η ταινία εκτυλίσσεται στο σημερινό αμερικανικό Νότο και αφηγείται την ιστορία δύο οικογενειών. Μιας μαύρης και μιας λευκής, που οι πορείες τους διασταυρώνονται κάτω από τραγικές συνθήκες. Ο λευκός, ρατσιστής δήμιος, ερωτεύεται τη γυναίκα του μαύρου που εκτελεί στην ηλεκτρική καρέκλα. Έτσι όμως απαλλάσσεται σιγά σιγά από το ρατσιστικό του μίσος. Μήνυμα της ταινίας: η αγάπη, η μεταμέλεια, τα δάκρυα θεραπεύουν το κοινωνικό μίσος και το ρατσισμό (κατά την εκτίμηση των δημιουργών της ταινίας).

22. Wattstax: Mell Stuart (2003, ΗΠΑ).

Στις 20 Αυγούστου 1972 έγινε στο Memorial Coliseum μια μεγάλη συναυλία, το Μαύρο Woodstock ή διαφορετικά Wattstax. Τραγούδησαν μεγάλα ονόματα της μαύρης μουσικής και πήραν μέρος πολλά συγκροτήματα της gospel, rythm and blues, funk και jazz. Ακούστηκαν πολλές απόψεις για την Αφροαμερικανική Επανάσταση στην Αμερική και συζητήθηκαν θέματα ρατσισμού, αποκλεισμού, φτώχειας, ανεργίας. Μέσα από τη συναυλία δόθηκε το έναυσμα για μια προσπάθεια εθνικής επαγρύπνησης των μαύρων. Όλα αυτά τα βλέπουμε στο Wattstax, ένα από τα καλύτερα μουσικά ντοκιμαντέρ.

23. Far from Heaven (Ο Παράδεισος είναι μακριά): Τόντ Χέινς (2003, ΗΠΑ).

Το αμερικανικό όνειρο των φίφτις απομυθοποιείται, στο μελοδραματικό, αστικό περιβάλλον της ταινίας Ο Παράδεισος είναι μακριά, καθώς αποκαλύπτονται απαγορευμένες πτυχές, όπως η ομοφυλοφιλία και ο ρατσισμός. Μία ευτυχισμένη νοικοκυρά στο Κονέκτικατ ανακαλύπτει την κρυφή ζωή του συζύγου της και τις ομοφυλοφιλικές τάσεις του. Η ίδια βρίσκει παρηγοριά στον μαύρο κηπουρό. Ωστόσο, το μήνυμα της ταινίας είναι πως το να είναι κανείς ομοφυλόφιλος είναι μικρότερο κακό από το να είναι έγχρωμος. Η αμερικανική κοινωνία του '50 δεν έχει ξεπεράσει το κόμπλεξ της διπλής της ταυτότητας.

24. Ταξί: Κάρλος Σάουρα (1996, Ισπανία).

Μέσα στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις υπάρχουν μετανάστες, άστεγοι, τοξικομανείς, ομοφυλόφιλοι, πόρνες, γενικά άνθρωποι του περιθωρίου, όπως λέγονται. Αυτό συμβαίνει και στη Μαδρίτη. Η νεαρή οδηγός ταξί, που ζει μέσα σ' αυτό το «μωσαϊκό» των ανθρώπων, και το έχει αποδεχτεί, τρομάζει όταν ανακαλύπτει ότι ο πατέρας της, ο φίλος της και πολλοί άλλοι ταξιτζήδες της πόλης συμμετέχουν σε μία φασιστική οργάνωση με σκοπό την εξόντωση των ανθρώπων του περιθωρίου. Η ταινία αποτελεί σχόλιο των απλών ανθρώπων πάνω στο θέμα του υποβόσκοντος φασισμού.

ΦΟΡΕΙΣ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ ΤΑΙΝΙΩΝ**1. ΤΑΙΝΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ**

Κανάρη 1, 10671, Αθήνα

ΤΗΛ.: 210 3612046, 210 3609695

FAX: 210 3628468

E-mail: tain@otenet.gr <http://www.tte.gr>**2. ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ**

Πανεπιστημίου 10, 10671, Αθήνα

ΤΗΛ.: 210 3648007, 210 3631733

FAX: 210 3614336

E-mail: info@gfc.gr <http://www.gfc.gr>**3. ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

Λεφ. Αλεξάνδρας 9, 11473, Αθήνα

ΤΗΛ.: 210 8706021

FAX: 210 6431004

E-mail: kalafata-education@filmfestival.gr <http://www.filmfestival.gr>**4. ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΟΛΥΜΠΙΑΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΝΕΟΥΣ ΝΕΑΝΙΚΟ ΠΛΑΝΟ**

Ρόδου 18, 11252, Αθήνα

ΤΗΛ.: 210 8664470, 210 8664030

E-mail: camerazizanio@olympiafest.gr <http://www.olympiafest.gr>**5. ΕΝΩΣΗ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ΚΑΙ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ**

Βαλτετσίου 25, Αθήνα

ΤΗΛ.: 210 3602379, 210 3615675

FAX: 210 3616442

E-mail: etekt-ot@ath.forthnet.gr

6. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ

Ζωοδόχου Πηγής 99, Αθήνα

ΤΗΛ.: 210 3845039

E-mail: agora@ectc.gr <http://www.agoramed.gr>**7. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΑ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ**

Φωτογραφία

Η άσκηση των μαθητών και μαθητριών πάνω στη φωτογραφία είναι ένα βασικό στοιχείο της προπαιδείας τους για την κατανόηση των κειμένων των μέσων μαζικής ενημέρωσης (μέσων). Πρέπει να μπορούν να 'διαβάζουν' και να κατανοούν τόσο μεμονωμένες εικόνες όσο και σύνολα εικόνων. Ξεκινώντας από τη στατική εικόνα και συγκεκριμένα από τη φωτογραφία μπορούν στη συνέχεια να προχωρήσουν πιο εύκολα στην ανάλυση των κόμικς αλλά και της κινούμενης εικόνας (κινηματογραφικής ή οπτικής).

Στο πλαίσιο αυτό είναι σημαντικό να εξεταστούν θέματα όπως η θέση και η γωνία λήψης, το φόντο, το στήσιμο (posure) και η γλώσσα του σώματος, το χρώμα και, γενικά, πώς διαμορφώνεται ή με άλλο τρόπο ελέγχεται η εικόνα. Ένας τρόπος για να επιτευχθεί αυτό είναι οι ασκήσεις ταξινόμησης μεμονωμένων εικόνες ή η συλλογή ενός αριθμού εικόνων που καλύπτουν ένα συγκεκριμένο τρόπο ή θέμα και η συγκριτική εξέταση του τρόπου με τον οποίο αυτό το θέμα αντιμετωπίζεται από το φωτογράφο.

Παράλληλα, και στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό, οι μαθήτριες και μαθητές μπορούν να ασκηθούν και πάνω στο χειρισμό της φωτογραφικής μηχανής, εξετάζοντας θέματα όπως ταχύτητες, διάφραγμα, απόσταση / εστίαση κ.λπ.

Παραδείγματα συγκεκριμένων ασκήσεων οπτικού αλφαριθμητισμού παρατίθενται στη συνέχεια.

Εργασία πάνω σε μια φωτογραφία από περιοδικό, κολλημένη πάνω σε ένα μεγαλύτερο φύλλο χαρτιού.

Στοιχεία ταξινόμησης της εικόνας που συνεισφέρουν στη σημασία της.

1. Τι είδους άνθρωποι παρουσιάζονται σε αυτή;

- Ποιας ηλικίας;
- Τι φύλου, κοινωνικής τάξης και φυλής είναι;
- Ποια στοιχεία συνοδεύουν κάθε συγκεκριμένο πρόσωπο; Πώς συνδέονται αυτά τα στοιχεία με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του κάθε προσώπου; (Εξέτασε στοιχεία όπως ενδυμασία, κόμμωση, έκφραση, στήσιμο (posture), θέση και τυχόν λεζάντα).
- Τα επιμέρους στοιχεία της εικόνας καταλαμβάνουν μεγάλο ή μικρό χώρο στο πλαίσιο της εικόνας;
- Η κάμερα δείχνει τα πρόσωπα από κάτω προς τα πάνω ή αντίστροφα; Γιατί; (Συνήθως, με τη λήψη 'από κάτω' επιδιώκεται να προβληθεί το κύρος ή η υπεροχή ενός προσώπου).

2. Ποια θέματα τονίζονται στη φωτογραφία και γιατί;

3. Πού είναι τραβηγμένη; Πώς το γνωρίζεις; Ποιο είναι το φόντο της; Σημαίνει κάτι αυτό;
4. Είναι ασπρόμαυρη ή έγχρωμη;
Αν είναι έγχρωμη, ποια χρώματα χρησιμοποιούνται και γιατί;
5. Ο φωτισμός φαίνεται φυσικός ή τεχνητός;
6. Έχει αλλαχθεί η εικόνα κατά οποιονδήποτε τρόπο και γιατί; (Π.χ., θα ήταν δυνατό να αλλαχθεί το χρώμα, θα μπορούσε να ψαλιδιστεί ή να ρετουσαριστεί, θα μπορούσαν να συνδυαστούν αρκετές εικόνες κ.λπ.).

Εφόσον οι μαθητές ταξινομήσουν τις εικόνες, μπορούν να εξετάσουν τις εξής ερωτήσεις:

- Τι είδους φωτογραφία είναι; Ποιο είναι το θέμα της;
- Γιατί νομίζεις ότι δημιουργήθηκε;
- Τι προσπαθεί να μεταδώσει ο φωτογράφος σχετικά με το θέμα;
- Με ποια μέσα και τεχνικές μπορεί ένας / μια φωτογράφος να προβάλλει ή να υποβαθμίσει ένα πρόσωπο ή ένα θέμα; Πώς μπορεί μια φωτογραφία να προβάλλει ξενοφοβικές ή ρατσιστικές στάσεις και στερεότυπα, και πώς μπορεί, από την άλλη πλευρά, να προβάλλει αξίες όπως η ισότητα, η αποδοχή και η ανεκτικότητα, η αλληλεγγύη;

(Σημειώνουμε ότι στο Παράρτημα αυτής της έκδοσης περιλαμβάνεται η Προκήρυξη σχετικού διαγωνισμού φωτογραφία του ΚΕΜΕΤΕ με θέμα «Σχολείο χωρίς σύνορα», ενώ φωτογραφίες των μαθητριών και μαθητών που διακρίθηκαν σε αυτό το διαγωνισμό περιλαμβάνονται στο «Βιβλίο του μαθητή», που συνοδεύει την παρούσα έκδοση).

Ένα βασικό συμπλήρωμα, τέλος, αυτής της δραστηριότητας θα ήταν να ασχοληθούν τα ίδια τα παιδιά με φωτογράφιση συγκεκριμένων θεμάτων εφαρμόζοντας στην πράξη όσα αποκόμισαν από την ενασχόλησή τους με τη φωτογραφία.

Τύπος (Σύγκριση εφημερίδων)

Η ενασχόληση των μαθητών και μαθητριών με τον τύπο είναι από τεχνική άποψη απλή και εύκολη. Η συλλογή εφημερίδων και η αποδελτίωσή τους είναι, γενικά, μια προσιτή διαδικασία, ενώ η επεξεργασία του υλικού μπορεί να υποβοηθηθεί από την εμπειρία που διαθέτουν τα παιδιά, αλλά και οι εκπαιδευτικοί. Το μειονέκτημα, από την άλλη πλευρά, είναι ότι οι μαθητές και μαθήτριες (πιο πολύ του Γυμνασίου, λιγότερο του Λυκείου) σπάνια διαβάζουν εφημερίδες (ίσως πιο συχνά τον αθλητικό τύπο και συγκεκριμένα περιοδικά). Αντίθετα, η ενασχόληση με τον κινηματογράφο ή την τηλεόραση είναι πιο ελκυστική, παρά τις τεχνικές δυσκολίες που πρέπει να αντιμετωπιστούν.

Το μειονέκτημα αυτό μπορεί να ξεπεραστεί με την επιλογή θεμάτων που απασχολούν τα παιδιά και, επομένως, η διαδικασία προσδιορισμού των θεμάτων με τα οποία θα ασχοληθούν πρέπει να βασίζεται κατά κύριο λόγο στις δικές τους προτιμήσεις. Θέματα που συζητούνται στην τάξη ή στην αυλή του σχολείου και δημιουργούν αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις μπορούν να δώσουν την αφορμή για μια συστηματική ενασχόληση των παιδιών με τον τύπο και να συμβάλουν σε μια πιο ολοκληρωμένη προετοιμασία τους για το ρόλο ενός κριτικά σκεπτόμενου και ενεργού πολίτη.

Πολλά παραδείγματα σχετικών δραστηριοτήτων περιλαμβάνονται στο μαθητικό εγχειρίδιο που συνοδεύει την παρούσα έκδοση. Οι μαθητές και μαθήτριες που εργάστηκαν στο πλαίσιο του προγράμματός μας «Ρατσισμός και ΜΜΕ. Ο ρόλος του σχολείου», με τη βοήθεια και την καθοδήγηση των δασκάλων τους, επέλεξαν ενδιαφέροντα θέματα, συγκέντρωσαν και ανέλυσαν το σχετικό υλικό, ανέτρεξαν στους δημιουργούς του έντυπου υλικού (δημοσιογράφους, φωτογράφους κ.λπ.) και συζήτησαν μαζί τους και, τέλος, ασχολήθηκαν και οι ίδιοι /οι ίδιες με την παραγωγή ανάλογου υλικού.

Πέρα από το υλικό που υπάρχει στο μαθητικό εγχειρίδιο, στο οποίο παραπέμπουμε, παρατίθενται δειγματικά στη συνέχεια ορισμένες σχετικές συμπληρωματικές δραστηριότητες.

Σύγκριση εφημερίδων

- Σύγκρινε μια μικρού μεγέθους εφημερίδα (π.χ. Τα Νέα, Ελευθεροτυπία) με μία εφημερίδα μεγάλου μεγέθους (π.χ., Η Καθημερινή).
- Σχεδίασε το περίγραμμα μιας σελίδας (του εξωφύλλου ή εσωτερικής: εντόπισε τις διαφορές στο περίγραμμα και εξήγησέ τις).

- Τώρα σχεδίασε τα περιγράμματα (κουτιά) που απαρτίζουν μια σελίδα, π.χ. τη σελίδα του εξωφύλλου (μπορεί να χρησιμοποιηθεί λεπτό, διαφανές φύλλο χαρτιού). Εντόπισε τα κουτιά που περιέχουν:
  - τον τίτλο της εφημερίδας
  - την κύρια είδηση
  - τις δευτερεύουσες ειδήσεις
  - τις πληροφορίες που παραπέμπουν στη θεματική που περιλαμβάνεται στο εσωτερικό της εφημερίδας
  - τις διαφημίσεις
  - ό,τι άλλο.
- Τι σχήμα έχουν τα κουτιά που σχεδίασες;
- Μέτρησε τα κουτιά που περιέχουν τις κύριες ειδήσεις και τις δευτερεύουσες (μαζί με τις επικεφαλίδες).
- Υπολόγισε την έκταση που καταλαμβάνει καθένα από αυτά.
- Τώρα υπολόγισε πόσες φορές είναι μεγαλύτερη η έκταση των κύριων ειδήσεων από ό,τι των δευτερευουσών.
- Τα θέματα των ειδήσεων φαίνονται διαφορετικά από τα άλλα θέματα της σελίδας; Σε τι;
- Κάποια από τα θέματα της σελίδας προβάλλονται με διαφορετική γραμματοσειρά (σχήμα και μέγεθος γραμμάτων, χρωματισμός φόντου, διακοσμητικά στοιχεία κ.λπ.) σε σύγκριση με τα υπόλοιπα; (Είναι χαρακτηρισική, π.χ., η περίπτωση των αθλητικών εφημερίδων).
- Χρησιμοποίησε χρωματιστά μολύβια για να τονίσεις τα στοιχεία της μιας και της άλλης κατηγορίας με διαφορετικά χρώματα. Σε ποια χρησιμοποιήθηκαν διακριτικά χαρακτηριστικά;
- Οι επικεφαλίδες είναι με κεφαλαία γράμματα, με πεζά ή μεικτές;
- Μέτρησε το ύψος των κεφαλαίων γραμμάτων του κεντρικού τίτλου.
- Πέρα από το μέγεθος, τι άλλο κάνει την επικεφαλίδα να ξεχωρίζει;
- Μέτρησε το μέγεθος των δύο μεγαλύτερων εικόνων της σελίδας. Πόσες φορές είναι μεγαλύτερη η πιο μεγάλη από τη μικρότερη;
- Τώρα σύγκρινε τα αποτελέσματα ανάμεσα στις εφημερίδες μικρού και μεγάλου μεγέθους
- Τι σας λένε τα αποτελέσματα για τις εφημερίδες και για τις κατηγορίες των αναγνωστών στις οποίες απευθύνονται;

Σημείωση:

Οι εργασίες αυτές μπορεί να ενταχθούν και στο πλαίσιο μαθημάτων του σχολικού προγράμματος, όπως, π.χ., Γλώσσα – Έκφραση – Έκθεση. Σχολικά μαθήματα: Αγγλικά, Καλλιτεχνικά, Εκπαίδευση στα Μέσα.

Περισσότερες πληροφορίες μπορεί να αναζητηθούν και στην ιστοσελίδα:
http://www.mediaed.org.uk/posted_documents/newsp.html

Κίνδυνοι στη χρήση του Internet: Το «EDUCAUNET»

Σύμφωνα με όσα αναφέρονται στην ιστοσελίδα του, το EDUCAUNET είναι ένα ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα για νέους. Έχει σκοπό να τους εκπαιδεύσει στο Διαδίκτυο αλλά και στην αντιμετώπιση των ενδεχόμενων κινδύνων που συνεπάγεται η χρήση του. Οι εταίροι του προγράμματος EDUCAUNET οργανώνουν συχνά εκδηλώσεις και δραστηριότητες ενημέρωσης και μαθήματα για εκπαιδευτικούς, αλλά παράγουν επίσης και υλικό για σχετικές παιδαγωγικές δραστηριότητες.

Η προσέγγιση που υιοθετεί το EDUCAUNET βασίζεται στις μεθόδους της "εκπαίδευσης στα μέσα" (media education). Η εκπαίδευση αυτή λειτουργεί ως ένα είδος οχήματος για την ανάπτυξη δεξιοτήτων κριτικής μάθησης στους πολίτες. Ο απώτερος σκοπός είναι να καταστούν οι νέοι που κυματοδρομούν στο Διαδίκτυο αυτόνομοι, υπεύθυνοι, με κριτική σκέψη, με συνείδηση της αξίας του Διαδικτύου αλλά και των κινδύνων που μπορεί να κορύβει.

Το εκπαιδευτικό μοντέλο που προτείνεται από το EDUCAUNET δεν υποστηρίζει μια πολιτική παθητικής προστασίας, αλλά την ενεργό προφύλαξη και αντιμετώπιση των κινδύνων. Μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά ή ως εναλλακτική επιλογή στα υπάρχοντα φίλτρα ή στα εργαλεία ιεράρχησης και ασφαλείας, τα οποία, ως σημειωθεί, δεν προσφέρουν ποτέ εγγυήσεις βέβαιης και ολικής προστασίας. Στην πραγματικότητα τα εργαλεία αυτά, προκειμένου να είναι αποτελεσματικά, προϋποθέτουν ένα χρήστη σε εγρήγορση, ένα χρήστη με ικανότητες και νοσοτροπία που δεν μπορούν να αναπτυχθούν παρά μόνο μέσα από μια κατάλληλη εκπαιδευτική διαδικασία. Εξάλλου, η χρήση εργαλείων ασφαλείας μπορεί να προκαλέσει το λεγόμενο "φαινόμενο του αερόσακου", κατά το οποίο προκαλείται στον χρήστη, στο σχολείο του αλλά και στο σπίτι του, μια χαλάρωση της εγρήγορσης, εξαιτίας ενός εσφαλμένου συναισθήματος ασφαλείας. Ωστόσο, η εκπαίδευση στη χρήση του Διαδικτύου πρέπει να βοηθάει τους χρήστες να αναπτύξουν τις κατάλληλες ικανότητες που απαιτούνται για μια συνεχή εγρήγορση.

Στο πρόγραμμα EDUCAUNET συμμετέχουν και παράγοντες κομβικής σημασίας, όπως πανεπιστήμια, Υπουργεία Παιδείας, οργανώσεις γονέων, κέντρα παροχής εκπαίδευσης κ.ο.κ. Για να υπάρξει αποτελεσματική δράση σε όλες συμμετέχουσες χώρες, κάθε εταίρος οφείλει να αναπροσαρμόσει και να εμπλουτίσει τις σχετικές διαδικασίες με δεδομένα από το δικό του γλωσσικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Ταυτόχρονα, υφίσταται ανάγκη για μια πανευρωπαϊκή εκστρατεία, προκειμένου να υποστηριχθεί η ενσωμάτωση καινοτομικών μεθόδων στα διάφορα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης.

Έχουν προγραμματιστεί δραστηριότητες προειδοποίησης και εκπαίδευσης για τοπικούς παράγοντες της εκπαίδευσης (γονείς, εκπαιδευτικούς, διοίκηση της εκπαίδευσης κ.λπ.).

Πληροφορίες για το EDUCAUNET: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
e-mail: info@educaunet.org.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΜΜΕ

- Alvarado, M. – Gutch, R. – Wollen, T. (1987) Learning the media. An introduction to media teaching, Macmillan, London.
- Ανδρικοπούλου, Ε. (2000) Ο στερεοτυπικός ρόλος του φύλου στα παιδικά τηλεοπτικά προγράμματα, στη διαμόρφωση της έννοιας της ταυτότητας του φύλου για το παιδί της προσχολικής ηλικίας, Αθήνα.
- Ασλανίδου, Σ. (2000) Ο μύθος του παθητικού τηλεθεατή, Δρομέας, Αθήνα.
- Bazalgette, C. – Buckingham, D. (eds) (1995) In front of the children: Screen entertainment and young audiences, British Film Institute, London.
- Boyd-Barrett, O. – Braham, P. (eds) (1987): Media, knowledge and power, Croom Helm, London.
- Brown, J. (1998) «Media literacy perspectives», Journal of Communication, 48, 1, pp. 44-57.
- Buckingham, D. (1993) Children talking television. The making of television literacy, The Falmer Press, London.
- Buckingham, D. (2000): After the death of childhood. Growing up in the age of electronic media, Polity Press, Cambridge.
- Clermont, C. M. (1992): «Τηλέοραση και ανθρώπινη ανάπτυξη» (λήμμα), Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό, τόμ. 8. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 4806-4808.
- Cole, Jeffrey (1997) The new racism in Europe. A sicilian ethnography, Cambridge University Press.
- Craggs, C. (1992): Media education in the primary school, Routledge, London.
- Curran, J. – Gurevitch, M. (eds) (2001) Μέσα μαζικής επικοινωνίας και κοινωνία (μτφρ. Δ. Κίικζας), Πατάκης, Αθήνα
- Dahlgren, Peter – Sparks, Colin (eds) (1993) Communication and citizenship. Journalism and the public sphere, Routledge, London.
- Δουλέρη, Τ. (1997) Η εικόνα του παιδιού στην ελληνική τηλεόραση και στον ελληνικό τύπο. Εμπειρική έρευνα, Gutenberg, Αθήνα.
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου – Πανεπιστήμιο Αθηνών / Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (2002) Ανθρώπινα Δικαιώματα και

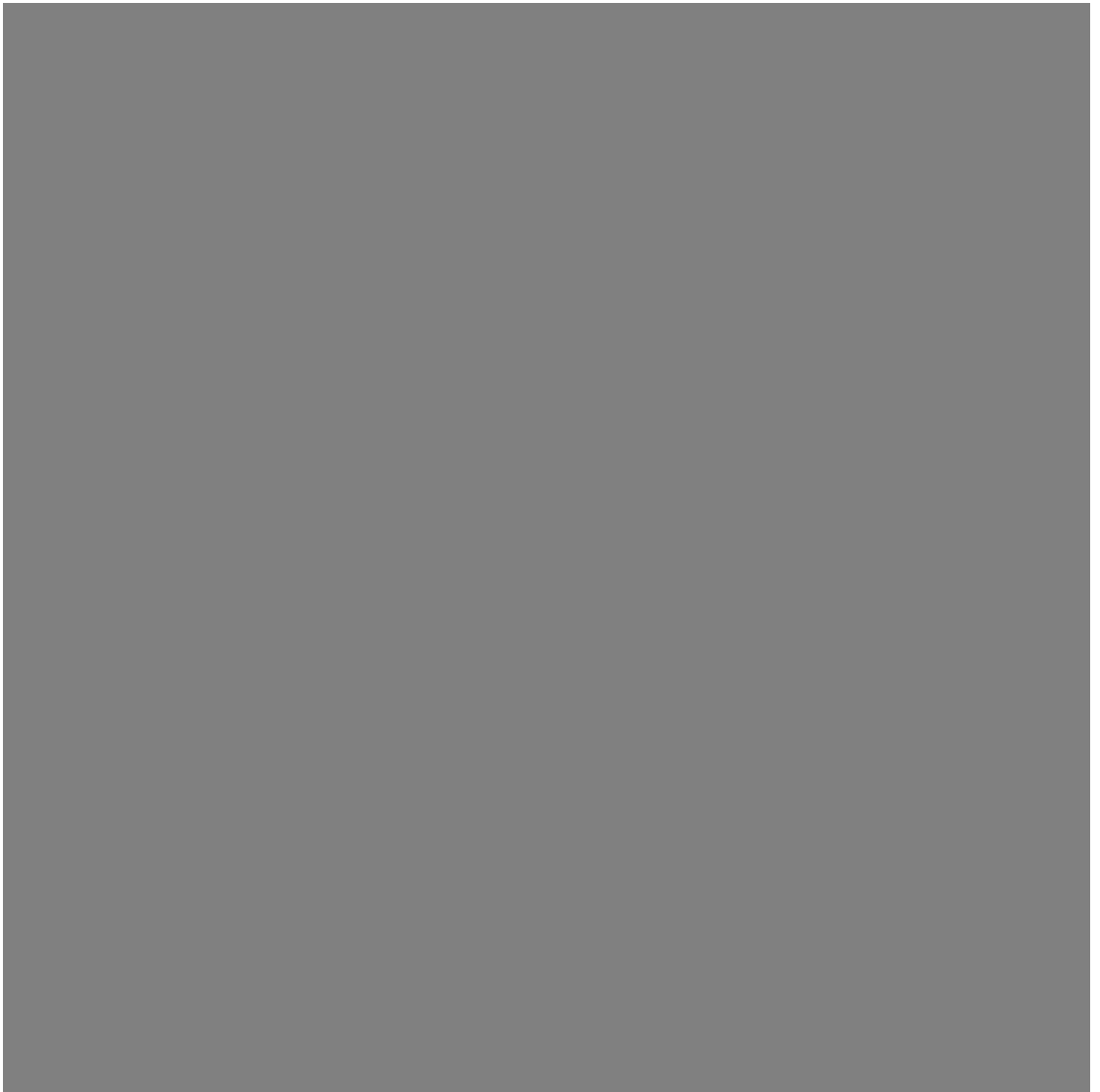
ελληνικά τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων. Μια έρευνα ανάλυσης περιπτώσεων (Ερευνητική Ομάδα, υπεύθυνος Ναυρίδης, Κλ.), Αθήνα.

- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1997) Έκθεση των Υπηρεσιών της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του σχεδίου δράσης κατά του ρατσισμού. Ενσωμάτωση της καταπολέμησης του ρατσισμού στις κοινοτικές πολιτικές και στα κοινοτικά προγράμματα, Βρυξέλλες.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2000) Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών σχετικά με τις Δραστηριότητες του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας, Βρυξέλλες.
- Fiske, J. (2001) «Μεταμοντερνισμός και τηλεόραση», στο: Curran, J. – Gurevitch, M. (eds) Μέσα μαζικής επικοινωνίας και κοινωνία (μτφρ. Δ. Κίικιζας), Πατάκης, Αθήνα, σ. 84-102.
- Fiske, J. – Hartley, J. (1992) Η γλώσσα της τηλεόρασης (μτφρ. Ρ. Αστρινάκη), επικοινωνία και Κουλτούρα, Αθήνα.
- Greenfield, P.M. (1998) Μέσα ενημέρωσης και παιδί. Οι επιπτώσεις της τηλεόρασης, των βιντεοπαιχνιδιών και των κομπιούτερ, Π. Κουτσουμπός, Αθήνα.
- Gunter, B. – McAleer, J. (1997) Children and television, Routledge, London.
- Hartmann, P. – Husband, C. (1973) «The mass media and racial conflict», in Cohen, S. – Young, J. (eds) The manufacture of news: A reader, Sage, Beverly Hills, pp. 270-283.
- Hobbs, R. (1998) «The seven great debates in the Media Literacy movement», Journal of Communication, 48, 1, pp. 16-32.
- Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής (2000) Η πορεία και η εξέλιξη του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα, Κείμενα Εργασίας 9, Αθήνα.
- Jacquinet-Delaunay, G. (2001) «Η εκπαίδευση στα ΜΜΕ: Ανάμεσα στη γλώσσα και στη συνείδηση του πολίτη», στο: Σχολή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου: Η αξιοποίηση των ΜΜΕ στο σχολείο. Δυνατότητες-όρια-προοπτικές, Αθήνα, σ. 147-160.
- Καλαβάσης, Φ. (1998) «Εκπαιδευτικό σύστημα και Μ.Μ.Ε. Η εικόνα της παιδείας στα πρωτοσέλιδα», στο: Παναγιωτοπούλου, Ρ. et al. (επ.) Η «κατασκευή» της πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ. 549-554.
- Κασσωπάκης, Μ. (2001) «Το επίσημο και το «παράλληλο» σχολείο: σχέση ανταγωνιστική ή συμπληρωματική;», στο Σχολή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου: Η αξιοποίηση των ΜΜΕ στο σχολείο. Δυνατότητες-όρια-προοπτικές, Αθήνα, σ. 23-34.
- Κορωναίου, Α. (1992) Νέοι και μέσα μαζικής επικοινωνίας, Οδυσσέας, Αθήνα.
- Κωνσταντινίδου, Χριστίνα (2002) «Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η παραγωγή νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 108-109, σ. 139-188.

- Λαμπροπούλου, Έ. (1997) Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, Η περίπτωση της βίας και της εγκληματικότητας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Lewis, J. – Jhally, S. (1998) «The struggle over Media Literacy», *Journal of Communication*, 48, 1, pp. 109-120.
- Lichtenberg, J. (2001) «Υπέρ της αντικειμενικότητας», στο: Curran, J. – Gurevitch, M. (eds) Μέσα μαζικής επικοινωνίας και κοινωνία (μτφρ. Δ. Κίικιζας), Πατάκης, Αθήνα, σ. 318-342.
- Livingstone, Sonia (1990) Making sense of television, The psychology of audience interpretation, Routledge, New York.
- Luster, D. (1997) The media studies book. A guide for teachers, Routledge, London.
- MacBeth, Tannis M. (ed.) (1996) Tuning in to young viewers. Social science perspectives on television, SAGE, London.
- Masterman, L. (1989) Teaching the media, Routledge, London.
- Ματσαγούρας, Η. (2000) Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση, Γρηγόρης, Αθήνα.
- Messaris, P. (1994) «Visual literacy. Image, mind, and reality», Westview Press, Oxford.
- McQuail, D. (2001) «Μαζικά μέσα και δημόσιο συμφέρον», στο: Curran, J. – Gurevitch, M. (eds) Μέσα μαζικής επικοινωνίας και κοινωνία (μτφρ. Δ. Κίικιζας), Πατάκης, Αθήνα, σ. 103-122.
- Nathanson, Amy et al. (2002) «Counteracting the effects of female stereotypes on television via active mediation», *Journal of Communication*, 52, 4, pp. 922-937.
- Ναυρίδης, Κ. (1992): «Τηλεόραση και αγωγή» (λήμμα), Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό, τόμ. 8, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 4803-4806.
- Ναυρίδης, Κ. (1986) Η Αλική στη χώρα των πραγμάτων, Υποδομή, Αθήνα.
- Ντάβου, Μπ. (1999) «Δροσίζοντας' τα θερμά Μέσα: Μια επαναξιολόγηση της θέσης και της χρήσης των μέσων στη ζωή της σύγχρονης οικογένειας», Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τεύχος 27, σ. 123-138.
- Παϊδούση, Χρ. (1998) «Η φωνή των κοινωνικά αποκλεισμένων στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η περίπτωση των τηλεοπτικών ειδήσεων», στο: Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα: Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός, Αθήνα, σ. 738-748.
- Popper, K. – Condry, J. (1995) Τηλεόραση. Κίνδυνος για τη δημοκρατία, «Νέα Σύνορα»-Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- Perkins, R. (1999) Arts and media management. A selected bibliography, Centre for the Study of Cultural Policy, School of Theatre Studies, University of Warwick.
- Πόστμαν, Νιλ (1998) Διασκέδαση μέχρι θανάτου. Ο δημόσιος λόγος στην εποχή του θεάματος (μτφρ. Ρουγκούνη, Φωτ. και Αφρ. Τζαμουράνη), Δρομέας, Αθήνα.
- Rex, John (1986) Race and ethnicity, Open University Press, Buckingham.

- Ρούσου, Ν. (2002) Τηλεόραση και πολιτιστική ταυτότητα της κυπριακής νεολαίας, Intercollege Press, Λευκωσία.
- Σαπουνάς, Αθ. (1998) Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η αγωγή. Συμβολή στην Ποιμαντική Ψυχολογία, Πήγασος 2000, Θεσσαλονίκη 1998.
- Σεραφετινίδου, Μ. (1991) Κοινωνιολογία των μέσων μαζικής ενημέρωσης: Ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού, Gutenberg, Αθήνα.
- Σχολή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου (2001) Η αξιοποίηση των ΜΜΕ στο σχολείο. Δυνατότητες-όρια-προοπτικές, Αθήνα.
- Taylor, L. – Willis, A. (1999) Media studies. Texts, institutions and audiences, Blackwell, Oxford.
- Τσιάκαλος, Γ. (1995) «Σεξισμός, ρατσισμός, κοινωνικός αποκλεισμός: Ο ρόλος της εκπαίδευσης», στο: Γενική Γραμματεία Ισότητας: Εκπαίδευση και ισότητα ευκαιριών. Ευρωπαϊκό Συνέδριο, Αθήνα 1995.
- Τσιάκαλος, Γ. (2000) Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- UNESCO (1990): «Σεμινάριο ειδικών της UNESCO για το λειτουργικό Αναλφαβητισμό στις Βιομηχανικές χώρες, Αυστρία 30 Μαΐου – 3 Ιουνίου 1990» (μτφρ. Μιχ. Παπαδόπουλος), Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 54.
- Van Zoonen, L. (2001) «Φεμινιστικές θεωρήσεις των μέσων», στο: Curran, J. – Gurevitch, M. (eds) Μέσα μαζικής επικοινωνίας και κοινωνία (μτφρ. Δ. Κίκιζας), Πατάκης, Αθήνα, σ. 53-83.
- Wiegman, R. (2000) «Race, ethnicity and film», in Hill. J. – Church, P. (eds) Wilson, C. – Gutiérrez, F. (1995) Race, multiculturalism, and the media. From mass to class communication, SAGE, Thousand Oaks.
- Φισκ, Τζ.: (2000) TV Η ανατομία του τηλεοπτικού λόγου, Δρομέας, Αθήνα.
- Χαραμής, Π. (2001) «Αλφαβητισμός και εκπαίδευση στα ΜΜΕ: Παιδαγωγικές διαστάσεις ενός σύγχρονου προβλήματος», στο: Σχολή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου: Η αξιοποίηση των ΜΜΕ στο σχολείο. Δυνατότητες-όρια-προοπτικές, Αθήνα, σ. 195-205.
- Χρηστάκης, Ν. (1995): «Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ο ρόλος τους στον προσανατολισμό των νέων. Η ανάγκη κριτικής ανάλυσης και πληροφόρησης», Νέα Παιδεία, 76, σ. 119-126.
- Zettl, H. (1998) «Contextual media aesthetics as the basis for Media Literacy», Journal of Communication, 48, 1, pp. 81-95.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ρατσισμός και ΜΜΕ.
Ο ρόλος του σχολείου

Προτεινόμενα θέματα και δραστηριότητες **(Ενδεικτικός κατάλογος)**

(Τα θέματα που προτείνονται μπορούν να αναλυθούν μεμονωμένα ή σε συνδυασμό)

1. Γνωριμία με τα ΜΜΕ και τον τρόπο λειτουργίας τους

- Επιτόπια επίσκεψη, συνεντεύξεις, μελέτη υλικού, συμπεράσματα (εφημερίδες, αθλητικός τύπος, περιοδικά, ραδιόφωνο, TV)
- Τα ΜΜΕ και η κατασκευή της είδησης
  - παρουσίαση και αποσιώπηση
  - ιεράρχηση, προβολή
  - τεχνικές παρουσίασης (μουσική, χρώμα κ.λπ.)
- Διαφοροποίηση των ΜΜΕ
  - γραπτό και οπτικοακουστικό μήνυμα
  - ανάλογη δραστηριότητα μαθητών (παρουσίαση του ίδιου θέματος με γραπτό κείμενο ή εικόνα ή ήχο)
  - ο χειρισμός του ίδιου θέματος από διαφορετικά ΜΜΕ, αντιπαράθεση και σύγκριση
- Στερεότυπα στα ΜΜΕ
  - οι ινδιάνοι, οι μαύροι, οι λευκοί στα «γυέστερν» κ.λπ.
  - οι αλλοδαποί εργαζόμενοι (η «Φιλιπινέζα», ο «Αλβανός εργάτης» στα ελληνικά σίριαλ)
  - πρότυπα και διακρίσεις στα κόμικς
  - στερεότυπα στα σχολικά βιβλία
  - εθνικές γιορτές στα ΜΜΕ
  - εθνικά σύμβολα και ΜΜ
- Ανάλυση περιεχομένου
  - άρθρου, χρονογραφήματος κ.λπ. στον ημερήσιο τύπο
  - τηλεοπτικού προγράμματος,
  - ταινίας
  - υλικού του Διαδικτύου (Internet)
- Ανάλυση χαρακτήρων
  - μυθιστορήματος
  - τηλεοπτικής σειράς (σίριαλ)
- Η διαφήμιση στα ΜΜΕ (σε ραδιόφωνο, εντυπα, τηλεόραση κ.λπ.)
- Συνεντεύξεις με Έλληνες και αλλοδαπούς σχετικά με το πώς οι ίδιοι προβάλλονται από τα ΜΜΕ.

- Η προβολή της καθημερινότητας μέσα από τα ΜΜΕ (πχ. πρωινές εκπομπές). Ο υποκειμενικός παράγοντας
- Εντοπισμός και σχολιασμός εκπομπών με ρατσιστικό και αντιρατσιστικό περιεχόμενο (των ίδιων ή διαφορετικών μέσων)
- Η ανθρωπινή αξία ανεξάρτητα από φυλή, εθνικότητα, φύλο
- Έλληνες και Ευρωπαίοι στα ΜΜΕ
- Ιδεολογίες που υποθάλλουν το ρατσισμό και η επίδρασή τους στα ΜΜΕ.
- Αντιπαράθεση και σύγκριση εντύπων με ρατσιστικό και αντιρατσιστικό περιεχόμενο που εκδίδουν διάφοροι φορείς, υπηρεσίες, οργανώσεις
- Αντιπαράθεση και σύγκριση εκπομπών και θεματικών στα ΜΜΕ ανάμεσα σε διαφορετικές χώρες
- Τοπικισμός, τοπικιστικά στερεότυπα και ΜΜΕ
- Περιηγήσεις δικτυακών τόπων διεθνών και ανθρωπιστικών οργανώσεων (UNESCO, UNICEF, ΟΗΕ, ΓΙΑΤΡΟΙ ΧΩΡΙΣ ΣΥΝΟΡΑ, ΓΙΑΤΡΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ κ.λπ.)
- Η εικόνα του παιδιού μέσα από τα ΜΜΕ
- «Το παρελθόν μας – το παρόν τους» μέσα από τα ΜΜΕ (οι Έλληνες ως μετανάστες στο παρελθόν, οι αλλοδαποί ως μετανάστες στο παρόν).

2. Προσέγγιση ενός συγκεκριμένου ΜΜΕ ή μιας συγκεκριμένης θεματικής

- Αθλητισμός και ΜΜΕ (ποδόσφαιρο, μπάσκετ, επεισόδια και αντιπαράθεσεις, Ολυμπιακοί και Παραολυμπιακοί Αγώνες κ.λπ.)
- Κόμικς: Διαχρονική προσέγγιση, πρότυπα, στερεότυπα, εξέλιξη.
- Κινούμενα σχέδια (πρότυπα, χαρακτηριστικές, στερεότυπα)
- Φωτογραφία
- Γελοιογραφία (π.χ. Έλληνες και αλλοδαποί στις γελοιογραφίες του ημερήσιου τύπου / συγχρονία και διαχρονία)
- Οι μετανάστες έχουν δικό τους λόγο. Ανάλυση εκπομπών, μηνυμάτων και εντύπων των ίδιων των μεταναστών.
- Παρουσίαση πολιτισμικών στοιχείων διάφορων πολιτισμικών ομάδων από τα ΜΜΕ
  - Τροφή
  - Ενδυμασία
  - Παιδικά παιχνίδια
  - Συνήθειες
  - Ηθη/έθιμα/παράδοσεις
  - «επίπεδο» πολιτισμού κ.λπ.

3. Οι μαθητές δημιουργούν στα ΜΜΕ

- Έκδοση μαθητικής εφημερίδας με αντιρατσιστικό περιεχόμενο
- Δημιουργία κειμένων από μαθητικές ομάδες για δημοσίευση στον ημερήσιο τύπο, σε περιοδικά κ.λπ. ή δημιουργία υλικού για ραδιοφωνική εκπομπή σε θέματα ρατσισμού, ξενοφοβίας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Δημιουργία από μαθητικές ομάδες οπτικοακουστικού υλικού (βίντεο, κινηματογραφική ταινία)
- Εκθέσεις φωτογραφίας, γελοιογραφίας, ζωγραφικής, αφίσας, «γκράφιτι» κ.λπ. δημιουργημένων από μαθητικές ομάδες

**ΜΑΘΗΤΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ
ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ «ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΟΥ» ΜΗΝΥΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΠΟΥ ΟΡΓΑΝΩΣΕ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ (ΚΕ.ΜΕ.ΤΕ.) ΤΗΣ ΟΛΜΕ**

ΘΕΜΑ: «ΣΧΟΛΕΙΟ ΧΩΡΙΣ ΣΥΝΟΡΑ»

Ένας από τους τρόπους που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για να αναπτυχθεί το ενδιαφέρον των μαθητών και μαθητριών σχετικά με τα ΜΜΕ και την αντιρατσιστική εκπαίδευση και να παρακινηθούν σε χρήσιμες και δημιουργικές σχετικές δραστηριότητες είναι και η προκήρυξη σχετικού διαγωνισμού.

Στο πλαίσιο του προγράμματος του ΚΕΜΕΤΕ που οδήγησε στη δημιουργία Δικτύου Σχολείων κατά του Ρατσισμού προκηρύχθηκε μαθητικός διαγωνισμός «διαφημιστικού» μηνύματος και βίντεο ανάμεσα στους μαθητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Αττικής με θέμα «Σχολείο χωρίς σύνορα». Παραθέτουμε στη συνέχεια τη σχετική Προκήρυξη.

Σκοποί του Διαγωνισμού

Να προβάλλει και να ενισχύσει την ιδέα ενός σχολείου στο οποίο όλοι οι μαθητές και όλες οι μαθήτριες έχουν ισότιμη θέση, ανεξάρτητα από τη φυλή, την εθνικότητα, το θρήσκευμα, τη γλώσσα, την πολιτισμική προέλευση, την κοινωνική θέση των γονέων τους ή άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Να καταπολεμήσει το ρατσισμό και την ξενοφοβία, ιδίως απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες και τους πρόσφυγες, να ενισχύσει την ανεκτικότητα, την αποδοχή του διαφορετικού, τη διαπολιτισμική κατανόηση και ευαισθησία, και να προβάλλει τις αξίες της αλληλεγγύης, της ειρήνης και της συνεργασίας.

Να βοηθήσει τους μαθητές και μαθήτριες να γίνουν πιο ευαίσθητοι δέκτες των μηνυμάτων των μέσων μαζικής ενημέρωσης, αξιολογώντας θετικά το περιεχόμενό τους που προβάλλει τη διαπολιτισμική κατανόηση και ευαισθησία και απορρίπτοντας ό,τι προβάλλει το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τις διακρίσεις.

Να ενθαρρύνει και να βοηθήσει τις μαθήτριες και τους μαθητές του Γυμνασίου, του Λυκείου και των ΤΕΕ να εξοικειωθούν με τις εκφραστικές δυνατότητες και τις τεχνικές της στατικής εικόνας (=φωτογραφία) και της κινούμενης εικόνας συνδυασμένης με μουσική και κείμενο (=διαφημιστικό μήνυμα) και γενικότερα των νέων τεχνολογιών.

Να συμβάλει στην προετοιμασία πολιτών ενημερωμένων και ευαίσθητων στα κοινωνικά, πολιτικά, πολιτισμικά και περιβαλλοντικά προβλήματα, των οποίων τις συνέπειες βιώνουν καθημερινά, και να καλλιεργήσει τη διάθεση συμμετοχής για την επίλυσή τους.

Να προωθήσει τη δημιουργική συνεργασία ανάμεσα στους μαθητές και μαθήτριες για την παραγωγή οπτικοακουστικών μηνυμάτων που προβάλλουν αξίες όπως αυτές που αναφέρθηκαν προηγουμένως, καθώς και ανάλογες πρακτικές στην καθημερινή σχολική ζωή. Να τους εθίσει στην τάση να επιζητούν τρόπους ψυχαγωγίας υψηλού επιπέδου, που θα συμβάλλουν τόσο στην προσωπική τους ικανοποίηση όσο και στην απόκτηση χρήσιμων γνώσεων και εμπειριών.

Να δώσει ευκαιρίες στους μαθητές και μαθήτριες να αναδείξουν το ταλέντο και τις δεξιότητές τους και να αναπτύξουν εμπιστοσύνη της ικανότητές τους.

Δικαίωμα συμμετοχής

Δικαίωμα συμμετοχής στο Διαγωνισμό «Σχολείο χωρίς σύνορα» έχουν οι μαθήτριες και οι μαθητές των Γυμνασίων, Λυκείων και ΤΕΕ της Περιφέρειας Αττικής, ηλικίας μέχρι 18 ετών, ατομικά ή ομαδικά.

Όροι συμμετοχής

Τα έργα που θα προταθούν για βράβευση πρέπει να προωθούν τους σκοπούς που προαναφέρθηκαν. Είναι σημαντικό, εξάλλου, τα έργα που θα προταθούν να αντλούν τα θέματά τους:

- (α) από τη σχολική ζωή,
- (β) από τις εμπειρίες των μαθητών / μαθητριών από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, και να προβάλλουν παραδείγματα «καλής πρακτικής» στους παραπάνω τομείς.

Μόνο έργα «καθαρά» από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας (copyright) γίνονται δεκτά στο διαγωνισμό.

Τα έξοδα αποστολής των έργων στο ΚΕΜΕΤΕ βαρύνουν τον αποστολέα.

Τα έργα που θα υποβληθούν για κρίση στο διαγωνισμό (ταινίες και φωτογραφίες) δεν επιστρέφονται.

Το ΚΕΜΕΤΕ έχει το δικαίωμα να δημοσιοποιεί και να αξιοποιεί τα έργα που θα υποβληθούν στο διαγωνισμό μέσα από τα έντυπα που εκδίδει ή με όποιον άλλο τρόπο κρίνει επωφελή, για επιστημονικούς και παιδαγωγικούς σκοπούς. Επίσης, μπορεί να τα διαθέτει στα σχολεία της χώρας για παρεμφερείς σκοπούς ή να τα προβάλλει από την ιστοσελίδα της ΟΛΜΕ και του ΚΕΜΕΤΕ στο [Internet](http://www.kemete.gr).

Ειδικότερα:

Για το Διαγωνισμό «διαφημιστικού» μηνύματος

Τα «διαφημιστικά» μηνύματα «σποτ» που θα υποβληθούν στο διαγωνισμό πρέπει να σταλούν σε βίντεο (VHS, Hi8, D.V. Beta SP, Digital Beta). Η διάρκειά τους πρέπει να είναι όση μιας συνηθισμένης διαφήμισης στην τηλεόραση και σε κάθε περίπτωση δεν πρέπει να ξεπερνά καθένα από αυτά τα 20 δευτερόλεπτα. Κάθε πρόταση πρέπει να υποβληθεί σε δύο αντίγραφα.

Η ιδέα, η μορφή και τα μηνύματα πρέπει να είναι δική σας δημιουργία. Μπορείτε όμως να συμβουλευτείτε ενήλικες ειδικούς για τα τεχνικά ζητήματα σχετικά με την τελική επεξεργασία της ταινίας.

Κάθε μαθητής ή ομάδα μπορούν να συμμετάσχουν με μία έως τρεις προτάσεις «διαφημιστικού» μηνύματος.

Το ΚΕΜΕΤΕ θα καταβάλει κάθε προσπάθεια να προβληθούν τα βραβευμένα έργα από τους κεντρικούς και τοπικούς τηλεοπτικούς σταθμούς ως «διαφημιστικά» μηνύματα κοινωνικού περιεχομένου.

Για το Διαγωνισμό φωτογραφίας

Οι φωτογραφίες που θα υποβληθούν στο Διαγωνισμό μπορούν να είναι έγχρωμες ή ασπρόμαυρες, αναλογικές ή ψηφιακές, διαστάσεων 20 X 25 ή 20 X 30 εκατοστών. Μαζί με τις φωτογραφίες πρέπει να αποσταλεί και το αρνητικό τους (ή η δισκέτα, αν είναι ψηφιακές φωτογραφίες).

Η ιδέα και η εκτέλεσή της πρέπει να είναι δική σας δημιουργία. Στην επεξεργασία του φιλμ και την εκτύπωση, μπορείτε να συνεργαστείτε με ειδικούς ή να αξιοποιήσετε το εργαστήριο του σχολείου (εφόσον υπάρχει).

Κάθε μαθητής ή ομάδα μπορούν να συμμετάσχουν με 1 έως 3 διαφορετικές φωτογραφίες. Κάθε φωτογραφία πρέπει να υποβληθεί σε 3 αντίτυπα.

Το ΚΕΜΕΤΕ θα αξιοποιήσει υλικό από τις φωτογραφίες που θα υποβληθούν στο διαγωνισμό στα σχετικά έντυπα που θα εκδώσει.

Διαδικασία επιλογής - βράβευση

Όλες οι προτάσεις, «διαφημιστικού» μηνύματος και φωτογραφίας, θα κριθούν από ειδική Επιτροπή, που θα συγκροτήσει η Ομάδα Εργασίας για το Πρόγραμμα «Δίκτυο Σχολείων Κατά του Ρατσισμού» του Κέντρου Μελετών και Τεκμηρίωσης (ΚΕΜΕΤΕ) της ΟΛΜΕ. Στην Επιτροπή προβλέπεται και μαθητική συμμετοχή.

Οι νικητές του διαγωνισμού θα ενημερωθούν γραπτά από την Επιτροπή του διαγωνισμού, ενώ τα ονόματά τους θα δημοσιοποιηθούν και από τα έντυπα της ΟΛΜΕ και του ΚΕΜΕΤΕ.

Στον πρώτο νικητή του διαγωνισμού «διαφημιστικού» μηνύματος για το Γυμνάσιο και στον πρώτο για το Λύκειο και τα ΤΕΕ θα δοθεί ως βραβείο βιντεοκάμερα.

Στον πρώτο νικητή του διαγωνισμού φωτογραφίας για το Γυμνάσιο και στον πρώτο για το Λύκειο και τα ΤΕΕ θα δοθεί ως βραβείο φωτογραφική μηχανή.

Επίσης, θα καταβληθεί προσπάθεια να εξασφαλιστούν δώρα και για όσους αποσπάσουν έπαινο της Επιτροπής.

Η βράβευση θα γίνει στο πλαίσιο ειδικής, ανοιχτής εκδήλωσης, για την οποία οι βραβευόμενοι θα ειδοποιηθούν έγκαιρα.

Τα έργα που θα βραβευτούν θα προβληθούν τόσο στο πλαίσιο του προγράμματος EQUAL, στο οποίο συμμετέχει και το ΚΕΜΕΤΕ, όσο και με κάθε άλλο πρόσφορο τρόπο (π.χ. μέσω των μέσων μαζικής επικοινωνίας).

Οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες στο διαγωνισμό πρέπει να στείλουν (να έχουν φτάσει στα γραφεία μας) μέχρι το τέλος Οκτωβρίου 2004 (= νέα ημερομηνία) τα έργα τους μαζί με αίτηση συμμετοχής και συνοδευτικό/διαβιβαστικό έγγραφο, που θα υπογράφεται από τον Διευθυντή/-ντρια ή ένα καθηγητή/-τρια του σχολείου τους, στη διεύθυνση:

«ΚΕΜΕΤΕ, Κορνάρου 2, 105.63 Αθήνα»

Στο έγγραφο πρέπει να αναφέρεται η διεύθυνση, ο αριθμός τηλεφώνου και η ηλεκτρονική διεύθυνση (εφόσον υπάρχει) του σχολείου. Αν πρόκειται για ομαδική εργασία, είναι χρήσιμο να υπάρχει και ένα σύντομο ιστορικό της ομάδας

Σύνοψη της Προκήρυξης

Στο δικό μου σχολείο:

- έχουν όλοι οι συμμαθητές και οι συμμαθήτριες ίδια δικαιώματα, ισότιμη μεταχείριση, ίσες ευκαιρίες στη μόρφωση;
- καταπολεμούμε το ρατσισμό και την ξενοφοβία, ιδίως απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες και τους πρόσφυγες;
- ενισχύουμε την ανεκτικότητα, την αποδοχή του διαφορετικού, τη διαπολιτισμική κατανόηση και ευαισθησία, τις αξίες της αλληλεγγύης, της ειρήνης και της συνεργασίας;
- αντιμετωπίζουμε κριτικά τα μηνύματα των μέσων μαζικής ενημέρωσης, απορρίπτοντας ό,τι προβάλλει το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τις διακρίσεις;

ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ*

Πηγή: Centre for the Study of Children, Youth and Media.files

WWW Links - Media Education sites or Research organisations

We are compiling a list of useful links. Please send us your recommendations!
(r.willett@ioe.ac.uk)

UK Children and Media Network

http://www.psych.lse.ac.uk/children_and_media/index.html

On-line discussion forum for active researchers in field of children and media research

Media Literacy Online

<http://interact.uoregon.edu/MediaLit/HomePage>

Comprehensive resource of research activity into media teaching and learning. Has a strong international dimension

CLEMI

<http://www.clemi.org/organisme/anglais.html>

French site promoting training in media teaching and debates about media literacy. Has national and international interest.

Grrem

<http://www.grrem.org/>

French organisation that promotes research and debate into children and media

Media Education Centre, University of Southampton

<http://www.soton.ac.uk/~mec/>

Aimed at media teachers and researchers in the field of media literacy.

Media Education UK

<http://www.mediaed.org.uk/>

Relatively new site coordinated by Media Education Wales with materials for teaching and learning about moving image education

Media Theory, Leeds

<http://www.theory.org.uk/>

Managed by David Gauntlett at Leeds, this is 'social theory for fans of popular culture'.

Media and Communication Studies Site, Aberystwyth

<http://www.aber.ac.uk/media>

Justly renowned West Wales site managed by Daniel Chandler bringing together information on teaching, learning and research.

English and Media Centre

<http://www.englishandmedia.co.uk/>

Site of the teacher's support centre listing resources and presenting trial materials for use in classrooms.

Childnet International

<http://www.childnet-int.org/>

Promoting creative and safe uses of the WWW.

Children's Express UK

<http://childrens-express.org/>

Children's news agency - stories researched and written by children themselves.

International Research Forum on Children and Media (IRFCAM)

http://www.aba.gov.au/tv/research/projects/research_forum95.htm

International researchers' network.

UNESCO

<http://www.unesco.org/>

Now developing new initiatives on media education.

PRESSWISE

<http://www.presswise.org.uk/>

International children's news agency, empowering children as journalists.

British Film Institute Education Projects

<http://213.253.19.130/education/index.html>

Publications, activities, research and advice on media education.

---

* Σημείωση: Καθώς οι διευθύνσεις στο Διαδίκτυο αλλάζουν συχνά, είναι απαραίτητο να ελέγχονται οι ιστοσελίδες πριν δοθούν σε μαθητές / μαθήτριες για αναζήτηση στοιχείων.

